

วารสาร

นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน

(Nittayasan Siangtham Chakmahayan)

International Standard
Serial Number

ISSN 2465-4205 (Print)
ISSN 2697-4045 (Online)

ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 วารสาร นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม 2565

วารสาร นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน
(Journal Of Nittayasan Siangtham Chakmahayan)

(สาขามนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์) ISSN 2465-4205 (Print) : ISSN 2697-4045 (Online)
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 ประจำเดือนกรกฎาคม - ธันวาคม 2565 Vol.8 No.2 (July - December 2022)

กำหนดออกวารสารทุก 6 เดือน (ปีละ 2 ฉบับ)

ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม

วัตถุประสงค์

นิตยสารเสียงธรรมจากมหายานเป็นวารสารวิชาการมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแผ่ผลงาน
ผลงานวิชาการของวัดคณะสงฆ์มหายานฝ่ายอนัมนิกายในประเทศไทยสู่สาธารณชน และส่งเสริมการศึกษา
ค้นคว้า เพื่อเผยแพร่วาทกรรมวิจัย และบทความวิชาการ แก่นักวิจัยนักวิชาการ คณาจารย์ และนักศึกษาใน
ระดับบัณฑิตศึกษา ในมิติทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ สหวิทยาการ ด้านมนุษยศาสตร์ และ
สังคมศาสตร์ บทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารนี้จะต้องผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 3
ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน โดยรับพิจารณาตีพิมพ์ต้นฉบับของบุคคลทั้ง
ภายใน และภายนอกมหาวิทยาลัย ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยเสนอ หรือกำลังเสนอตีพิมพ์ใน วารสารวิชาการ
ใดมาก่อน

กองบรรณาธิการ ขอสงวนสิทธิ์ในการพิจารณาคัดเลือกบทความ ลงตีพิมพ์โดยไม่ต้องแจ้งให้ทราบ
ล่วงหน้า สำหรับข้อเขียนที่ได้รับการพิจารณา กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ที่จะปรับปรุงเพื่อความเหมาะสม
โดยรักษาหลักการ และแนวคิดของผู้เขียนแต่ละท่านไว้ ข้อเขียนและบทความที่ตีพิมพ์ ถือเป็นทรัพย์สินส่วน
บุคคลของผู้เขียน กองบรรณาธิการ ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย และไม่ขอรับผิดชอบต่อบทความนั้น ไม่สงวน
ลิขสิทธิ์ในการคัดลอก แต่ให้อ้างอิงแสดงที่มา กำหนดออกวารสารปีละ 2 ฉบับ (ราย 6 เดือน)

ที่ปรึกษา

1. พระคณานิมนธรรมเมธาจารย์	รองเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายแห่งประเทศไทย
2. พระคณานิมนธรรมวิธานาจารย์	ผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายฝ่ายขวา
3. พระคณานิมนธรรมวุฒาจารย์	ผู้ช่วยเจ้าคณะใหญ่อนัมนิกายฝ่ายซ้าย
4. พระวิเทศโพธิคุณ, ดร.	เจ้าอาวาสวัดสมานราษฎร์ จังหวัดชลบุรี
5. พระมหาปราโมทย์ ปโมทโยม, ดร.	ผู้อำนวยการ สถานีวิทยุโทรทัศน์ธรรมาธิปไตย DDTV
6. พระครูปลัดณรงคฤทธิ์ อุปปรกขิต	พิธีกรรายการ “ตระเวนคน ตระเวนธรรม”

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

องพจนกรโกศล ดร. (พิสิษฐ์ เกียนบัว/ศรีวิชา) ประชาสัมพันธ์คณะสงฆ์อัครนิกายแห่งประเทศไทย
เจ้าอาวาสวัดธรรมปัญญารามบางม่วง
ประธานเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 14
ผู้จัดการโรงเรียนกุศลสมาครวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุริยา แสงอินตา นักวิชาการศาสนา สำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

กองบรรณาธิการ

1. รศ.ดร.อินดา ศิริวรรณ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. รศ.ดร.สิน งามประโคน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
4. รศ. ดร. สุรัชย์ จิวเจริญสกุล	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
5. พระเมธาวิเชียร, ผศ., ดร.	รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
6. ผศ. ร.ท. ดร. บรรจบ บรรณรุจิ	ราชบัณฑิตยสถาน, ภาควิชาภาษาตะวันออกจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
7. ผศ. ดร.วรากรณ์ พูลสวัสดิ์	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
8. ผศ. ดร. อุทัย สติมัน	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
9. พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฒโน, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
10. พระมหาสมบัติ ธนปัญญา, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
11. พระมหาเกรียงศักดิ์ อินทปัญญา, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
12. พระครูศัพทสุนทร, ดร. (กิจการ ไซติปัญญา)	ผู้อำนวยการโรงเรียนกุศลสมาครวิทยาลัย

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ

1. ดร.กุศล บอบุญ	ผู้อำนวยการ
ฝ่ายผลิตรายการ “บอกข่าวเล่าธรรม” DDTV
2. ดร.จักรพงษ์ ทิพสุนเนิน	ผู้อำนวยการ
สถานีวิทยุคลื่นมหายาน Fm 101.25 MHz

ฝ่ายประสานงานและจัดการ

1. นางสาวธีร์รวิ เดชดวง
2. นายวัชร เกษทองมา
3. นางสาวนวิรัตน์ เดชดวง

ออกแบบปก/ จัดรูปเล่ม ดร.สุริยา แสงอินตา

พิสูจน์อักษร นางสาวธีร์รวิ เดชดวง

สำนักงาน วัดธรรมปัญญาารามบางม่วง วัดธรรมปัญญาารามบางม่วง อ.สามพราน จ.นครปฐม

เว็บไซต์วารสาร <https://so09.tci-thaijo.org/index.php/nsc>

บทบรรณาธิการ

วารสารนิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน (Journal Of Nittayasan Siangtham Chakmahayan) ได้ตีพิมพ์เผยแพร่มานานหลายปีในรูปแบบของ “หนังสือเสียงธรรมจากมหายาน” ซึ่งยังไม่มีเลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร ทั้งนี้ ทางบรรณาธิการได้ดำเนินการขอเลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร และได้ตีพิมพ์ในชื่อว่า “นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน” โดยได้ตีพิมพ์ครั้งแรกภายใต้เลขมาตรฐานสากลประจำวารสาร (International Standard Serial Number-ISSN) ซึ่งกำกับโดยสำนักหอสมุดแห่งชาติ ตีพิมพ์ครั้งแรก ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2558) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางเผยแผ่ผลงานผลงานวิชาการของวัดในคณะสงฆ์มหายานฝ่ายอนันตนิคาย ในประเทศไทยสู่สาธารณชน และส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า เพื่อเผยแพร่บทความวิจัย และบทความวิชาการแก่นักวิจัยนักวิชาการ คณาจารย์ และนักศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา ในมิติทางด้านพระพุทธศาสนา ศิลปศาสตร์ สหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ตลอดจนการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ฝ่ายมหายาน และงานวิชาการด้านต่าง ๆ สู่สาธารณชน

นิตยสารเสียงธรรมจากมหายาน เป็นวารสารที่มีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหา และขั้นตอนกระบวนการจัดทำซึ่งได้รับความเมตตาและอนุเคราะห์จากผู้เชี่ยวชาญให้คำแนะนำ ผู้ที่จะตีพิมพ์บทความที่เผยแพร่ในวารสารนี้ ได้ต้องผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 3 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาจีน โดยรับพิจารณาตีพิมพ์ต้นฉบับของบุคคลทั้งภายใน ภายนอกมหาวิทยาลัย และนักวิชาการทั่วไป

สำหรับนิตยสารเสียงธรรมจากมหายานในฉบับนี้ และฉบับถัดไปจะมีผู้ทรงคุณวุฒิทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์หลายท่านมาเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำกับคณะกรรมการทั้งในการพิจารณาบทความที่จะลงตีพิมพ์ ทั้งด้านเนื้อหา และด้านรูปแบบเล่ม โดยจะมีชื่ออยู่ภายในเล่มวารสารในแต่ละฉบับ ทั้งนี้ยังมีผู้เชี่ยวชาญ ด้านอื่น ๆ อีกหลายแขนงที่จะส่งบทความทางวิชาการมาให้ลงตีพิมพ์เผยแพร่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งทางคณะกรรมการประจำวารสาร จะคัดเลือกบทความวิจัย และบทความวิชาการ ที่มีเนื้อหาสมบูรณ์และสามารถนำไปใช้อ้างอิงในงานวิชาการต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กองบรรณาธิการ

สารบัญ

บทความวิจัย	หน้า
การส่งเสริมความสุขตามหลักทวารวาสธรรมของครู ชลตวรรณ ขุมเพชร, ระวีง เรืองสังข์	1
ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงใน Thailand 4.0 นายพลิชฐ์ มะลิ	11
พระปริยัติธรรมแผนกธรรมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน พระอดิคุณ ฐิตวโร (เอี่ยมดี), ผศ.ดร.ระวีง เรืองสังข์, รศ.ดร.อินฉา ศิริวรรณ	24
สังคหวัตถุ 4 : พุทธธรรมส่งเสริมขวัญและกำลังใจ พระอธิการสุวิธ ธีรวโส (จันครา), รศ.ดร.สิน งามประโคน, รศ.ดร.อินฉา ศิริวรรณ	36
ศักยภาพด้านทักษะของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ในศตวรรษที่ 21 พระมหาหลาวทอง อุดตมจิตโต (หล้าชาญ)	51
บทความวิชาการ	
-	
คำแนะนำสำหรับผู้เขียน	62

การส่งเสริมความสุขตามหลักฆราวาสธรรมของครู Happiness Promotion According to Gharavasadhamma Principles of Teachers

ชลตวรรณ ขุมเพชร, ระวีง เรืองสังข์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Chontawan Khumphet, Rawing Ruangsanka

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: chontawan31@gmail.com

(Received : July 29, 2022 ; Revised : July 30, 2022 ; Accepted : September 3, 2022)

บทคัดย่อ

การส่งเสริมความสุขตามหลักฆราวาสธรรมในการปฏิบัติงานของครู บทความนี้ได้นำเอากระบวนการส่งเสริมความสุขมาบูรณาการเข้ากับหลักฆราวาสธรรม 4 ด้าน ดังนี้ 1) ด้านสัจจะ เช่น การพูดจากันอย่างสร้างสรรค์ช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงานไม่เอาแต่ใจตัวเอง 2) ด้านทมะ เช่น การพัฒนาทักษะในการทำงาน จนประสบความสำเร็จกับงาน การปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมในสถานที่ทำงานจัดของให้เป็นระเบียบสบายตาสดชื่น ในวันหยุดควรออกกำลังกายหรือเล่นกีฬา กับกลุ่มเพื่อน และมีส่วนร่วมกับครอบครัวบ้าง 3) ด้านขันติ เช่น การพักผ่อนหย่อนใจหลังเลิกงานให้มีความเข้มแข็งอดทนพร้อมที่จะทำงาน และปรับเปลี่ยนความคิดจะช่วยให้เครียดน้อยลง คิดให้ยืดหยุ่น คิดอย่างมีเหตุผล คิดอย่างที่คนอื่นคิด และคิดถึงคนอื่นบ้าง 4) ด้านจาคะ เช่น การแสดงอารมณ์อย่างเหมาะสม ควรฝึกควบคุมอารมณ์ คิดก่อนทำ ทำอย่างเหมาะสม จะได้ไม่เกิดปัญหาภายหลัง และรู้จักยืนยันสิทธิของตนว่าสิทธิไหนที่ควรรักษา ควรที่จะปฏิเสธอย่างมีเหตุผล สิทธิที่จะทำงานด่วนของตนให้เสร็จก่อน สิทธิที่จะได้ถามเพราะความไม่เข้าใจ สิทธิเปลี่ยนใจเมื่อได้ข้อมูลใหม่

คำสำคัญ: การส่งเสริมความสุข, หลักฆราวาสธรรม, ครู

Abstract

Happiness Promotion According to Gharavasadhamma Principles of Teachers in the operation of the teacher. This article has brought together the process of promoting happiness, integrated into the Gharavasadhamma IV Principles: 1) In the truth, for example, a creative address creates a good atmosphere to work. Establishing a good relationship with colleagues does not bring himself to mind 2) Taming and training oneself, such as the development of skills to work successfully with the job. Changing the environment in the workplace provides a fresh, comfortable look. During the holidays should exercise or play sports with groups of

friends and engage with the family 3) Tolerance, such as after-off recreation. The work is strong, ready to work, and to adapt the mind, it helps to reduce stress in a rational mind. I think that someone else is thinking and thinking of anyone else. 4) Liberality, such as proper expression should exercise control of emotional thoughts before doing. Doing so appropriately will not reproduce the problem later and be sure to confirm their rights, which rights should be treated to refuse for a reason. The right to finish their quick work. The right to ask a question the right to change your mind.

Keywords : Promoting Happiness, Gharavasadhamma Principles, teacher

บทนำ

ครูมีหน้าที่แนะแนวทางในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนและมีความสำคัญในการดูแลเยาวชนให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ครูยังเป็นบุคคลที่สังคมคาดหวังและยกย่องให้เป็นแม่พิมพ์ของชาติ มีเกียรติมีศักดิ์ศรี เป็นที่เคารพเชื่อถือและศรัทธาของชุมชน การที่ครูปฏิบัติกิจกรรมให้ประสบผลสำเร็จตามบทบาทหน้าที่ที่กำหนดขึ้น จะต้องใช้ทักษะ ความรู้ ความสามารถ ประสพการณ์มาประยุกต์ใช้ในการทำงาน รวมถึงความคิดความรู้สึก และการแสดงออกในทางสร้างสรรค์ของครูที่มีต่องานและสภาพแวดล้อมในการทำงาน ครูต้องรู้สึกสนุกและพึงพอใจในงานที่ทำ รู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ทำตัวให้เป็นที่ยอมรับของเพื่อนร่วมงาน ตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จตามเป้าหมาย ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างผู้ร่วมงาน มีความผูกพันในงานที่ทำ ทำให้เกิดแรงผลักดันในทางบวกให้กับตนเอง และองค์กร ทั้งยังสามารถเผชิญปัญหาและอุปสรรคในการทำงานได้อย่างเหมาะสม

ปัญหาของครูนั้นเกิดจากปัจจัยหลายอย่าง เช่น สภาพแวดล้อมในการทำงานไม่เอื้อต่อการทำงาน บรรยากาศการทำงานไม่ดี ผู้บริหารขาดภาวะผู้นำ ซึ่งภาวะผู้นำที่สำคัญในการสร้างองค์กรแห่งความสุขในสถานศึกษา ค่าตอบแทนนี้ถือเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่ข้าราชการครูทุกคน จะส่งผลกระทบต่อเส้นทางการเจริญเติบโตในชีวิตการทำงานได้ ค่าตอบแทนเป็นค่าใช้จ่ายที่องค์กรจ่ายให้แก่ผู้ปฏิบัติงาน ทั้งที่เป็นในรูปตัวเงิน และผลประโยชน์อื่น เพื่อตอบแทนการปฏิบัติงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบจึงให้มีการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมขวัญกำลังใจของผู้ปฏิบัติงาน คุณลักษณะงาน เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของการทำงานโดยตรงที่จะส่งผลกระทบต่อความพอใจต่อการทำงานของแต่ละบุคคล และสัมพันธภาพระหว่างบุคคล เป็นการแสดงออกพฤติกรรมในลักษณะทางกาย วาจา ใจ ในเชิงบวกเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันภายในโรงเรียน เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความสุขในการทำงานมาก ประกอบด้วยสัมพันธภาพระหว่างครูกับผู้บริหาร ครูกับเพื่อนครู และครูกับนักเรียน

ครูในโรงเรียนส่วนใหญ่ปฏิบัติหน้าที่การสอนมักจะประสบปัญหาจากการทำงานเนื่องจากบทบาทหน้าที่ครูไม่ได้ทำหน้าที่เฉพาะการเรียนการสอน แต่ครูยังมีการงานอื่นๆ อีกหลายประการที่จะต้องรับผิดชอบ และปัจจัยอีกหลายประการ ที่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติงาน เช่น 1) พฤติกรรมนักเรียนที่ครูต้องมียุติโทษ บทบาทหน้าที่เข้าไปแก้ปัญหาไม่ว่าจะเป็นยาเสพติด ปัญหาความก้าวร้าวต่อเพื่อนต่อครู และการชู้สาวใน

สถานศึกษา 2) เวลาการทำงานและภาระงานที่นอกเหนือจากการสอน 3) การขาดการสนับสนุนจากผู้ปกครอง และชุมชน 4) การไม่มีส่วนร่วมในการบริหารทำให้เป็นอุปสรรคต่อการสอนของครูผู้สอน 5) ขาดการสนับสนุนจากผู้บังคับบัญชา (ยนต์ ชุ่มจิต 2550, 13-15)

เนื้อเรื่อง

แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมความสุข ได้มีนักวิชาการและนักบริหารได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันไป แต่ในหลักการใหญ่ๆ และคือการรู้สึกชอบหรือพึงพอใจกับชีวิต มีสภาพชีวิตที่เป็นสุขอันเป็นผลจากการมีความสามารถในการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิต มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี โดยครอบคลุมถึงความดีงามในจิตใจภายใต้สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปคนที่มีสุขนั้นเป็นคนที่ไม่รู้สึกริวกิตกกังวลกับชีวิตตนเองชอบสนุกสนานอยู่กับเพื่อนฝูงและชอบประสบการณ์ใหม่ๆ มีอารมณ์มั่นคง ไม่เปลี่ยนแปลงขึ้นลงง่าย และมักจะหวังว่าตนจะพบเจอสิ่งดีๆ ในอนาคต (คัตนางค์ มณีสรี และวัชรภรณ์ เฟ่งจิตต์, 2545) ความเบิกบานอย่างลึกซึ้งเกิดจากจิต ซึ่งมีสุขภาวะดียิ่งที่ไม่ใช้ความเพลิดเพลิน ไม่ใช้ความรู้สึกหรืออารมณ์ชั่วครู่ชวยาม แต่เป็นภาวะการดำรงที่ดีที่สุด ซึ่งการสิ้นไปของความทุกข์เกิดจากการบีบคั้นทางกาย สังคม จิตและปัญญา โดยการบีบคั้นทางกาย เช่น การขาดปัจจัย 4 สิ่งแวดล้อมไม่ดี ไม่เป็นโรค การบีบคั้นทางสังคม เช่น ความขัดแย้งในครอบครัว ชุมชน สังคม เศรษฐกิจ การเมือง การขาดความยุติธรรม การบีบคั้นทางจิต เช่น ความหงุดหงิด รำคาญ โทสะ โลภะ พยาบาท ฟุ้งซ่าน สงสัยระแวง เห็นแก่ตัวจัด ขาดสติ ขาดสมาธิ การบีบคั้นทางปัญญา เช่น เข้าใจอะไรไม่แจ่มแจ้ง โง่ คิดและทำอะไรไม่ถูกต้อง (ประเวศ วะสี, 2544) หมายถึง อารมณ์หรือความรู้สึกที่พึงพอใจ รู้สึกอึดอึดใจ หรือ รู้สึกภาคภูมิใจในสภาพชีวิตของตนที่ปราศจากปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิต อันเป็นผลมาจากการใช้ความรู้ ความสามารถของตนในการจัดการและนำพาการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความดี โดยแบ่งประเภทของความสุขได้ (สมศรี นวรัตน์, 2561) ดังนี้

1. ความสุขเกิดจากการได้รับ คือ ความสุขในรูปธรรมหรือนามธรรมที่ตนได้รับมา ความสุขในรูปธรรม คือ ความสุขที่เกิดจากการตอบสนองในสัมผัสทั้ง 5 ที่สามารถจับต้องได้ อันได้แก่ความสุขในรูปที่เห็นหรือสิ่งของที่ได้มา (ตา) ความสุขในเสียงไพเราะ (หู) ความสุขในกลิ่นหอม (จมูก) ความสุขในรสอร่อย (ลิ้น) ความสุขในในอารมณ์แห่งการสัมผัส (กาย) และความสุขในนามธรรม (ใจ) คือ ความสุขจากจิตที่ตนเองปรุงแต่งให้เกิดรูปในจินตนาการ ซึ่งอาจเกิดขึ้นจริงหรือหวังให้เกิดขึ้นในอนาคต เช่น การอยากเป็นนักธุรกิจ การอยากได้มือถือใหม่

2. ความสุขจากให้ คือ ความสุขที่ตนได้รับจากการให้หรือการบริจาคเพื่อสงเคราะห์ผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์หรือสงเคราะห์ผู้อื่นให้มีความสุขความเจริญมากยิ่งขึ้น ได้แก่ การให้หรือการบริจาคทรัพย์สินของตนเองให้แก่ผู้อื่นหรือให้แก่ส่วนรวม เช่น การให้เงินแก่คนขอทาน การถวายเงินผ้าป่าเพื่อนำไปสร้างโบสถ์ เป็นต้น การให้ปัญญาเป็นการสงเคราะห์ให้ผู้อื่นมีความรู้ มีปัญญาติดตัวที่จะทำให้เขาสามารถนำปัญญาหรือความรู้ไปใช้เพื่อให้หลุดพ้นจากทุกข์ต่างๆ เช่น การสอนวิธีซ่อมรถยนต์แก่ผู้สนใจไปทำอาชีพ เป็นต้น

3. ความสุขจากการประพฤติดี คือ ความสุขที่ได้จากการสำรวมความประพฤติให้อยู่ในศีลธรรมอันงาม เรียกว่า การรักษาศีล ซึ่งศีลในระดับที่ฆราวาสพึงประพฤติ คือ ศีล 5 และศีล 8 ความสุขที่ได้

ประพัตติในศีล 5 ได้แก่ การไม่พรากชีวิตหรือไม่ทำร้ายผู้อื่นให้เจ็บปวด การไม่กล่าวคำอันเป็นเท็จ หรือ การพูดโกหก การไม่ล่วงในกามต่อชายมีคู่ หญิงมีคู่ หรือในชายหญิงต้องห้ามทั้งหลาย การไม่จับเอาทรัพย์ผู้อื่น โดยที่เขาไม่ได้ให้ หรือ การลักทรัพย์ การไม่ดื่มสุราเมรัยที่เป็นน้ำเมาต่างๆ รวมถึงการไม่เสพสารที่ทำให้เกิดการเสพติดทั้งหลาย ส่วนศีล 8 จะมี 5 ข้อแรกของศีล 5 และเพิ่มอีก 3 ข้อสุดท้าย คือ การไม่รับประทานอาหารในช่วงหลังเที่ยงวันถึงในยามรุ่งของอีกวัน การไม่แสดงกิริยาฟ้อนรำทำเพลง หรือไม่ประดับตกแต่งร่างกายให้สวยงาม การไม่นั่งหรือนอนบนที่รองต่างๆ

4. ความสุขจากความสงบ คือ ความสุขที่เกิดจากสภาพความสงบของจิตใจ จิตใจไม่หม่นหมอง ไม่มีเรื่องปัญหามารบกวนใจ ความสุขจากความสงบนี้อาจเรียกอีกอย่างว่า การมีสมาธิ ซึ่งสามารถทำให้เกิดด้วยการภาวนา เช่น การนั่งสมาธิ การอ่านหนังสือ เป็นต้น

5. ความสุขจากอิสระ คือ ความสุขที่ได้รับจากการหลุดพ้นจากพันธะต่างๆ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ความเป็นไทแห่งตนจากสภาพถูกบังคับ เช่น การปลดหนี้จากบัตรเครดิตได้จนหมด การมีอาชีพเป็นของตนเองโดยไม่ได้เป็นลูกจ้างให้ถูกสั่ง เป็นต้น ความเป็นไทในกิเลส และเครื่องเศร้าหมองทั้งหลายที่ทำให้ตนเองเสื่อม เช่น การรู้จักห้ามใจไม่ให้หวั่นไหวในทรัพย์สินของผู้อื่น การไม่รับสินบนในหน้าที่การงาน เป็นต้น

กระบวนการส่งเสริมความสุข

การสร้างความสุขในที่ทำงานความสุข เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาที่จะมี ไม่ว่าจะเป็นในแง่มุมของชีวิตส่วนตัว ครอบครัว หรือการทำงาน คนที่มีความสุข คือคนที่มีภาวะอารมณ์ทางบวกอยู่เสมอ ซึ่งโดยทั่วไปคนทำงานใช้เวลาไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของแต่ละวัน ใช้ชีวิตอยู่ในที่ทำงานเสมือนเป็นบ้านหลังที่สอง ดังนั้น หากที่ทำงานน่าอยู่ คนทำงานก็จะอยากไปทำงาน และอยากแสดงผลงานให้ดีขึ้นทุกวัน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าที่ทำงานมีบทบาทสำคัญต่อความสุขของบุคคล เพราะเมื่อที่ทำงานน่าอยู่ คนก็จะแข็งแรงและมีความสุข พนักงานก็จะมีประสิทธิภาพในระยะยาว การสร้างความสุขในการทำงานจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากในการปฏิบัติงานในองค์กร เราสามารถสร้างความสุขในการทำงานได้โดยวิธีการดังนี้

1. การแก้ปัญหาอย่างถูกวิธีการทำงานย่อมมีปัญหาเป็นธรรมดา อย่าแก้ปัญหาโดยใช้การใช้อารมณ์ จะทำให้เครียดมากขึ้น ทุกปัญหามีทางออก ถ้าคิดไม่ออก หากคนช่วย ฝึกการถาม เมื่อแก้ปัญหาได้ ก็จะสบายใจ หายเครียด

2. การพัฒนาทักษะในการทำงานบางคนทำงานที่ไม่ถนัด งานที่ยาก งานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถ ทำให้ผลงานออกมาไม่ดี หมกมุ่นกังวลในการทำงาน การพัฒนาตัวเองจะประสบความสำเร็จกับงานมากขึ้น ได้รับการยอมรับจากผู้ร่วมงานและหัวหน้า ก็จะมีมีความสุข ภูมิใจในงานที่ทำมากขึ้น

3. การปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมในสถานที่ทำงานจัดของให้เป็นระเบียบและดูสะอาดตา ภาพกรอบครัว คนรัก หรือของที่มีค่าทางจิตใจวางไว้ใกล้ตัว เพื่อเตือนให้มีความตั้งใจในการทำงาน หรือจัดกระถางต้นไม้ แจกันดอกไม้ เพื่อความสดชื่นกับสถานที่ทำงาน

4. การบริหารเวลาอย่างเหมาะสมจะช่วยให้การทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีเหลือสำหรับการพักผ่อน และครอบครัวทำให้เครียดน้อยลง ควรทบทวนดูว่า ใช้เวลาแต่ละวันไปกับเรื่องใดบ้าง เพื่อการจัดแบ่งเวลาให้เหมาะสม ทั้งการทำงาน สังสรรค์ ครอบครัว และการพักผ่อน

5. การปรับเปลี่ยนความคิดถ้าเรารู้จักปรับเปลี่ยนความคิดในแง่บวกใหม่ จะช่วยให้เครียดน้อยลง ถ้ารู้สึกตัวเองคิดมากหาทางออกไม่ได้ควรหยุดคิดสักพัก คิดให้ยืดหยุ่นมากขึ้นกว่าเดิม คิดอย่างมีเหตุผล คิดอย่างที่คนอื่นคิด และคิดถึงคนอื่นบ้าง

6. การพักผ่อนหย่อนใจหลังเลิกงานแล้ว ควรได้พักผ่อนหย่อนใจ เพื่อผ่อนคลายจิตใจทำให้พร้อมที่จะกลับไปทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ กิจกรรมพักผ่อนหย่อนใจมีอยู่มากมาย ควรเลือกตรงข้ามกับงานประจำ

7. การรู้จักยืนยันสิทธิของตนเองความเครียดอาจเกิดจากการยอม เกรงใจผู้อื่นมากเกินไป สิทธิที่ควรรักษา คือ สิทธิที่จะปฏิเสธอย่างมีเหตุผล สิทธิที่จะทำงานด่วนของตนให้เสร็จก่อน สิทธิที่จะไต่ถามเพราะความไม่เข้าใจ สิทธิเปลี่ยนใจเมื่อได้ข้อมูลใหม่

8. การสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจจิตใจที่เข้มแข็งจะช่วยให้เอาชนะความเครียดได้ การสร้างเข้มแข็งทางจิตใจโดยสร้างความเชื่อมั่นให้ตนเอง พัฒนาปรับปรุงตัวเอง เข้าใจชีวิตว่า ไม่มีอะไรแน่นอน ไม่ยึดติดกับอดีต หรือกังวลกับอนาคตมากเกินไป สร้างความอบอุ่นในครอบครัว เพราะครอบครัวเป็นกำลังใจที่สำคัญในการต่อสู้กับอุปสรรค

9. การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงานการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ร่วมงานสามารถทำได้โดยเอาใจเขามาใส่ใจเราอยู่เสมอ เป็นผู้ฟังที่ดี คิดก่อนพูด วิเคราะห์ความต้องการของผู้อื่น ไม่เอาแต่ใจตัวเอง

10. การแสดงอารมณ์อย่างเหมาะสมการแสดงอารมณ์ที่ไม่เหมาะสมทำให้เกิดความเครียด ควรฝึกควบคุมอารมณ์ คิดก่อนทำ ทำอย่างเหมาะสม จะได้ไม่เกิดปัญหาภายหลัง เมื่ออารมณ์ดี ควรแสดงออกด้วยการยิ้ม พูดเล่น อัมเพลง เพื่อให้คนใกล้ชิดรู้สึกดีด้วย

11. การออกกำลังกายการออกกำลังกายจนเหนื่อยและเหงื่อออกจะช่วยคลายเครียดได้ หลังเลิกงานหรือในวันหยุดควรออกกำลังกายหรือเล่นกีฬากับกลุ่มเพื่อนจะรู้สึกสนุกสนานและเพลิดเพลินยิ่งขึ้น การช่วยกันทำงานบ้านในวันหยุด ก็ถือว่าเป็นการออกกำลังกายที่ดีและช่วยกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัว

12. การพูดอย่างสร้างสรรค์จะช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน สวัสดิ์ ขอโทษ ขอขอบคุณ เป็นประโยคที่ควรพูดติดปาก หมั่นพูดชมเชย ไต่ถามทุกข์สุข ให้กำลังใจ ประสานความเข้าใจ เพื่อลดความขัดแย้งในการทำงาน จะช่วยตัดปัญหา ลดความเครียดได้จากผลสำรวจสุขภาพคนไทยในปี พ.ศ. 2559 โดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า สถานการณ์สุขภาพวัยแรงงาน ช่วงอายุ 15-60 ปี ทางด้านร่างกาย มีความเครียดสูง จากการเจ็บป่วยของตนเอง หันสินธุเร้า และเครียดจากการทำงาน

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้นำเสนอแนวทางการสร้างองค์กรแห่งความสุข (Happy Workplace) ความสุข 8 ประการ ได้แก่ 1) Happy Body : ส่งเสริมสุขภาพของพนักงานให้แข็งแรงทั้งกายและจิตใจ 2) Happy Heart : กระตุ้นให้เกิดความเอื้ออาทรต่อกันและกัน 3) Happy

Society : สนับสนุนให้อื้อเพื่อต่อชุมชนในสถานที่ทำงานและที่พักอาศัย 4) Happy Relax : ให้งานได้ออนคลายจากความเครียดในงาน ด้วยกิจกรรมบันเทิง 5) Happy Brain : ส่งเสริมให้อาความรู้พัฒนาตนเองตลอดเวลา 6) Happy Soul : ส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนา ให้อิสธรรมในการดำเนินชีวิต 7) Happy Money: สนับสนุนให้อาริหารการใช้อย่างของตนเอง 8) Happy Family : ส่งเสริมให้อานสร้างครอบครัวที่เข้มแข็ง เพศ ซึ่งแนวทางทั้ง 8 ประการ จะก่อให้อเกิดสขภาวะที่ดีทั้ง 4 มิติ คือ กาย ใจ สังคม และจิต วิญญาน องค์การสามารถนำมาประยุกต์ใช้โดยการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมกับสภาพการทำงาน ซึ่งการมีความสุขในที่ทำงานจะทำให้อานมีความสุข รู้สึกว่าตนเองเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า สำคัญต่อองค์การ มีความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่เพื่อนร่วมงาน มีแรงจูงใจในการทำงานมากยิ่งขึ้น และ รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ องค์การเองก็จะมีบุคลากรที่กระตือรือร้น เต็มเปี่ยมไปด้วยพลังแห่งความคิด และเพิ่มผลการปฏิบัติงาน ซึ่งความสุขในการทำงานนั้น ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึก เกิดบรรยากาศ ในการทำงานที่ดี ผลักดันประสิทธิภาพการผลิตให้อู้อขึ้น ลดปัญหา การขาดงาน ลาออก ทำให้อประหยัดค่าใช้จ่ายในการสรรหาและฝึกอบรมพนักงานใหม่ รวมทั้งการสร้าง สภาพแวดล้อมในการทำงานให้อดีขึ้น เป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์ขององค์การ และส่งผลต่อสังคม รอบข้างให้อเกิดความสุขด้วย (แผนงานสขภาวะองค์กรภาคเอกชน, 2552) และยังมีองค์ประกอบด้านอื่นๆ เป็นแนวปฏิบัติให้อองค์การนำไปสร้างความสุขและเป็นเส้นทางนำไปสู่การเพิ่มผลปฏิบัติการระดับบุคคล คือ การสร้างความสุขในที่ทำงาน การสร้างมิตรภาพที่ดีต่อเพื่อนร่วมงาน การสร้างความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างผู้บริหารและผู้ใต้บังคับบัญชา การสร้างโอกาสสำหรับการพัฒนาและการเรียนรู้ให้กับครู การสร้างความยุติธรรม และรูปแบบลักษณะงานกับครอบครัวของครูต้องไม่ขัดแย้งกันสามารถทำงานด้วยครอบครัวยังมีความสุขควบคู่ไปด้วย

หลักพุทธธรรมที่ใช้ในการส่งเสริมความสุขให้กับครูในสถานศึกษานั้นได้มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอไว้หลากหลาย แต่ในบทความนี้ขอเสนอหลักขรวาธรรม 4 ซึ่งมีความหมายออกเป็น 2 ประการ คือ ประการแรกเป็นธรรมธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติประการที่ 2 เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆ ให้อสำเร็จ (พุทธทาสภิกขุ, 2523)

1. เป็นธรรมธรรมดาที่จะต้องประพฤติปฏิบัติสัจจะ หมายถึง ซื่อตรงต่อเพื่อนฝูง ซื่อตรงต่อลูกเมีย ซื่อตรงต่อเวลา ซื่อตรงต่อการทำงาน หมายถึง ช่มใจ อย่าให้อเกิดโทษะ อย่าให้อเกิดความรักหรือความเกลียดชังติ หมายถึง อดทนต่อความร้อน ความหนาว ความเหนื่อย อดทนต่อคำด่าจาอะ หมายถึง การให้อทาน รู้จักอื้อเพื่อแผ่อแผ่อเพื่อนบ้าน มิตรสหาย

2. เป็นธรรมที่ใช้เป็นหลักในการที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ให้อสำเร็จสัจจะ หมายถึง ความจริงใจ ความตั้งใจจริงที่จะปฏิบัติในสิ่งนั้น เมื่อจะทำสิ่งใด หรือปฏิบัติธรรมข้อใดแล้วก็ควรตั้งใจจริง ทำอย่างสุดความสามารถ ทำให้อถึงที่สุด ดังเช่น เมื่อพระพุทธเจ้าทำความเพียรเพื่อตรัสรู้ ก็ได้ตั้งสัจจาธิฐานว่า แม้จะเหลือเพียงแต่กระดูก ก็จะไม่ลุกขึ้นจากที่นั้น ถ้าไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ ในการศึกษาเล่าเรียนก็เหมือนกันถ้ามีสัจจะหรือสัจจาธิฐาน คือทำให้อมันจริง ๆ ตั้งใจจริง ๆ ก็จะช่วยให้ทุกคนประสบความสำเร็จสมดังที่ตั้งใจทะ หมายถึง บังคับตัวเอง บังคับใจตนเอง ไม่ให้หลงไปตามแรงของสิ่งที่มาช่วยยู่ ซึ่งแม้จะยากเย็นเพียงใดก็ต้องพยายามบังคับให้อได้ ในการบังคับนั้น ต้องใช้ไหวพริบและความฉลาดเข้า

ต่อสู้ เพราะจิตใจเมื่อถูกบังคับก็จะขัดแย้งกว่าข้างที่ตกมันเสียอีก ซึ่งการบังคับจิตใจของตนเอง นั้นก็มี 2 วิธีด้วยกันคือ กรณีแรกคือ การปลอบประโลมจิตใจคอยปลอบโยน กรณีที่สอง คือ การบังคับโดยตรงการตัดใจไม่ให้ทำในสิ่งนั้น ซึ่งทั้ง 2 วิธีนี้ต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นขึ้นขันติ เมื่อมีหมีแล้วยังต้องใช้ขันติเข้ารองรับ ต้องอดทนต่อการบีบคั้นของกิเลสไม่ว่าจะเป็นราคะ โทสะ โมหะ หรืออื่นๆ ต้องใช้ความอดทนอย่าหลงไปตามสิ่งชั่วหรือกิเลสจากะ หมายถึงบริจาคออกไป สละสิ่งที่ไม่ต้องการที่มีอยู่ในจิตใจให้หลุดออกไประบายความสับสนวุ่นวายออกไปจากจิตใจ อาจจะโดยการสวดมนต์หรือการพักผ่อนให้ถูกวิธีฆราวาสธรรม คือสัจจะ หมาะ ขันติ จาคะ นี่เป็นเครื่องมือกำจัดมาร เป็นเครื่องมือที่จะสร้างสิ่งที่ปรารถนาในทุกกรณี ไม่ใช่เฉพาะเป็นธรรมของฆราวาสเท่านั้น แม้แต่บรรพชิตที่ต้องการจะบรรลุมรรคผลนิพพาน ก็ยังต้องใช้ธรรมข้อนี้ด้วยเช่นกัน

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่าสัจจะ หมายถึงความจริงลงไปในเรื่องที่จะกระทำและสัจจาธิฐาน คือตั้งจิตด้วยสัจจะมันลงไปในการที่จะทำในการที่จะประพฤติเพื่อละกิเลสหมาะ หมายถึงการบังคับตัวเอง เป็นธรรมที่จะใช้สกัดกั้นความโกรธในขั้นเริ่มต้นแต่ถ้าบังคับไม่ได้หรือบังคับไม่อยู่ก็ใช้ธรรมะข้ออื่นเช่นปัญญา ขันติและอื่นๆ เข้าช่วยขันติ หมายถึงความอดกลั้น ความอดได้ รอได้ คอยได้ เป็นเครื่องห้ามความผรุสวาท ความโกรธ ขันติเป็นแกนกลางในการประพฤติพรหมจรรย์ของผู้บำเพ็ญพรตทั้งหลาย คนส่วนใหญ่ มักไม่ชอบอดกลั้น เนื่องจากเห็นว่าเป็นเรื่องเสียเกียรติหรือขี้แพ้ อะไรทำนองนั้นแต่ถ้ารู้จักฝึกความอดกลั้นหรือฝึกให้มีขันติได้มากๆ ก็จะเป็นคนที่ไม่โกรธง่ายจาอะ หมายถึงสละการให้ทาน สละกิเลสตามโอกาสที่ต้องสละเป็นรูรั่วที่ระบายกิเลสออก คำว่าฆราวาสคือ ผู้ครองเรือนชีวิตของผู้ครองเรือนต้องมีการสมาคมการสมาคมกับคนอื่นต้องมีความจริงใจต่อเขาต้องรู้จักขมจิตของตนเมื่อประสบเหตุการณ์ไม่ดีต้องมีความอดทนเพื่อต่อสู้กับชีวิตและในบางครั้งต้องบริจาคสมบัติของตนเมื่อเห็นคนอื่นเดือดร้อนฆราวาสธรรมคือ 1) สัจจะหมายถึงมีความจริงใจต่อคนอื่น 2) หมาะหมายถึงมีนิสัยข่มความรู้สึกของตน 3) ขันติหมายถึงมีความอดทน 4) จาคะหมายถึงบริจาคสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์คนอื่น (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน และทวีผล สมภพ, 2529) หลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีถึง 84000 พระธรรมขันธ์ หลักธรรมที่สามารถแนะนำให้ชาวไทยนำไปปฏิบัติเพื่อดำรงชีวิตอย่างมีความสุข คือหลักข้อ ฆราวาสธรรม 4 ข้อ (พระมหาสมชาย ฐานวุฒโฒ, 2561) ซึ่งได้แก่

1. สัจจะ ฆราวาสที่ดีต้องมีสัจจะ คือ มีความจริง และตรงความจริง เป็นคนจริง ตรงข้ามกับเล่น คนจริง คือทำอะไรทำจริงทุ่มเทใจลงไปเลย มีความเด็ดเดี่ยวเชื่อมั่นในตนเอง ซึ่งคำว่าตรง เป็นคนตรงตรงข้ามกับคำว่า คด คนตรงอยู่ที่ไหนก็อยู่ได้ไม่สร้างความเดือดร้อนให้คนอื่น เหมือนไม้ที่ตรงไม่ว่าจะมาจากไหนก็ใช้ร่วมกันได้ ไม้ตรงดูได้ที่โคนต้น กลาง และปลาย ส่วนคนตรงดูได้ที่ความคิด คำพูด และการกระทำ ซึ่งสรุปว่าคนที่มีความสัจจะทำอะไรก็จะประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว ได้รับความไว้วางใจ และมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

2. หมาะ หมายถึง การพัฒนาตนเอง ซึ่งมีความหมาย 2 นัยยะ คือ 1) ฝึกฝีมือตนเองให้มีความรู้และมีความสามารถ คนที่มีความรู้แต่ไม่มีความสามารถก็อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จ ความรู้จึงต้องคู่กับความสามารถ การมีศิลปะที่จะนำความรู้ไปใช้นั้น ผู้ที่จะทำได้อย่างนั้นต้องเป็นคนช่างสังเกต และคนที่ช่างสังเกตจะเป็นคนใจละเอียด ช่างสังเกตในที่นี้คือ สังเกตข้อดีของผู้อื่นหรือคอยจับแต่ความดีของผู้อื่น ไม่ใช่จับ

แต่ความผิดของผู้อื่น และ 2) ต้องสามารถหยุดตัวเองได้ คือ ชะใจตัวเอง ไม่ให้ไปทำในเรื่องเสียหาย ไม่ทำความชั่ว ไม่ถลำไปในทางที่เสื่อม นั่นคือ ต้องรักษาศีล 5 ได้ และไม่ยุ่งกับอบายมุข ศีล แปลว่าปกติ คนผิดศีลคือคนผิดปกติ ศีลเป็นเครื่องจำแนกคนออกจากสัตว์

3. ขันติ คือความอดทน มีอยู่ 4 ระดับ คือ 1) อดทนต่อความลำบากตรากตรำ ต่อสภาพดินฟ้าอากาศ หนักเอาเบาสู้ ไม่ท้อถอย 2) อดทนต่อทุกข์เวทนา เมื่อเจ็บป่วยก็ไม่ส่ายอ้อย ไม่โวยวาย ต้องเข้าใจว่าคนเราเกิดแก่เจ็บตาย เป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต เมื่อเจ็บไข้หรือป่วยไข้ ต้องรู้จักรักษาดูแลตนเองและหาหมอตามความจำเป็น เจ็บป่วยร่างกายให้หมอรักษา แต่ใจเราต้องดูแลเองด้วยการฝึกสมาธิ 3) อดทนต่อการเจ็บใจ อดทนต่อความกระทบกระทั่ง การอยู่กับคนหม่มาๆ ย่อมเกิดปัญหากระทบกระทั่งไม่มากก็น้อย เหตุที่เกิดก็จะมาจากความถือตัวเอง ถือศักดิ์ศรี คนที่ถือตัวเองมากๆ ความทุกข์ยิ่งมาก คนที่ไม่ถือตัวจะมีความสุข ศักดิ์ศรีไม่อยู่ที่ความถือตัวหรือยศถาบรรดาศักดิ์ แต่มีอยู่ที่คุณธรรมที่มีอยู่ในตัวคือคุณธรรมภายใน 4) อดทนต่อสิ่งเย้ายวน ความเย้ายวนใจ เช่น เพศตรงข้าม เรื่องstadงค์หรือลาภที่ไม่ควรได้ หรือความโลภ ความไม่พอ และคำสรรเสริญเยินยออันจะนำมาซึ่งความประมาทและหลงตัวเอง ต้องเป็นคนเท่าติตดิน แล้วจะยืนอย่างมั่นคงปลอดภัย

4. จาคะ แปลว่าการสละ ซึ่งมี 2 อย่างคือสละสิ่งของให้เป็นทาน และการสละอารมณ์บุญอารมณ์เนาออกจากตัว คือ การสละสิ่งของให้เป็นทาน มนุษย์เราเติบโตมาด้วยการให้ทานจากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ครูอาจารย์และสังคม เมื่อถึงเวลาที่มีพอจะให้ได้ ต้องรู้จักให้ทาน เพื่อให้สังคมและโลกสงบ และสวยงาม การสละอารมณ์บุญและเนาออกจากใจ จะทำให้ใจสะอาด สงบ สดชื่น เบิกบาน อย่าทำตัวเป็นคน แบบคนกอดศพออยู่ตลอดเวลา ร่างกายของเราหรือสรีระยนต์ ก็ต้องมีการยกเครื่อง เช่นเดียวกับรถยนต์ การทำความสะอาดใจ ก็จะทำให้ร่างกายของเรามีประสิทธิภาพ

โดยสรุปจะเห็นว่า หลักของฆราวาสธรรม 4 ครอบคลุมหลักปฏิบัติของผู้ครองเรือน หากผู้ใดนำไปปฏิบัติแล้วจะพบกับความสุขที่แท้จริงอย่างแน่นอน

บทสรุป

การส่งเสริมความสุขตามหลักพุทธธรรมของครู เป็นสิ่งที่ครูทุกคนปรารถนาที่จะมี ไม่ว่าจะเป็นในแง่มุมของชีวิตส่วนตัว ครอบครัว หรือการทำงาน คนที่มีความสุขซึ่งโดยทั่วไปคนทำงานใช้เวลาไม่ต่ำกว่าหนึ่งในสามของแต่ละวัน ใช้ชีวิตอยู่ในที่ทำงานเสมือนเป็นบ้านหลังที่สอง ดังนั้น หากที่ทำงานน่าอยู่ คนทำงานก็จะอยากไปทำงาน และอยากแสดงผลงานให้ดีทุกวัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าที่ทำงานมีบทบาทสำคัญต่อความสุขของบุคคล เพราะเมื่อที่ทำงานน่าอยู่ คนก็จะแข็งแรงและเป็นสุขครูก็จะมีประสิทธิภาพในระยะยาว การสร้างความสุขในการทำงานจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมากในการปฏิบัติงานในโรงเรียน เราสามารถสร้างความสุขตามหลักพุทธธรรมในการทำงานได้โดยวิธีการดังนี้

ด้านสัจจะ

การพูดจากันอย่างสร้างสรรค์ช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงาน กล่าวคำสวัสดิ์ ขอโทษ ขอขอบคุณ เป็นประโยคที่ควรพูดติดปาก หมั่นพูดชมเชย ใต้ถามทุกข์สุข ให้กำลังใจ เพื่อลดความขัดแย้งในการ

ทำงาน จะช่วยตัดปัญหา ลดความเครียดได้ อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนร่วมงาน สามารถทำได้โดยเอาใจเขามาใส่ใจเราอยู่เสมอ วิเคราะห์ความต้องการของผู้อื่น ไม่เอาแต่ใจตัวเอง

ด้านทมะ

การแก้ปัญหาอย่างถูกวิธี อย่าแก้ปัญหาโดยการใช้อารมณ์ มีการพัฒนาทักษะในการทำงาน งานที่ยาก งานไม่ตรงกับความรู้ความสามารถ การพัฒนาตัวเองจะประสบความสำเร็จกับงานมากขึ้น ได้รับการยอมรับจากผู้ร่วมงานและหัวหน้า ก็จะมีความสุข ภูมิใจในงานที่ทำมากขึ้น การปรับเปลี่ยนสิ่งแวดล้อมในสถานที่ทำงานจัดของให้เป็นระเบียบสบายตาสดชื่น หรือของที่มีค่าทางจิตใจวางไว้ใกล้ตัว เพื่อเตือนให้มีความกำลังใจในการทำงาน การออกกำลังกาย จะช่วยคลายเครียดได้ หลังเลิกงานหรือในวันหยุดควรออกกำลังกายหรือเล่นกีฬากับกลุ่มเพื่อน การช่วยกันทำงานบ้านในวันหยุด ก็ถือว่าเป็นการออกกำลังกายที่ดีและช่วยกระชับความสัมพันธ์ในครอบครัว นับว่าเป็นการบริหารเวลาอย่างเหมาะสม มีเหลือสำหรับการพักผ่อน และครอบครัวควรทบทวนดูว่าใช้เวลาแต่ละวันไปกับเรื่องใดบ้าง

ด้านขันติ

การพักผ่อนหย่อนใจหลังเลิกงานแล้ว เพื่อผ่อนคลายจิตใจให้มีความเข้มแข็งอดทนพร้อมที่จะกลับไปทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการสร้างเข้มแข็งทางจิตใจโดยสร้างความเชื่อมั่นให้ตนเอง พัฒนาปรับปรุงตัวเอง ไม่ยึดติดกับอดีต หรือกังวลกับอนาคตมากเกินไป และปรับเปลี่ยนความคิดจะช่วยให้เครียดน้อยลง คิดให้ยืดหยุ่นมากขึ้นกว่าเดิม คิดอย่างมีเหตุผล คิดอย่างที่คนอื่นคิด และคิดถึงคนอื่นบ้าง

ด้านจาคะ

1. การแสดงอารมณ์อย่างเหมาะสม ควรฝึกควบคุมอารมณ์ คิดก่อนทำ ทำอย่างเหมาะสม จะได้ไม่เกิดปัญหาภายหลัง และรู้จักยืนยันสิทธิของตนว่าสิทธิไหนที่ควรรักษา ควรที่จะปฏิเสธอย่างมีเหตุผล สิทธิที่จะทำงานด่วนของตนให้เสร็จก่อน สิทธิที่จะไต่ถามเพราะความไม่เข้าใจ สิทธิเปลี่ยนใจเมื่อได้ข้อมูลใหม่

บรรณานุกรม

- คัตนังค์ มณีศรี และวัชรภรณ์ เฟ่งจิตต์. (2545). ความสุขคืออะไร จิตวิทยาเพื่อคุณ. **บทสารคดีเล่มทางวิทยา เล่มที่ 1**. กรุงเทพมหานคร: คณะจิตวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2544). **การจัดการความรู้: กระบวนการปลดปล่อยมนุษย์สู่ศักยภาพ เสรีภาพและความสุข**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม.
- สมศรี นวรัตน์. แหล่งที่มา [ออนไลน์] (https://www.gotoknow.org/user/somsri_ph-d3/profile). [29 ตุลาคม 2561]
- พุทธทาสภิกขุ. (2523). **ขรรยาวาสธรรม**. กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร.
- ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์ และทวีผล สมภพ. (2529). **หลักพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระมหาสมชาย ฐานวุฒโฒ.(2561). แหล่งที่มา: [ออนไลน์ <http://www.oocities.org/udornlabour/buddishlabour1.htm>] [11 กันยายน 2561]
- ยนต์ ชุ่มจิต. (2550). **ความเป็นครู**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์.

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงใน Thailand 4.0 Transformational Leadership in Thailand 4.0

นายพิสิษฐ์ มะลิ

นักวิชาการอิสระ

Mr. Phasit Mali

Independent Scholar

Chontawan Khumphet, Rawing Ruangsanka

E-mail: phasitmali652@gmail.com

(Received : September 29, 2022 ; Revised : September 30, 2022 ; Accepted : October 3, 2022)

บทคัดย่อ

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงใน Thailand 4.0 เป็นการเปลี่ยนแปลงของผู้นำในการเสริมสร้างและพัฒนาวิสัยทัศน์ในการปฏิบัติงาน การสร้างแรงจูงใจในการทำงานของตนเองและคนในองค์กร การมุ่งความสัมพันธ์เป็นรายคนสร้างมนุษยสัมพันธ์และมีคุณธรรมจริยธรรมในการบริหารองค์กรโดยเปลี่ยนแปลงจากการใช้คำสั่ง มาเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม จากควบคุม สู่การสร้างแรงบันดาลใจ จากการออกคำสั่ง เป็นการถามให้ใช้ความคิด จากการมุ่งแก้จุดอ่อน เป็นสนใจใช้จุดแข็งมากขึ้น และจากอบรมอย่างเดียว เป็นเพิ่มการโค้ชชียุติแล้วผู้ร่วมงานและองค์กรให้พัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง, ไทยแลนด์ 4.0

Abstract

Transformational Leadership in Thailand 4.0 is a change of leadership in enhancing and developing a vision of performance. Motivation in their work and in the organization. The relationship between the individual, the human relations and the ethics of the organization by changing from the command. It's a way of building control and inspiration. From the order Asked to use the idea. From the weak point. Be interested in using more strengths. And from training alone. Increasing the coaches to take care of co-workers and organizations to develop in a sustainable way.

Keywords : Transformational Leadership, Thailand 4.0

บทนำ

ในสภาวะปัจจุบัน โลกอยู่ในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงและการแข่งขันกันอย่างสูง ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นเรื่อยๆ และในฐานะที่ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของประชาคมโลก จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะได้รับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง อันจะเห็นได้ชัดจากปัญหาและสภาพของวิกฤติการณ์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในปัจจุบัน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจว่าในสภาวะแบบนี้ สังคมไทยควรมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเองอย่างไร เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงยั่งยืน มีสันติสุขและสามารถเอาชนะวิกฤตการณ์ทางด้านต่างๆ ที่เรากำลังเผชิญอยู่ได้(สถาบันพัฒนาครู,2550)

การปฏิรูปการศึกษาจึงจำเป็นต้องใช้ผู้บริหารการศึกษา มีอาชีพ จึงจะนำสถานศึกษา บรรลุความสำเร็จตามภารกิจ และบทบาทหน้าที่ของสถานศึกษา การเป็นผู้บริหารมีอาชีพจะต้อง อาศัยความรู้ความสามารถและคุณลักษณะเฉพาะและอาศัยกระบวนการบริหารที่เน้นการมีส่วนร่วม ของบุคลากรทุกฝ่าย ทุกสถาบัน ทุกองค์กรที่เกี่ยวข้องภายนอกสถานศึกษา และการบริหารโดยใช้องค์ คณะบุคคล ตลอดทั้งนำการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management : SBM)(ธีระ รุญเจริญ,2546)

ผู้บริหารสถานศึกษาจึงเป็นตัวจักรกลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นผู้นำเอานโยบาย และโครงการไปสู่การปฏิบัติ ถ้าการดำเนินตามนโยบายเป็นไปด้วยดีย่อมเป็นผลดีต่อคณะครู นักเรียน ผู้ปกครอง ตลอดจนชุมชน และสถานศึกษา ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาจะประสบความสำเร็จ หรือ ล้มเหลวในการบริหารเพียงใดนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาต้องมีพฤติกรรมบริหารอย่างเหมาะสม ต้อง เป็นผู้นำในการบริหารจัดการที่มีทั้งการปรับเปลี่ยนและการพัฒนาองค์การควบคู่กันไป.(วันเพ็ญ เจริญแพทย์: 2545)

ในทำนองเดียวกัน Bass อ้างถึงใน อภิวรรณ แก้วเล็ก(Bass,2542) กล่าวว่าผู้บริหารยุคใหม่จะต้องพัฒนาตนเองให้มีภาวะผู้นำที่สำคัญ 2.แบบคือ ผู้นำแบบแลกเปลี่ยน และ ผู้นำแบบเปลี่ยนแปลงสภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ เบิร์น (Burn) อ้างถึงใน สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์⁷ ที่กล่าวถึงภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนกับภาวะผู้นำเปลี่ยนแปลงสภาพในผลงานศึกษาเรื่องผู้นำทางการเมืองโดยเบิร์น อธิบายว่า ภาวะผู้นำทั้ง 2 แบบ มีอิทธิพลส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ขึ้นใน องค์การ ส่งผลต่อเพื่อนร่วมงาน ต่อผู้บังคับบัญชาหรือต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาซึ่งจะทำให้การ ดำเนินการขององค์การในปัจจุบันเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ (Efficiency) บังเกิดผลดี (Excel) ผู้นำกับผู้ตามจะผูกพันต่อกันอย่างมั่นคงทั้งนี้เพราะภาวะผู้นำของผู้บริหาร จะมีอิทธิพลต่อ ผู้ร่วมงานซึ่งจะช่วยให้เกิดความพยายามที่จะปฏิบัติงานให้เกินเป้าหมายที่กำหนด มีอิทธิพลต่อการ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ แรงจูงใจและสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับผู้ตามในอีกทางหนึ่งด้วย

1) ความหมายของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

นักวิชาการและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ ไว้อย่างหลากหลายดังนี้

ภาวะผู้นำมีบทบาทที่แบ่งอย่างกว้างๆ ออกเป็น 4 ประการ ได้แก่(พรทิพย์ อัยยิมพันธ์,2554)

1. การกำหนดแนวทางหลัก (Pathfinding) ผู้นำควรเริ่มต้นด้วยการกำหนดเป้าหมายและแนวความคิดที่ชัดเจน บทบาทดังกล่าวจะช่วยให้ผู้นำสร้างแผนงานแม่แบบ (blueprint of action) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการก่อนจะลงมือปฏิบัติตามแผน นอกจากนั้น ไม่เพียงแต่ต้องรู้ถึงวิธีการกำหนดทิศทางและ

เป้าหมายเท่านั้น แต่ผู้นำต้องได้รับการสนับสนุนและความมุ่งมั่นจากพนักงานในการบรรลุถึงเป้าหมายด้วย ผู้นำต้องมีความสามารถนำให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการสร้างพันธกิจ (Mission) วิสัยทัศน์ (Vision) และสื่อสารอย่างชัดเจนถึงความแตกต่างและผลประโยชน์ที่พนักงานจะได้รับจากความสำเร็จในอนาคต อีกทั้งยังสามารถทำให้พนักงานมีแรงจูงใจและรู้สึกตื่นเต้นกับทิศทางใหม่นี้ด้วย

2. การสร้างระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพ (Aligning) การสร้างระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพหรือการทำให้องค์การดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน คือการลงมือสร้างแผนหลักที่กำหนดขึ้นในขั้นตอนที่หนึ่ง ทุกระดับชั้นขององค์การควรมีการดำเนินการไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์เดียวกัน ในฐานะผู้นำต้องเปลี่ยนแปลงระบบการทำงาน ขั้นตอนการทำงาน และโครงสร้างองค์การให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายขององค์การที่ได้วางไว้แล้ว

3. การมอบอำนาจ (Empowering) หากผู้นำมีการมอบอำนาจให้แก่พนักงานอย่างจริงจังจะทำให้บรรยากาศในการทำงานมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การสื่อสารระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่มเกิดประสิทธิภาพและเกิดผลลัพธ์ใหม่ๆ ที่สร้างสรรค์ ซึ่งมาจากการที่สมาชิกของกลุ่มหรือพนักงานสามารถแสดงความคิดเห็นและศักยภาพของตนได้อย่างอิสระ โดยผู้นำต้องสร้างสภาวะที่จะกระตุ้นการสร้างเสริมและปลดปล่อยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความสามารถพิเศษเฉพาะตัว ความสามารถ และศักยภาพที่มีอยู่ในบุคคลทุกคน วิธีการนี้จะช่วยให้บุคคลสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ดียิ่งขึ้นในองค์การ

4. การสร้างตัวแบบ (Modeling) หัวใจของการเป็นผู้นำคือต้องสร้างความน่าเชื่อถือ เพราะไม่เพียงแต่รู้ว่าจะต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างไรเท่านั้น แต่ผู้นำยังต้องมีคุณสมบัติของผู้นำที่ดีด้วย กล่าวคือ ต้องเข้าใจถึงความสำคัญของคุณลักษณะระหว่างคุณลักษณะ (Characteristics) กับความรู้ความสามารถ (Competence) เพราะไม่ว่าบุคคลจะมีความสามารถเพียงใดก็ไม่สามารถจะเป็นผู้นำที่แท้จริงได้ หากปราศจากซึ่งคุณลักษณะที่เหมาะสม

ในเอกสารคำสอนชุดวิชาขององค์การและการจัดการ ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้นำไว้ 17 ประการ(มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช:2540) ดังนี้

1. บทบาทเป็นผู้กำหนดทิศทางการปฏิบัติงาน (Direction Setter) ผู้บริหารจะต้องช่วยให้หน่วยงานบรรลุเป้าหมายได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการชี้แจงทำความเข้าใจ เขียนวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน จะต้องมีความรู้และทักษะในระบบการจัดสรรงบประมาณแบบโครงการ และการบริหารงานโดยยึดวัตถุประสงค์และผลงาน

2. บทบาทเป็นผู้กระตุ้นความเป็นผู้นำ (Leader - Catalyst) บทบาทนี้จำเป็นจะต้องมีความสามารถในการจูงใจ กระตุ้น และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในองค์การ มีทักษะในกระบวนการกลุ่ม

3. บทบาทเป็นนักวางแผน (Planner) จะต้องมีความสามารถในการคาดคะเนเหตุการณ์ในอนาคต เตรียมบุคลากรให้พร้อมในการรับมือกับสิ่งใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น จะต้องมีความรู้ความเข้าใจในการวางแผน

4. บทบาทเป็นผู้ตัดสินใจ (Decision Maker) บทบาทนี้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีต่างๆ ของการตัดสินใจและมีความสามารถในการตัดสินใจ
5. บทบาทเป็นผู้จัดองค์การ (Organizer) ผู้บริหารจำเป็นต้องออกแบบขยายงาน และกำหนดโครงสร้างขององค์การขึ้นใหม่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องเข้าใจพลวัตขององค์การและพฤติกรรมขององค์การด้วย
6. บทบาทเป็นผู้เปลี่ยนแปลง (Change Manager) ผู้นำจะต้องนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สถาบันเพื่อเพิ่มพูนคุณภาพของสถาบัน รู้ว่าจะเปลี่ยนอะไร เปลี่ยนอย่างไรและควรจะเปลี่ยนในสถานการณ์ใด
7. บทบาทเป็นผู้ประสานงาน (Coordinator) ผู้บริหารจะต้องมีความเข้าใจรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เข้าใจเครือข่ายของการสื่อสาร รู้จักวิธีโน้ตงานที่พึงปรารถนา เข้าใจระบบการรายงานที่ดี จึงจะสามารถประสานกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
8. บทบาทเป็นผู้สื่อสาร (Communicator) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการสื่อสาร ทั้งด้วยการพูดและการเขียน รู้จักใช้สื่อต่างๆ เพื่อการสื่อสาร และควรมีความสามารถในการประชาสัมพันธ์
9. บทบาทเป็นผู้แก้ความขัดแย้ง (Conflict Manager) เนื่องจากความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ ผู้บริหารจะต้องเข้าใจสาเหตุของความขัดแย้ง จะต้องมีความสามารถในการต่อรอง ไกล่เกลี่ย จัดการกับความขัดแย้งและแก้ปัญหาความขัดแย้ง
10. บทบาทเป็นผู้แก้ปัญหา (Problems Manager) เนื่องจากปัญหาทั้งหลายไม่จำเป็นจะต้องลงเอยด้วยความขัดแย้ง ปัญหาจึงมีความหมายกว้างกว่าความขัดแย้ง ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการวินิจฉัยปัญหา แก้ปัญหา
11. บทบาทเป็นผู้จัดระบบ (Systems Manager) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์ระบบและกระบวนการที่เกี่ยวข้อง จะต้องเข้าใจในการนำทฤษฎีทางการบริหารไปใช้ประโยชน์
12. บทบาทเป็นผู้บริหารการเรียนรู้การสอน (Instructional Manager) ผู้บริหารจะต้องมีความเข้าใจในระบบการเรียนรู้ การเจริญและพัฒนาของมนุษย์ เข้าใจทฤษฎีการสร้างและพัฒนาหลักสูตร มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเทคโนโลยีทางการศึกษา
13. บทบาทเป็นผู้บริหารบุคคล (Personnel Manager) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการเป็นผู้นำ การเจรจาต่อรอง การประเมินผลงาน และการปฏิบัติงานของบุคคล
14. บทบาทเป็นผู้บริหารทรัพยากร (Resource Manager) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการเงินและงบประมาณ สามารถในการบริหารวัตถุ ครุภัณฑ์ การก่อสร้าง การบำรุงรักษา ตลอดจนหาการสนับสนุนจากภายนอก
15. บทบาทเป็นผู้ประเมินผล (Appraiser) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการประเมินความต้องการ การประเมินระบบ วิธีการทางสถิติ และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์
16. บทบาทเป็นนักประชาสัมพันธ์ (Public Relator) ผู้บริหารจะต้องมีทักษะในการสื่อความหมาย รู้จักวิธีสร้างภาพพจน์ที่ดี รู้จักพลวัตของกลุ่ม รู้จักและเข้าใจการเผยแพร่ข่าวสารด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ

17. บทบาทเป็นประธานในพิธีการ (Ceremonial Head) เป็นบทบาทที่จำเป็นอย่างยิ่งบทบาทหนึ่งของผู้บริหาร ซึ่งจำเป็นจะต้องใช้ความสามารถในบทบาทต่างๆ ที่กล่าวมาเพื่อแสดงบทบาทนี้

2) คุณลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

คุณลักษณะภาวะผู้นำเป็นลักษณะเฉพาะตัวของผู้นำ ซึ่งการศึกษาภาวะผู้นำนั้นผู้ศึกษามักจะมุ่งเน้นไปที่ประสิทธิผลของผู้นำโดยถือเกณฑ์ลักษณะส่วนตัว เช่น บุคลิกภาพ ทักษะ และลักษณะทางกายภาพ จากการสำรวจลักษณะจากผู้นำที่มีชื่อเสียง พบว่า ผู้นำที่มีประสิทธิผลสูงสุด โดยทั่วไปมักจะมีคุณลักษณะที่โดดเด่นในตัวเองกับความต้องการของบุคคลอื่น เข้าใจงาน มีทักษะการสื่อสารที่ดี มีความคิดริเริ่ม ชอบแก้ปัญหา มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความรับผิดชอบ มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์สูง(รังสรรค์ ประเสริฐศรี,2551) นอกจากนี้ ดูบรินและแอนดริว (DuBrin, J., and Andrew:2555) ได้สรุปว่าภาวะผู้นำในองค์การควรมีคุณลักษณะโดดเด่นในเรื่องความฉลาดรอบรู้ (Wisdom) สติปัญญาการรู้จักคิด (Intelligence) และมีความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศ วะสี(ประเวศ วะสี:2543) ได้กล่าวว่า ในสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงและจากการศึกษาสภาวะผู้นำ พบว่าสภาวะผู้นำ เกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติซึ่งจะมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นคนฉลาด เห็นแก่ส่วนรวม มีความสามารถในการติดต่อสื่อสาร และเป็นที่ยอมรับของสมาชิก

จีระ หงส์ลดารมย์ ได้สรุปลักษณะการเป็นผู้นำที่ดีคือ มีเป้าหมายแล้วสร้างแรงขับไปให้ถึง มีความอยากเป็นผู้นำ และเห็นว่าจำเป็นต้องมีเพื่อบรรลุเป้าหมายให้ได้ มีความยุติธรรมไม่โอนเอียงตามอำนาจที่ไม่ไปสู่เป้าหมาย มั่นใจในตนเองทุกๆ ด้าน ทั้งบุคลิก การแต่งกาย การพูด ความกล้าหาญ มีความเฉลียวฉลาด มีความจริงใจ และมีการควบคุมอารมณ์ได้ดี(จีระ หงส์ลดารมย์:2546)

จุมพล หนิมพานิช ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดี ประกอบด้วย(จุมพล หนิมพานิช:2551)

1. มีความรู้เชี่ยวชาญในเรื่องเทคนิคหรือวิชาการที่รับผิดชอบ เพราะความรู้ ความเชี่ยวชาญเป็นเรื่องจำเป็น สิ่งที่ต้องรู้ เช่น รู้วิธีการทำงาน รู้ว่าควรทำอะไรก่อน รู้จักวางแผนงาน รู้จักเครื่องมือเครื่องใช้ รู้วิธีการแก้ปัญหาเกี่ยวกับงาน เป็นต้น ยิ่งผู้นำมีความรอบรู้มากเท่าใดยิ่งสามารถสร้างความเชื่อถือให้กับผู้ใต้บังคับบัญชามากยิ่งขึ้นเท่านั้น

2. มีความคิดสร้างสรรค์ ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะมีคุณสมบัติดังนี้คือ มีแรงจูงใจสูง อยากรู้ อยากเห็น ละเอียดย้อนต่อปัญหา มีความคิดคล่องแคล่ว ยืดหยุ่นเข้าใจในสิ่งที่เปลี่ยนนามธรรม มีความสามารถในการตีความหมายและเตรียมการต่างๆ มีอารมณ์ขัน ใช้ถ้อยคำได้คล่องแคล่ว นับถือตนเอง ชัยนุรักษ์ตนเอง เป็นต้น การมีความคิดสร้างสรรค์จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง อีกประการหนึ่งที่ผู้นำต้องมีเพราะสามารถใช้กระตุ้นเร้าใจให้ผู้ปฏิบัติงานอยากปฏิบัติงาน

3. มีการตัดสินใจที่ดี หมายถึง การตัดสินใจปัญหาต่างๆ ในทางที่ถูกต้องตรงกับข้อเท็จจริง โดยมีข้อผิดพลาดน้อย นั่นหมายความว่า ในการตัดสินใจแต่ละครั้งต้องมีการศึกษาปัญหา เหตุผลและปฏิบัติด้วยความระมัดระวัง คำนึงถึงปัญหาที่เกิดจากความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นข้างหน้า และเมื่อตัดสินใจสิ่งหนึ่งสิ่งใดหลังจากได้ศึกษาปัญหาอย่างดีแล้วจะต้องปฏิบัติตามไปด้วยความเด็ดเดี่ยว

4. มีความสนใจเอาใจใส่ และคอยปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ของผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นธรรมดา ที่ผู้ใต้บังคับบัญชาย่อมต้องการให้ผู้นำหรือผู้บังคับบัญชารู้ถึงงานที่ตนได้ทำ ยิ่งถ้าผลงานนั้นดียิ่งอยากให้ ผู้บังคับบัญชาได้รู้ ฉะนั้นผู้นำควรสนใจเอาใจใส่ในงานที่ผู้ใต้บังคับบัญชาทำ ขณะเดียวกันก็อยากให้ผู้นำ ปกป้องผลประโยชน์ที่ตนควรมีหรือควรได้ ไม่ว่าจะเป็นผลประโยชน์ในรูปของเบี้ยเลี้ยง ค่าล่วงเวลา

5. มีความเชื่อมั่นในตนเอง ผู้นำต้องมีความเชื่อมั่นในตนเอง เช่น เมื่อตัดสินใจกระทำการใด ๆ ไป แล้วต้องเชื่อมั่นว่าจะทำสำเร็จ ไม่หวั่นไหวและมีอารมณ์คงที่ มีความหนักแน่น ไม่ใช้อารมณ์ส่วนตัวในการ แก้ปัญหา เมื่อมีวิกฤติการณ์เกิดขึ้นต้องสามารถควบคุมอารมณ์ได้ ซึ่งหมายความว่า ผู้นำต้องเป็นผู้บรรลุวุฒิ ภาวะทางอารมณ์

6. มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง เพราะผู้นำที่มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงจะมีจิตใจดี เป็นที่ ยอมรับนับถือจากผู้ปฏิบัติงาน เป็นที่ดึงดูดใจผู้อื่น เป็นลักษณะที่จะให้ผู้อื่นเชื่อตามได้เพราะความเชื่อถือของ บุคคลบางคนดูที่ลักษณะท่าทาง นอกจากนี้จะช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดในการปฏิบัติงานได้มาก

7. มีความกระตือรือร้น อยากรู้ อยากเห็น หมายถึง การมีใจจดจ่อที่ดีและมีความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ หรือกิจกรรมที่จะต้องปฏิบัติอยู่เสมอ ผู้นำที่มีคุณลักษณะเช่นนี้จะรู้ว่าทำไมบางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้นหรือเกิด อย่างไร จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแก้ไขอย่างไรเพื่อจะทำให้ผลงานดีขึ้น นอกจากนี้จะทำให้ติดต่อกับผู้อื่นได้ง่าย ช่วยให้งานต่าง ๆ ขององค์กรสำเร็จไปด้วยดี

8. มีลักษณะเหนือกว่าผู้ใต้บังคับบัญชา หมายถึง การเหนือกว่าทางด้านความคิด ผลงาน สถานะ ในองค์กรและในบางกรณีอาจหมายถึง ความเหนือกว่าในสถานะส่วนตัวด้วย เช่น มีบุคลิกภาพที่ดีกว่า มีความ กล้าหาญกว่าไม่กลัวอันตราย ความกล้าหาญหรือความเจ็บปวดใดๆ โดยสามารถควบคุมไว้ได้ และความกล้า หาญนี้จะต้องมีทั้งกาย วาจาและจิตใจ นอกจากนี้ยังมั่นใจในสิ่งที่กระทำลงไปและมีความมั่นคงในความคิดของ ตนเอง

9. มีลักษณะเป็นนักกลยุทธ์ ผู้นำที่ก้าวหน้าจะต้องเป็นผู้ที่มีกลยุทธ์ ความเป็นนักกลยุทธ์จะช่วยให้ ปฏิบัติการใดๆ อย่างคล่องตัวและเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ กลยุทธ์อาจถูกกำหนดโดย วัตถุประสงค์ นโยบาย ระเบียบแบบแผน วิธีงบประมาณหรือแม้แต่กฎเกณฑ์ใดๆ ก็ตาม

10. มีความอดทนปฏิบัติงานที่หนักอยู่เสมอ กล่าวคือ ความสามารถของร่างกายและจิตใจที่จะทน ต่อการปฏิบัติหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งที่สมเหตุสมผลได้อย่างต่อเนื่องและบรรลุผลสำเร็จได้ ความอดทนนี้เป็น พลังอันหนึ่งที่จะผลักดันงานให้บรรลุจุดหมายปลายทางได้ สำหรับการปฏิบัติงานหนักมิได้หมายถึงทางกายแต่ อย่างเดียวอาจหมายถึงทางปัญญาด้วย ผู้นำที่ดีต้องปฏิบัติงานหนักกว่าผู้ใต้บังคับบัญชาเสมอ

11. มีความยุติธรรมเห็นอกเห็นใจผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ร่วมงาน ปฏิบัติตนเป็นกลาง ไม่เอนเอียงในการ ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์หรือเป็นโทษต่อผู้หนึ่งผู้ใด ผู้นำที่เอาใจใส่ในเรื่องทุกข์สุขของผู้ใต้บังคับบัญชาจะเป็น เครื่องช่วยผูกมัดจิตใจกันและกัน ผลตามมามีคือ จะได้รับความร่วมมือร่วมใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาทำงาน สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

12. มีมนุษยสัมพันธ์ ผู้นำที่ดีจะต้องเข้ากับหมู่คณะได้ ทำตัวสนิทสนมกับทุกคนโดยสามารถวางตัว เป็นกันเองและเป็นที่ปรึกษาของผู้ใต้บังคับบัญชา

3) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแบบแลกเปลี่ยนกับภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

จากแนวคิดของเบส (Bass:1985) อธิบายวาระกระบวนการแลกเปลี่ยนของผู้นำแบบแลกเปลี่ยนว่าเหมือนกับทฤษฎีของ วรูม (Vroom:1964) ซึ่งเป็นพลังที่บุคคลใช้ความพยายามในการ ปฏิบัติงาน โดยที่ความพยายามของคนในการบรรลุความต้องการของผลที่ออกมาขึ้นอยู่กับ 2 ปัจจัย คือ

1. ความมั่นใจหรือความคาดหวังที่ว่าผลที่ออกมาสามารถจะประสบความสำเร็จโดยวิธีการปฏิบัติงานของเขา

2. คุณค่าของผลที่ออกมาต้องเป็นที่ต้องการ ซึ่งความคาดหวังในความพยายามจะเปลี่ยน ไปสู่ความคาดหวังในการปฏิบัติงาน ผู้นำแบบแลกเปลี่ยนต้องตระหนักในบทบาทของผู้ตาม วาระท่า การเพื่อที่จะบรรลุผลที่ออกมาตามความต้องการของผู้นำ ผู้นำต้องมีความชัดเจนในบทบาท และสร้าง ความชัดเจนให้ผู้ตามมั่นใจที่จะพบกับวัตถุประสงค์ของผู้ตามโดยที่ผู้นำรู้ว่าผู้ตามต้องการอะไร และผู้ ตามก็รับรู้ความต้องการเหล่านี้จะได้รับการตอบสนอง ในการแลกเปลี่ยนสำหรับความพยายามและ การปฏิบัติงานของเขา แต่ผู้นำแบบเปลี่ยนสภาพมีกระบวนการเปลี่ยนสภาพผู้ตามด้วยการกระตุ้นจิตใจ และสร้างความพึงพอใจ ในความต้องการที่สูงกว่า ผู้นำแบบเปลี่ยนสภาพสามารถยกระดับความ ต้องการและความสำคัญของวิธีการที่จะทำให้งานสำเร็จ ผู้นำจะจูงใจผู้ตามให้ตระหนักถึงผลประโยชน์ ของกลุ่มหรือองค์การเพิ่มความตระหนักและปลุกเร้าความต้องการในระดับที่สูงกว่า ซึ่งพ้นจากความ สนใจในผลประโยชน์ส่วนตัวไปสู่วัตถุประสงค์และภารกิจขององค์การ จะสามารถ สร้างความพยายาม และความมั่นใจได้มากกว่าปกติ ระดับของความพยายามนี้จะนอกเหนือความคาดหวัง ผู้นำจะกำหนด มาตรฐานการปฏิบัติงานไว้อย่างสูงและดูแลให้ผู้ตามไปถึงมาตรฐานนั้น (Bass & Avolio:1990) ทำให้เห็น ความสัมพันธ์ของภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนและภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีส่วนที่ต่างกันอยู่ 2 ประการ คือ 2.1 แม้ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะทราบความต้องการในปัจจุบันและเป้าหมายของ ผู้ใต้บังคับบัญชาคืออะไร แต่ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงแตกต่างจากภาวะผู้นำแบบเปลี่ยนเชิงรุกใน ประเด็นที่ว่าได้พยายามยกระดับความต้องการของผู้ใต้บังคับบัญชาทำได้โดยยกระดับความคาดหวัง ของผู้ใต้บังคับบัญชาในเรื่องเกี่ยวกับความต้องการและปฏิบัติงาน เช่น ยั่วยุให้ ผู้ใต้บังคับบัญชารับผิดชอบมากขึ้น ให้อิสระในการทำงานมากขึ้น ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง แตกต่างจากภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยนเชิงรุกโดยที่ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้นพยายามพัฒนาให้ ผู้ใต้บังคับบัญชาให้มีความเป็ นผู้นำและ สามารถแก้ปัญหาของตนเองและผู้อื่นได้ ในขณะที่รัฐบาลพยายามผลักดันประเทศไปสู่ไทยแลนด์ 4.0 ซึ่งเป็นเรื่องของเศรษฐกิจที่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ นวัตกรรม และการให้บริการมูลค่าสูง

4) ทฤษฎีส่งเสริมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

1) ทฤษฎีผู้นำเชิงคุณลักษณะ (Trait Approach)

แนวคิดนี้ได้มุ่งอธิบายบุคลิกลักษณะของผู้นำ โดยเชื่อว่าผู้นำจะมีคุณสมบัติที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไป นักวิชาการกลุ่มแนวคิดนี้จึงมุ่งศึกษาคุณสมบัติที่แตกต่างดังกล่าว จากการศึกษาผู้นำที่มีความโดดเด่นหลาย ๆ คน สามารถแบ่งคุณสมบัติที่ค้นพบได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1) ลักษณะทางกายภาพ เช่น ความสูง รูปร่าง ภายนอก อายุ เป็นต้น 2) ลักษณะทางความสามารถ เช่น ความเฉลียวฉลาด ความรู้ ความสามารถในการพูด

ในที่สาธารณะ เป็นต้น 3) ลักษณะบุคลิกภาพ เช่น การควบคุมอารมณ์และการแสดงออกทางอารมณ์ บุคลิกภาพแบบเปิดเผย-เก็บตัว เป็นต้น(วิภาดา คุปตานนท์:2554) แต่ก็มิงงานวิจัยมากมายที่ขัดแย้งกันและกัน จนไม่สามารถพบข้อสรุปที่ชัดเจน อีกทั้งยังมีการศึกษาที่พบว่าคุณสมบัติของผู้ผู้นำไม่สามารถใช้ได้กับทุกสถานการณ์อีกด้วย

ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงคุณลักษณะ คือ ทฤษฎีที่เน้นการหาคุณลักษณะทั่วไปของผู้ผู้นำ เพื่อเปรียบเทียบกับบุคคลที่ไม่ใช่ผู้นำ ในการศึกษาภาวะผู้นำระยะแรก ๆ นักวิชาการให้ความสำคัญกับคุณลักษณะส่วนตัว (personal traits) ของผู้นำ โดยพยายามแยกแยะว่าคุณลักษณะใดบ้างที่ดำรงอยู่ในตัวผู้นำ ตัวอย่างคุณลักษณะที่มีการระบุกันมากกว่าเป็นตัวชี้วัดความเป็นผู้นำ คือ ความเฉลียวฉลาด (intelligence) ความซื่อสัตย์ (honesty) และความเชื่อมั่นในตนเอง (self-confidence) งานวิจัยในยุคแรก ๆ ของแนวทางนี้จะศึกษาผู้นำที่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น แนวทางนี้จึงรู้จักกันอีกนานประหนึ่งว่า แนวทาง “บุรุษผู้ยิ่งใหญ่” (the great man approach) และมีความเชื่อว่า มีคนบางคนเท่านั้นที่เกิดมาเพื่อเป็นผู้นำ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ บุคคลคนใดจะเป็นผู้นำในอนาคตได้หรือไม่ ได้ถูกกำหนดล่วงหน้าโดยธรรมชาติแล้ว การวิเคราะห์คุณลักษณะผู้นำจากผลงานวิจัยเมื่อปี ค.ศ. 1948 ได้มีการค้นพบจุดรวมสำคัญ 7 ประการ ของคุณลักษณะเชิงบุคลิกภาพกับการเป็นผู้นำที่ประสบความสำเร็จ คือ ความเฉลียวฉลาด การริเริ่มสร้างสรรค์ ทักษะด้านสังคม ความเชื่อมั่นในตนเอง พลังแห่งความรับผิดชอบ และความซื่อสัตย์มั่นคงต่อหลักการ (พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต:2552) อย่างไรก็ตาม ยังมีการพบว่า คุณลักษณะดังกล่าวมีความสำคัญแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ เช่น ริเริ่มสร้างสรรค์มีส่วนให้ผู้นำประสบความสำเร็จในสถานการณ์หนึ่ง แต่อาจไม่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จของผู้นำที่อยู่ในสถานการณ์ซึ่งแตกต่างออกไป โดยศึกษาทฤษฎีคุณลักษณะได้ดังนี้

1. คุณลักษณะทางร่างกาย (physical characteristics) ประกอบด้วย ความแข็งแรง (activity, energy) รูปร่าง (appearance grooming) ความสูง (height) น้ำหนัก (weight)
2. คุณลักษณะด้านภูมิหลังทางสังคม (social background) ประกอบด้วย การศึกษา (education) สถานภาพทางสังคม (social status) และการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคม (mobility)
3. คุณลักษณะด้านสติปัญญา และความสามารถ (intelligence and ability) ซึ่ง Bass (1990) สรุปไว้ว่า ผู้นำที่มีความรู้ (knowledge) มีดุลพินิจ (judgment) มีทักษะในการพูดได้อย่างคล่องแคล่ว ปฏิภาณไหวพริบดี สิ่งเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ได้ในระดับหนึ่งว่า ผู้นำที่มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลต้องมีคุณสมบัติเหล่านี้อยู่ ถึงแม้ว่าจะต้องศึกษาปัจจัยอื่น ๆ มาประกอบก็ตาม
4. คุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ (personality) พบว่า Bass and Avolio (1990) แสดงความคิดเห็นว่า บุคลิกภาพประกอบด้วย การมีความเชื่อมั่นในตนเอง (self-confidence) มีความซื่อสัตย์ (integrity) อดทนต่อความเครียด (tolerance of stress) การควบคุมอารมณ์ได้ดี (emotional control) มีความกระตือรือร้น (enthusiasm) ความตื่นตัว (alertness) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (original, originality) มีความสามารถในการปรับตัว (adaptability) เป็นคนเปิดเผยไม่เก็บตัว (extroversion) เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าคุณลักษณะด้านบุคลิกภาพ จะต้องนำมาศึกษาในเรื่องของความเป็นผู้นำ

5. คุณลักษณะที่เกี่ยวกับงาน (task-related characteristic) ประกอบด้วย ความขยัน หมั่นเพียร (drive to achieve) ความรับผิดชอบ (responsibility) การไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค (persistence against obstacle) จะต้องมีความมุ่งมั่นสูง ริเริ่มงานใหม่ ๆ ผู้ที่จะเป็นผู้นำที่ดีได้จะต้องมีคุณสมบัติเหล่านี้

6. คุณลักษณะทางสังคม (social characteristics) ประกอบด้วย ความนิยมแพร่หลาย (popularity) มีทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (interpersonal skills) มีเสน่ห์ดึงดูด (attractiveness) ความร่วมมือ (cooperativeness) ชอบสังคม (social participation) นักการทูต (diplomacy)

จากการระบุคุณลักษณะเหล่านี้ของ Bass มีส่วนในการสร้างความสามัคคี ความไว้วางใจ ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวของกลุ่มได้

วิธีการพัฒนาภาวะผู้นำในช่วงทศวรรษ 1980 Kouzes และ Posner ได้ทำการศึกษาถึงคุณลักษณะของผู้นำในหัวหน้าหน้าที่ผู้บริหารชื่นชอบ โดยการสอบถามจากผู้บริหารมากกว่า 7,500 คน ทั่วทั้งอเมริกา พบว่า คุณลักษณะเหล่านั้นคือ(พัชสิริ ชมพุดา:2552) 1. มีความซื่อสัตย์ 2. มีความสามารถ 3. มีความสามารถในการมองไปข้างหน้าหรือมองการณ์ไกล 4. มีแรงบันดาลใจ และ 5. มีความเฉลียวฉลาด

จากการศึกษาลักษณะเด่นของภาวะผู้นำ ในผู้นำที่ประสบผลสำเร็จเมื่อไม่นานมานี้ พบว่า ผู้นำมีแนวโน้มที่มีคุณลักษณะดังนี้(Schermerhorn:2005) คือ

1. เป็นผู้มีพลังและทำงานด้วยความแข็งแกร่ง
2. ต้องการอำนาจไม่ใช่เพื่อตัวเองแต่เพื่อใช้เป็นแนวทางในการไปสู่วิสัยทัศน์และเป้าหมายที่วางไว้
3. มีความทะเยอทะยานอย่างมากและต้องการประสบความสำเร็จ
4. มีวุฒิภาวะทางอารมณ์เพียงพอที่จะยอมรับจุดอ่อนและจุดแข็งของตนเอง และพยายามพัฒนาตนเอง
5. มีความซื่อสัตย์
6. ไม่ยอมท้อแท้โดยง่าย
7. เลือกวิธีการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย
8. รับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างกว้างขวาง
9. มีความเฉลียวฉลาด
10. มีความเข้าใจต่อสภาพแวดล้อมทางสังคม (Social Setting)
11. มีความรอบรู้อย่างลึกซึ้ง (Extensive Specific Knowledge) เกี่ยวกับอุตสาหกรรม ธุรกิจ และงานที่ทำ

นอกจากนี้นักวิชาการท่านอื่นๆ ได้ทำการศึกษาถึงลักษณะภาวะผู้นำในผู้นำที่ประสบผลสำเร็จเช่นกัน พบลักษณะที่สำคัญของผู้นำดังนี้ คือ(รังสรรค์ ประเสริฐศรี:2548)

1. มีแรงผลักดัน (Drive) ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะต้องมีพลัง มีความคิดริเริ่ม และมีแรงต่อสู้ยืนหยัดในการทำงาน

2. มีความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-confidence) ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะต้องมีความเชื่อมั่นในตนเอง และมีความเชื่อมั่นในขีดความสามารถของทีมงาน
 3. มีความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะต้องมีความเป็นเลิศ ในการบูรณาการและตีความข้อมูลสารสนเทศต่างๆ
 4. มีความสามารถในการรับรู้ (Cognitive Ability) ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะต้องมีความฉลาด มีการรับรู้และเข้าใจในสารสนเทศที่เกี่ยวข้อง
 5. มีความรู้ในกิจการงานที่ทำ (Business Knowledge) ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะต้องมีความรู้ในกิจการงานที่ทำ โดยเฉพาะหลักพื้นฐานทางเทคนิควิชาการ
 6. มีแรงจูงใจ (Motivation) ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะต้องสามารถจูงใจให้บุคคลอื่น บรรลุเป้าหมายต่างๆ ร่วมกัน
 7. มีความยืดหยุ่น (Flexibility) ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จจะต้องปรับเปลี่ยนต่างๆ ให้ เหมาะสมกับความต้องการของผู้ตาม และความต้องการของสถานการณ์ต่างๆ ด้วย
 8. มีความซื่อสัตย์และคุณธรรม (Honesty and Integrity) ผู้นำที่ประสบผลสำเร็จ จะต้องสร้างให้เกิดความไว้วางใจ มีความซื่อสัตย์ เป็นบุคคลที่จริงใจเชื่อถือได้ และสามารถ พยากรณ์ลักษณะของบุคคลได้
- สรุปได้ว่า การมีคุณลักษณะที่เหมาะสม และสอดคล้อง จะช่วยให้ผู้นำมีแนวโน้มที่จะเกิดประสิทธิผลมากขึ้น แต่ก็ไม่อาจรับประกันได้แน่นอนว่าจะต้องมีประสิทธิผล ผู้นำที่มีคุณลักษณะแบบหนึ่งเฉพาะตนอาจมีประสิทธิผลได้ในสถานการณ์หนึ่ง แต่ในอีกสถานการณ์หนึ่งอาจไร้ประสิทธิผลก็ได้ ยิ่งกว่านั้น ผู้นำที่มีแบบแผนของคุณลักษณะของตนนี้แตกต่างกัน แต่สามารถที่จะมีประสิทธิผลได้ในสถานการณ์เดียวกัน

5) ภาวะผู้นำ Thailand 4.0

ในทำนองเดียวกันผู้นำซึ่งนำคนทำงานฐานความรู้ก็ต้องปรับเปลี่ยนสไตล์ของภาวะผู้นำจากเดิม ๆ เป็นแบบใหม่ ๆ ดังนี้

1. จากการใช้คำสั่ง มาเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม ผู้นำในอดีตนำคนทำงานจำนวนมากซึ่งเป็นคนใช้แรงงาน/ใช้ทักษะในระดับต่ำ การนำจึงมุ่งเน้นไปที่คนหมู่มากต้องทำตามขั้นตอนการทำงาน ระบบระเบียบ คำสั่ง เพื่อควบคุมคนหมู่มาก คนทำงานใช้ดุลพินิจน้อยมากในการทำงาน ดังนั้นผู้นำจึงต้องมั่นใจว่าสิ่งที่เขาสั่งไปคนจะทำตามทุก ๆ คำ จึงดูมีเหตุผลที่การใช้คำสั่งในบริบทเดิมน่าจะเหมาะสมที่สุด

เมื่อเราก้าวมาที่ไทยแลนด์ 4.0 แล้ว เรากำลังพูดถึงคนทำงานกลุ่มใหม่ ที่ใช้ฐานความรู้ในการทำงาน พวกเขาใช้ข้อมูลเป็นวัตถุดิบ พวกเขาใช้ดุลพินิจในการทำงานมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นเรายังมีกลุ่มคน Millennial Generation คือคนรุ่นใหม่อายุระหว่าง 22-29 ปี เข้ามาในเกือบทุกองค์กร คนรุ่นนี้ไม่คุ้นชินกับการถูกสั่งเท่าไรนัก

ทางแก้: คุณต้องสร้างการมีส่วนร่วมมากขึ้น นั่นจึงเป็นสาเหตุว่าทำไมองค์กรจำนวนมากจึงเริ่มใช้กระบวนการสร้างความผูกพันในการทำงาน โดยกระบวนการนี้จะเริ่มต้นวัดว่าระดับความผูกพันของ

พนักงานที่มีต่อองค์กร/นายจ้างอยู่ตรงไหน องค์กรปรารถนาจะให้ไปถึงระดับไหน และจะต้องทำอะไรให้ไปถึงระดับที่ต้องการ ซึ่งมักจะทำกันต่อเนื่องทุก ๆ ปี

2. จากควบคุม สู่การสร้างแรงบันดาลใจ ในอดีตผู้นำต้องมั่นใจว่าระเบียบ กฎ และนโยบาย ได้รับการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด การควบคุมจึงจำเป็น แต่ว่าคนทำงานฐานความรู้ 4.0 นั้นต้องการมากกว่าการควบคุม เขาต้องการแรงบันดาลใจในการทำงาน

ทำอย่างไรนะหรือ ผู้นำต้องเรียนรู้ว่าแรงจูงใจของเราแต่ละคนไม่เหมือนกัน คนทำงานฐานความรู้แต่ละคนมีแรงจูงใจที่ต่างกันเพราะว่าเรามีความหลากหลายมากขึ้นเยอะเลย ความหลากหลายในองค์กรไม่ใช่แค่เชื้อชาติ ศาสนาเท่านั้น ปัจจุบันยังมีความหลากหลายทางเพศที่เรียกว่า LGBT; Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender คือเลสเบี้ยน เกย์ รักร่วมเพศ คนที่แปลงเพศมาแล้ว

ทางแก้: ผู้นำ 4.0 ต้องเปิดใจให้กว้าง ยอมรับความแตกต่างหลากหลายได้มากขึ้น

3. จากการออกคำสั่ง เป็นการถามให้ใช้ความคิด ปีเตอร์ เอฟ ดรักเกอร์ เคยกล่าวไว้ว่า “ผู้นำในอดีตรู้ทุกเรื่องเพื่อสั่งให้คนทำงานได้ ผู้นำในอนาคตต้องรู้จักถามแทน” ผู้นำจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ที่ต้องเริ่มบริหารคนทำงานฐานความรู้มากขึ้นเรื่อย ๆ พวกคนทำงานฐานความรู้มักจะรู้ในงานของเขาดีกว่านายของเขา สมัยนี้นายจะไปบอกว่าเรารู้งานมากกว่าเธอนั้นมันยากขึ้นเรื่อย ๆ จะไปบอกให้ทำอย่างโน้นทำอย่างนี้คงไม่ได้เพราะเขารู้งานของเขาดีกว่าเรา ภาวะผู้นำในอนาคตจึงต้องใช้เวลาพูดคุยกันเยอะ ต้องแลกเปลี่ยนข้อมูลกันมากขึ้น จะไปสั่งลูกเดียวคงไม่ได้ นี่อาจจะเป็นสิ่งที่ยากมากสำหรับผู้นำโดยทั่ว ๆ ไป

ทางแก้: ผมแนะนำหนังสือ “Quiet Leadership” โดย David Rock ซึ่งจะทำให้เราเป็นผู้คนที่ถามเป็น และรู้จักทำให้คนคิดหาคำตอบได้ด้วยตนเองเป็นอย่างดี

4. จากการมุ่งแก้จุดอ่อน เป็นสนใจใช้จุดแข็งมากขึ้น ในอดีตเราต้องการให้คนทำงานตามกฎตามขั้นตอน ดังนั้นจึงมีวิธีที่ถูกต้องในการทำงานเพียงไม่กี่วิธี งานส่วนใหญ่ก็เป็นงานในภาคอุตสาหกรรมการผลิตที่จับต้องได้ เราเห็นว่ากระบวนการทำงานไหนถูก/ผิด ในสายการผลิตการควบคุมคุณภาพทำให้เราดูออกว่าสินค้าตัวไหนบกพร่อง ตอนนี้พอมาถึงยุคคนทำงานฐานความรู้ที่ต้องใช้ทักษะขั้นสูงมากขึ้นในการทำงาน คนเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำงานไปแล้ว มันยากที่จะตรวจสอบคุณภาพของผลลัพธ์ ส่วนใหญ่แล้วจะเห็นผลลัพธ์ของงานก็เมื่องานเสร็จไปแล้ว ดังนั้นการพยายามจ้องจับผิดเพื่อป้องกันบริการที่ด้อยคุณภาพจึงทำได้ยากขึ้น เราจึงต้องหันมาสนใจจุดแข็งแทน ผู้นำ 4.0 คือคนที่ชูเรื่องการจับถูก พวกเขาสนใจจุดแข็ง ปัจจุบันนี้มีแนวโน้มการบริหารโดยเน้นที่จุดแข็งมากขึ้นเรื่อย ๆ จากกูรูต่าง ๆ มากมาย มีการนำแนวคิดของจิตวิทยาเชิงบวกมาใช้ในการขับเคลื่อนองค์กรชั้นนำต่าง ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ

ทางแก้: เรียนรู้ที่จะปลดปล่อยจุดแข็งของคน

5. จากอบรมอย่างเดียว เป็นเพิ่มการโค้ช การอบรมยังสำคัญอยู่ เพราะว่ามันเป็นประโยชน์สำหรับการที่เราต้องการสอนให้คนมีพื้นฐานความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่ว่าผู้นำ 4.0 การอบรมอย่างเดียวไม่พอเสียแล้ว คนทำงานฐานความรู้ต้องใช้ดุลพินิจมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการทำงาน การใช้ดุลพินิจหมายถึงการที่มีคำตอบที่หลากหลายจาก บริบทต่าง ๆ ภาวะแวดล้อม และจิตของแต่ละคน ดังนั้นผู้นำจึงต้องคุยกับ

คนทำงานแต่ละคนมากขึ้น ผู้นำจะต้องฟัง ให้ข้อมูลย้อนกลับว่าดุลพินิจที่ตัดสินใจลงไปในนั้น ทำได้ดียังไร และโค้ชให้รู้ว่าจะต้องปรับปรุงอย่างไร **ทางแก้:** เรียนรู้ที่จะฟังมากขึ้น

สรุป

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงใน Thailand 4.0 เป็นการเปลี่ยนแปลงของผู้นำในการเสริมสร้างและพัฒนาวิสัยทัศน์ในการปฏิบัติงาน การสร้างแรงจูงใจในการทำงานของตนเองและคนในองค์กร การมุ่งความสัมพันธ์เป็นรายคนสร้างมนุษยสัมพันธ์และมีคุณธรรมจริยธรรมซึ่งในทางพุทธศาสนาผู้นำที่ดีจะต้องปฏิบัติตามหลักปาปนิกสูตร คือ จักขุมา เป็นผู้มีวิสัยทัศน์เยี่ยม วิรุโร นำวิสัยทัศน์มาปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และนิตยสัมพันธ์โน ความเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ในการบริหารองค์กรโดยเปลี่ยนแปลงจากการใช้คำสั่ง มาเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม จากควบคุม สู่การสร้างแรงบันดาลใจ จากการออกคำสั่ง เป็นการถามให้ใช้ความคิด จากการมุ่งแก้จุดอ่อน เป็นสนใจใช้จุดแข็งมากขึ้น และจากอบรมอย่างเดียว เป็นเพิ่มการโค้ชคอยดูแลผู้ร่วมงานและองค์กรให้พัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- ธีระ รุญเจริญ.(2546). การบริหารโรงเรียนยุคปฏิรูปการศึกษา. กรุงเทพมหานคร :ชาวฟาง.
- พยอม วงศ์สารศรี.(2542). **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: สุภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2555). **ศัพท์ศึกษาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์.
- วันเพ็ญ เจริญแพทย์.(2545). การศึกษาพฤติกรรมการบริหารองค์การแห่งการเรียนรู้ของผู้บริหาร จังหวัดระยอง. สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วิเชียร วิทย์อุดม.(2550). **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: ธีระฟิล์มและไซเท็กซ์.
- วิภาดา คุปตานนท์.(2544). **การจัดการและพฤติกรรมองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรังสิต.
- สถาบันพัฒนาครู คณาจารย์และบุคลากรทางการศึกษา.(2550). **หลักสูตรพัฒนาผู้นำการเปลี่ยนแปลง เพื่อรองรับการกระจายอำนาจสำหรับผู้บริหารการศึกษาและผู้บริหารสถานศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.
- สัมมา รณิธย์.(2553). **หลัก ทฤษฎีและปฏิบัติการบริหารการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ข้าวฟ่าง.
- เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์.(2552). **ภาวะผู้นำ ในประมวลสาระชุดวิชาทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา หน่วยที่ 5 – 8**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Bass. B. M. (1985). Improving perspective on charismatic leadership in charismatic leadership. San Fransisco : Jossey-Bass.1985.
- Vroom. V. H. Work and Motivation. New York : Wiley & Son. (1964). ดุราลัยเอียดโน. ประวัติ มณีงาม. “ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารกับประสิทธิผล ของสถานศึกษา ระดับประถมศึกษา อำเภอลำปาง จังหวัดลำปาง สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต 4.

พระปริยัติธรรมแผนกธรรมกับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน Prapariyattidhamma Division and current Thai society

พระอติคุณ ฐิตวโร (เอี่ยมดี)

ผศ.ดร.ระวีง เรืองสังข์

รศ.ดร.อินธา ศิริวรรณ

Atikun Thitavaro (Iam Dee), Assoc. Rawing Ruangsanka

Assoc. Prof. Dr. Intha Siriwan

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: atikun5524@gmail.com

(Received : October 18, 2022 ; Revised : October 20, 2022 ; Accepted : October 29, 2022)

บทคัดย่อ

พระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นการจัดการศึกษาข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของทุกคนในโลกนี้ มิใช่เฉพาะพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่ทุกคน ทุกศาสนาในโลก ต้องศึกษา ต้องรู้หลักปฏิบัติ เพื่อนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นความสุขความเจริญในชีวิต เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อสังคมส่วนรวม ประเทศชาติ และชาวโลก ทางคณะสงฆ์และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงต้องส่งเสริมให้การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีความโดดเด่นตอบสนองความต้องการและการนำไปบูรณาการไปใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับตนเอง สังคมและประเทศชาติให้ได้

คำสำคัญ : พระปริยัติธรรมแผนกธรรม, สังคมไทย

Abstract

The Dhamma Scripture Department of Dharma is a study of the rules and regulations for living in the world. Not only Buddhists, but everyone, every religion in the world must study, must know the principles In order to be implemented to create happiness and prosperity in life Benefit one's self To the society as a whole, the nation and the world. The clergy and related agencies must therefore promote the study of the Buddhist Scriptures, the Dharma department, which is outstanding Meet the needs and integrate them to use in daily life to maximize benefits for oneself Society and the nation

Keywords : Prapariyattidhamma Division, Thai society.

บทนำ

ปัจจุบันกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของโลกศตวรรษที่ 21 และมีความเข้มข้นขึ้นอย่างต่อเนื่องและมีความเสี่ยงและท้าทายต่อการปรับตัวมากขึ้นจากการเคลื่อนย้ายอย่างเสรี และรวดเร็วของผู้คน เงินทุน ข้อมูลข่าวสาร องค์กรความรู้และเทคโนโลยี และสินค้าและบริการ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนทั่วโลก ที่จะต้องเรียนรู้และยอมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กระแสการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งให้ประชากรใช้ทักษะในการแสวงหาความรู้ โดยใช้ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัล ทำให้ผู้เรียนสามารถหาความรู้ต่างๆ ได้ด้วยตัวเอง อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรไปสู่สังคมสูงวัย และอัตรา การเกิดที่ลดลง เป็นต้น ปัจจัยภายนอกเหล่านี้ส่งผลทำให้รัฐบาลไทยต้องการปฏิรูปประเทศ โดยได้ประกาศใช้ ยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (พ.ศ.2561-2580) ไว้ในรัฐธรรมนูญ ฉบับ ปี พ.ศ. 2560 เพื่อกำหนดเป้าหมาย การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนในระยะยาว เพื่อให้เห็นอนาคตของประเทศ และสามารถใช้เป็นกรอบหลักในการจัดทำแผนเพื่อการพัฒนาในระดับต่างๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกัน ด้านการศึกษา นโยบายของรัฐ ส่งเสริมสนับสนุนโอกาสทางการศึกษา โดยมีคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ฉบับที่ 28/2559 เรื่อง ให้จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 15 ปี โดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย (ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6) และใน รัฐธรรมนูญ ปี 2560 มาตรา 54 รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลา 12 ปี โดยไม่เก็บ ค่าใช้จ่าย (ตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3) เป็นมาตรการในการลดความเหลื่อมล้ำทางการ ศึกษา สร้างโอกาส ความเสมอภาค และความเท่าเทียมทางการศึกษา และตามยุทธศาสตร์ที่ 4 ของแผนการ ศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2560-2579 ที่มีเป้าหมายให้ผู้เรียนทุกคนได้รับโอกาสและความเสมอภาพทางการ เข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพ เพื่อมุ่งผลิตกำลังคนที่มีคุณภาพเข้าสู่ตลาดงาน

จากนโยบายด้านการจัดศึกษาของรัฐบาล มีผลกระทบต่อการบวชเรียนของสามเณร หากย้อนดู สถิติประมาณ 12 ปีให้หลังจะพบว่าเมื่อปี พ.ศ. 2547 ทั่วประเทศมีพระภิกษุ 265,355 รูป มีสามเณร 76,351 รูป อัตราเฉลี่ยพระภิกษุ 3 รูป ต่อสามเณร 1 รูป หากนับย้อนกลับไปประมาณปี พ.ศ. 2530 จะมีอัตรา พระภิกษุ 1 รูปต่อสามเณร 10 รูปโดยเฉลี่ย สถิติปี พ.ศ.2559 มีพระภิกษุทั่วประเทศ 298,580 มีสามเณร 59,587 รูป อัตราเฉลี่ยพระภิกษุ 5 รูป ต่อสามเณร 1 รูป จะเห็นได้ว่า ปริมาณของสามเณรได้ลดลงอย่าง ต่อเนื่องมาตลอด ในขณะที่เดียวกันคุณภาพทางการศึกษาของบุคลากรที่เข้ามาบวชเรียนลดลง สามเณรที่มา บวชเรียนที่ยังอ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้มีปริมาณเพิ่มขึ้น จากปัญหาความขาดแคลนปริมาณศาสน ทายาทและคุณภาพทางการศึกษาที่ลดลง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนก ธรรมในปัจจุบัน

1.การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมยุคเริ่มต้น

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุ สามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถเล่าเรียนพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็น

พื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป การศึกษาพระพุทธศาสนาของ พระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่า ภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวน น้อย เป็นเหตุให้สังคมพลชาดแคลนพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถ ที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้าน การศึกษา การปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวร นิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2435 เป็นต้นมา โดยทรง กำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระ วินัย ตลอดถึงหัตถ์แต่งแก้กระทัธรรม

เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยดังนี้ได้ผล ทำให้ภิกษุสามเณรมี ความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไป ด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. 2448 ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณร จะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณร ผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงกำหนดหลัก สูตรองค์สามเณรรู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุง หลักสูตรองค์สามเณรรู้ธรรมนั้นเป็น “องค์นักธรรม” สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ 27 มีนาคม พ.ศ. 2454 และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรก ในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การ สอบครั้งแรกนี้ มี 3 วิชา คือ ธรรมวิภาคในนวโกวาท แต่งความแก้กระทัธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้อง นิทานในอรรถกถาธรรมบท

พ.ศ. 2455 ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จะเรียนรู้ ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น 2 อย่างคือ อย่างสามัญ เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และ เรียงความแก้กระทัธรรม และ อย่างวิสามัญ เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบทมีแก้อรรถ บาลีไวยากรณ์และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

พ.ศ. 2456 ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักธรรมหมวด คิหิปฏิบัติ เข้าในส่วนของธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้นๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า นักธรรมชั้นตรี การศึกษาพระธรรมวินัยแบบนี้ นี้ ได้รับความนิยมจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวาง และแพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว เพียง 2 ปีแรกก็มีภิกษุ สามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษาชั้นนักธรรมอำนวยความสะดวกประโยชน์แก่พระ ศาสนาและภิกษุสามเณรทั่วไป ในเวลาต่อมา จึงทรงพระดำริขยายการศึกษานักธรรมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัชฌิมะ คือ มีพรรษาเกิน 5 แต่ไม่ถึง 10 และนักธรรมชั้น เอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือมีพรรษา 10 ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์สืบมา ตราบถึงทุกวันนี้

1.1 หลักสูตรนักธรรม

นับแต่ได้มีการตั้งหลักสูตรนักธรรมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2455 หลักสูตรได้มีการปรับปรุงเรื่อยมาเป็นระยะ ทั้งในด้านเนื้อหาวิชาและตำราที่ใช้เป็นหลักสูตรหรือแบบเรียนในชั้นนั้นๆ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ผู้สอบนักธรรมได้ในชั้นนั้นๆ มีความรู้สมกับภูมิ เพราะวัตถุประสงค์สำคัญในการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริจัดตั้งการศึกษานักธรรมขึ้นนั้น ก็เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ธรรมวินัยสมกับภูมิของตน กล่าวคือ นักธรรมชั้นตรี เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งยังอยู่ในภุมินวกะ มีพรรษาหย่อน 5 มีความรู้ธรรมวินัยพอรักษาตัวได้ นักธรรมชั้นโท เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งอยู่ในภุมิมัชฌิมะมีพรรษาเกิน 5 มีความรู้ธรรมวินัยละเอียดกว้างขวางออกไปถึงขั้นพอช่วยแนะนำผู้อื่นได้ นักธรรมชั้นเอก เพื่อให้ผู้ศึกษาเล่าเรียนซึ่งอยู่ในภุมิเถระมีพรรษาเกิน 10 มีความรู้ธรรมวินัยละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นถึงขั้นสามารถเป็นหลักในสังฆกรรม และเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ดูแลสั่งสอนผู้อื่นได้ เมื่อทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมขึ้นแล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ทรงพระนิพนธ์หนังสือต่างๆ สำหรับใช้เป็นแบบเรียนของนักธรรมชั้นนั้นๆ ด้วย หนังสือบางเรื่องที่ยังทรงพระนิพนธ์ไม่เสร็จ ก็ทรงใช้หนังสืออื่นๆ ที่ใกล้เคียงกันเป็นตำราหรือแบบเรียนไปพลาง แม้นักธรรมชั้นเอกที่ตั้งขึ้นหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงพระนิพนธ์ตำราสำหรับใช้เป็นหลักสูตรเตรียมไว้เกือบครบทุกวิชา หลักสูตรนักธรรมทุกชั้น ซึ่งได้ปรับปรุงมาโดยลำดับนั้นมาถึง พ.ศ. 2469 จึงเป็นอันยุติได้ ดังนี้

1) หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี

เรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต

ธรรมวิภาค ใช้หนังสือนวโกวาท

ตำนาน (พุทธประวัติ) ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1-3 หนังสือปฐมสมโพธิ ของสมเด็จพระสังฆราช (สา)

วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือนวโกวาทและวินัยมุขเล่ม 1

2. หลักสูตรนักธรรมชั้นโท

เรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต

ธรรมวิภาค ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ 2

ตำนาน (อนุพุทธประวัติ) ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือพุทธาณูพุทธประวัติ เฉพาะประวัติพระสาวก หนังสือสังคีติกถาและ หนังสือปฐมสมโพธิ

วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม 1-2

3) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอก

เรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต และหนังสือธรรมอื่นๆ มีมงคล วิเสกเถา เป็นต้น

ธรรมวิภาคใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ หนังสือสมถกรรมฐาน หนังสือมหาสติปัฏฐานสูตร และคิริมานนทสูตร แปล

ตำนาน (พุทธานุพุทธประวัติ) ใช้หนังสือพุทธประวัติเล่ม 1-3 หนังสือปฐมสมโพธิหนังสือพุทธา
นุพุทธประวัติ หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือสังคิตถา

วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม 3 (หลักสูตรนักธรรมและเปรียญสำหรับใช้ในการศึกษาและสอบ
ไล่ธรรมวินัย ของพระภิกษุสามเณร.

พระยาภักดี นฤเบศร์ ได้รวบรวม, ฉบับพิมพ์ครั้งแรก, พ.ศ. 2469. หน้า ก-ข.) ถึง พ.ศ. 2475
มีการปรับปรุงในส่วนของวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรมอีกครั้งหนึ่ง คือสำหรับนักธรรมชั้นโท กำหนดหัวข้อ
ธรรมที่ต่างกัน 2 ข้อ ให้นักเรียนแต่งเป็นทำนองเทศน์เชื่อมความ 2 ข้อนั้นให้ต่อเนื่องกันสนิท และให้ชักภาชิต
ในที่อื่นมาอ้างอิง 2 แห่ง อย่าให้ซ้ำกัน สำหรับ นักธรรมชั้นเอก กำหนดหัวข้อธรรมที่ต่างกัน 3 ข้อ ให้นักเรียนแต่ง
เป็นทำนองเทศน์ เชื่อมความ 3 ข้อนั้นให้ต่อเนื่องกันสนิท และชักภาชิตในที่อื่นมาอ้างอิง 3 แห่ง อย่าให้ซ้ำกัน
และในศกเดียวกันนี้ได้เพิ่มเติมหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก คือให้สอบพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์
ร.ศ. 121 อีกส่วนหนึ่ง และถือว่าเป็นวิชาสำคัญ ถ้าสอบวิชานี้ตกวิชาอื่นในชั้นเป็นอันตกไปด้วยกัน หลักสูตร
นักธรรมชั้นโทและชั้นเอกที่ปรับปรุงใหม่ดังกล่าวนี้ เริ่มใช้ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นไป(ประวัติการศึกษา
พระพุทธศาสนาในประเทศไทย,2562)

4) ธรรมศึกษาตรี

การศึกษานักธรรมในครั้งนั้น เป็นที่นิยมและเป็นที่ยกย่องทั้งในวงการคณะสงฆ์และใน ทาง
ราชการ ผู้ที่สอบได้ประโยคนักธรรม เมื่อลาสิกขาออกไป ก็สามารถรับราชการเป็นครูสอนตามโรงเรียนต่างๆ
เมื่อมีการสอบเลื่อนวิทยฐานะครู ผู้สอบได้ประโยคนักธรรมก็ได้รับสิทธิพิเศษ โดยได้รับการยกเว้นโดยไม่ต้อง
สอบ 1 ชุดวิชา เพราะประโยคนักธรรมชั้นตรีจัดเป็นชุดวิชาหนึ่งสำหรับการเลื่อนวิทยฐานะ

ต่อมาคณะสงฆ์ในสมัยสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณฯ พิจารณาเห็นว่า
การศึกษานักธรรมก็เป็นประโยชน์แม้แก่ผู้ที่มีไข้ภิกษุสามเณร โดยเฉพาะในหมู่ข้าราชการครู ดังนั้น คณะสงฆ์
จึงอนุญาตให้ครูทั้งหญิงและชายเข้าสอบประโยคนักธรรมชั้นตรีในสนามหลวงได้ โดยได้ตั้งหลักสูตรประโยค
นักธรรมสำหรับฆราวาส เรียกว่า "ธรรมศึกษาตรี" ซึ่งประกอบด้วยวิชาที่ต้องสอบเช่นเดียวกับหลักสูตร
นักธรรมชั้นตรีสำหรับภิกษุสามเณร ยกเว้นวินัยบัญญัติ ใช้เบญจศีล เบญจธรรม และอุโบสถศีลแทน ธรรม
ศึกษาตรี เปิดสอบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2472 ปรากฏว่ามีฆราวาสทั้งชายและหญิงสมัครสอบกันเป็นจำนวนมาก

5) ธรรมศึกษาโท

เมื่อเห็นว่าฆราวาสสนใจศึกษาและสมัครสอบธรรมศึกษาตรีกันเป็นจำนวนมาก ในปี พ.ศ. 2473
คณะสงฆ์จึงได้จัดตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาโทขึ้น เพื่อเป็นการขยายการศึกษานักธรรมสำหรับฆราวาสให้
กว้างขวางและแพร่หลายยิ่งขึ้น อันเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาทางหนึ่ง หลักสูตรธรรมศึกษาโท
ประกอบด้วยวิชาที่ต้องสอบ 3 วิชา คือธรรมวิภาค อนุพุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม เช่นเดียวกับ
หลักสูตรนักธรรมชั้นโทสำหรับภิกษุสามเณร ยกเว้นวินัยบัญญัติธรรมศึกษาโทสอบครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2473

6) ธรรมศึกษาเอก

พ.ศ. 2478 คณะสงฆ์ได้ตั้งหลักสูตรธรรมศึกษาเอกและอนุญาตให้ฆราวาสสอบได้ตั้งแต่ พ.ศ.
2478 เป็นต้นไป(แถลงการณ์คณะสงฆ์,2516) หลักสูตรนักธรรมชั้นเอกก็ประกอบด้วยวิชาที่ต้องสอบ 3 วิชา

คือ ธรรมวิภาค พุทธานุพุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม เช่นเดียวกับหลักสูตรนักธรรมชั้นเอกสำหรับ ภิขุสามเณร ยกเว้นวินัยบัญญัติ การศึกษานักธรรม อันเป็นการศึกษาพระพุทธานุศาสนนา หรือธรรมวินัยใน ภาษาไทย ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2455 นั้น ได้ พัฒนาโดยลำดับ ทั้งในต้นหลักสูตร การเรียนและการสอน เพื่อให้ภิขุสามเณรมีความรู้ในธรรมวินัย ตลอดถึงความเป็นมาของพระพุทธานุศาสนาอย่างทั่วถึง พอแก่การที่จะเป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพ สามารถ ดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี การศึกษานักธรรมได้เป็นที่นิยมนับถือของคณะสงฆ์และได้รับการจัดให้เป็น การศึกษาขั้นพื้นฐานของภิขุสามเณรในประเทศไทยควบคู่ไปกับการ ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนับแต่ เริ่มต้นมาจนบัดนี้ การศึกษานักธรรมที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ทรงตั้งขึ้นนี้ จึงนับว่ามีคุณประโยชน์ต่อการ พระศาสนาในประเทศไทยเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ การศึกษานักธรรม ยังได้แผ่ประโยชน์ไปยังพุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสด้วย ดังที่ ฆราวาสจำนวนมากก็สนใจศึกษาและสอบธรรมศึกษาเป็นจำนวนมากตลอดมาดังที่กล่าวแล้ว การที่พุทธ บริษัทฝ่ายฆราวาสได้มีโอกาสเรียนรู้ธรรมวินัย นับว่ามีประโยชน์ต่อการที่จะช่วยส่งเสริมและดำรงรักษาพระ ศาสนาให้เจริญมั่นคงได้ทางหนึ่ง หลักสูตรพุทธานุพุทธประวัติ ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม 1, เล่ม 3 หนังสือ ปฐมสมโพธิ หนังสือพุทธานุพุทธประวัติ หนังสืออนุพุทธ ประวัติ และหนังสือสังคิตติกา

จากพระดำริที่จะส่งเสริมการศึกษาระบบวินัยให้แพร่หลายไปสู่ภิขุสามเณรอย่างทั่วถึงทุก ระดับชั้นดังกล่าวแล้ว พ.ศ. 2456 สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยรวมองค์นักธรรมประโยค 1 และประโยค 2 เข้าด้วยกันเป็น “นักธรรมชั้นตรี” และกำหนดหลักสูตรสอบ ความรู้ภิขุสามเณรเป็น 4 อย่างคือ

- เรียงความแก้กระทู้ธรรม
- ธรรมวิภาค
- ตำนาน (พุทธประวัติ)
- วินัยบัญญัติ

สำหรับสามเณร เว้นวินัยบัญญัติไว้ก่อนจนกว่าอุปสมบทแล้วจึงสอบวินัยบัญญัติ และการสอบ ไม่มีการพักเป็นประโยค 1 ประโยค 2 ดังแต่ก่อน สอบพร้อมกันทั้ง 2 ประโยค ได้ตกพร้อมกันทั้ง 2 ประโยค และในศกเดียวกันนี้ ทรงจัดหลักสูตรเปรียญบาลี 3 ประโยคเข้ากับองค์นักธรรมประโยค 2 เป็นเปรียญธรรมชั้น ตรี ทั้งนี้โดยทรงมีพระปรารภว่า “การสอบความรู้บาลีเป็นเปรียญ 3 ประโยค ให้แปลธัมมปัทมสูตรเป็นความ ไทยอย่างเดียวกันทั้ง 3 ประโยคไม่ค่อยจะได้เปรียญมีความรู้ดี เพราะผู้เข้าสอบโดยมากด้วยกันจะไม่รู้จัก สัมพันธ์และไม่แตกฉานในทางไวยากรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเรียนบาลีจึงตกต่ำ”

จากพระปรารภดังกล่าวแล้ว จึงทรงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตแก้ไขหลักสูตรเปรียญ บาลี 3 ประโยค “ให้คงแปลธัมมปัทมสูตร เพียงประโยคเดียว อีก 2 ประโยคนั้น เปลี่ยน เป็นสอบความรู้ สัมพันธ์ เพื่อให้ความรู้จักซึกซึ้งพิถีพิถันถึงกัน ประโยค 1 สอบความรู้บาลีไวยากรณ์ ส่วนวจีวิภาคเพื่อเข้าใจยก ศัพท์ ประโยค 1 วิธีสอบสัมพันธ์ จักวางแบบให้ไว้ ส่วนวิธีการสอบไวยากรณ์เคยกันมาแล้ว ทั้ง 3 นี้ รวมเป็น หลักสูตรบาลี เป็นองค์อันหนึ่งของเปรียญธรรมชั้นตรีฯ” (เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน) และ “ภิขุสามเณรที่

จะสอบบาลีเป็นเปรียญ 3 ประโยค ต้องสอบได้อีก 2 สามัญมาก่อนแล้ว เมื่อสอบบาลีได้อีกองค์หนึ่ง จักเป็นเปรียญชั้นตรี ได้แก่ นวกภูมิ หรือเรียกนับประโยคว่า เปรียญธรรม 3 ประโยค ก็ได้” เปรียญธรรมชั้นตรี หรือเปรียญธรรม 3 ประโยคนี้เรียกย่อว่า “ป.ธ. 3” หลักสูตรนักธรรมชั้นตรีและเปรียญธรรมชั้นตรี ที่ทรงปรับปรุงใหม่นี้ เริ่มสอบตั้งแต่ปี พ.ศ. 2457 เป็นต้นมา

หลักสูตรนักธรรม ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงจัดขึ้นนั้น ได้รับความนิยมาจากภิกษุสามเณรอย่างรวดเร็วและแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง เพียง 2 ปีแรกที่จัดสอบ ก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบในสนามหลวงเกือบพันรูป ในปีต่อมา จึงโปรดให้มีการจัดสอบขึ้นในสนามมณฑลต่างๆด้วย เพื่อบรรเทาความแออัดในการสอบ ภิกษุสามเณรที่สอบได้ในสนามวัดหรือสนามมณฑลมีความรู้เข้าใจเกณฑ์ของสนามหลวง สนามหลวงก็รับโอนเป็นนักธรรมของสนามหลวง ต่อมาทรงกำหนดให้มีการสอบสนามวัดก่อนที่จะส่งเข้าสอบสนามหลวง ต่อเมื่อสอบผ่านสนามวัดนั้นๆ ได้แล้ว จึงทรงอนุญาตให้ส่งเข้าสอบในสนามหลวง ทั้งนี้เพื่อกันไม่ให้ผู้มีความรู้ไม่ถึงขั้นเข้าสอบในสนามหลวง อันเป็นการเพิ่มภาระให้แก่สนามหลวงโดยไม่จำเป็นการสอบของค่านักธรรมและนักธรรมตรีในระยะแรกนั้นสามเณรต้องมีอายุ 19 ปีขึ้นไป จึงอนุญาตให้เข้าสอบได้

สำหรับการสอบนักธรรมชั้นตรี สอบโดยวิธีเขียน (ขณะนั้นการสอบพระปริยัติธรรม หรือสอบบาลีสนามหลวงยังใช้วิธีแปลปากอยู่) ข้อสอบแต่ละวิชามี 21 ข้อ ถึง พ.ศ. 2457 จึงลดลงมาเป็น 14 ข้อ(คณาจารย์มหาวิทยาลัย,2552) ส่วนกำหนดเวลาสอบในระยะแรกยังไม่มีกำหนดเวลาเป็นชั่วโมง แต่กำหนดว่า ถ้ายังมีผู้นั่งสอบอยู่ด้วยกัน 6 รูป ยังไม่หมดเวลา ต่อมาแก้ไขเป็น ถ้ายังมีผู้สอบเหลืออยู่ด้วยกัน 3 รูป ถือว่ายังไม่หมดเวลา (แต่ไม่พบหลักฐานว่าแก้ไขเมื่อปีใด) ตั้งแต่ พ.ศ. 2457 เป็นต้นมา จึงมีการกำหนดเวลาสอบเป็นชั่วโมง คือ 3 ชั่วโมงครึ่ง

การสอบนักธรรมชั้นโทในระยะแรก มารวมสอบในสนามหลวง กรุงเทพฯ เพราะยังมีจำนวนผู้สอบไม่มากและส่วนใหญ่อยู่กรุงเทพฯ หรือในปริมณฑลใกล้เคียงตั้งแต่ พ.ศ. 2465 เป็นต้นไป สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณได้ทรงประกาศให้จัดสอบนักธรรมชั้นโทในสนามต่างจังหวัดได้ โดยใช้ข้อสอบของสนามหลวงและสอบในวันเวลาเดียวกันกับสนามหลวงในกรุงเทพฯ หลักสูตรนักธรรมชั้นโทมี ดังนี้

1. เรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต
2. ธรรมวิภาค ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ 2
3. ตำนาน (อนุพุทธประวัติ) ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือพุทธาณูพุทธประวัติ เฉพาะประวัติพระสาวก หนังสือสังคี่ติกาและ หนังสือปฐมสมโพธิ
4. วินัยบัญญัติ ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม 1-2

พ.ศ. 2464 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สิ้นพระชนม์ นักธรรมชั้นเอกที่ทรงพระดำริไว้ จึงยังไม่ได้จัดตั้งขึ้นตามพระประสงค์ในยุคของพระองค์ การเรียนนักธรรม จึงจัดได้เพียง 2 ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี กับนักธรรมชั้นโท

แต่ในปีที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สิ้นพระชนม์นั้นเอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ สิ้นพระชนม์นั้นเอง สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ ผู้ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก

สืบมา ก็ได้ทรงจัดตั้งนักรธรรมชั้นเอกขึ้น ตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์นั้น นักรธรรมชั้นเอกภูมิเระ สำหรับภิกษุผู้ใหญ่พรรษา 10 แล้ว หลักสูตรนักรธรรมชั้นเอก มีดังนี้

1. เรียงความแก้กระทู้ธรรม จะให้หัวข้อธรรม 3 ข้อ ที่ต่างกัน ต้องแต่งทำนองเทศนา เชื่อมความ 3 ข้อนั้น ให้สนิท

2. แก้ปัญหาธรรม โดยปรมรถเทศนา

3. แก้ปัญหาพุทธาณพุทธประวัติ กับข้อธรรมในท้องเรื่องนั้น

4. แก้ปัญหานัยบัญญัติมีสังกรรมเป็นต้น

หนังสือสำหรับใช้เป็นหลักสูตรนักรธรรมชั้นเอกนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงพระนิพนธ์เตรียมไว้แล้วเกือบจะครบถ้วน ดังนี้

- หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต และหนังสือธรรมอย่างอื่นมีมงคลวิเสสกาเป็นต้น เป็นหลักสูตรสำหรับเรียงความแก้กระทู้ธรรม

- หนังสือธรรมวิจารณ์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นหลักสูตรสำหรับแก้ปัญหารธรรมวิภาค

- หนังสือพุทธสมัยเล่มที่ 2 ปริเฉทที่ 4,5,6 ในธรรมสมบัติหมวด 3 (รวมพระสูตรแปล) เป็นหลักสูตรสำหรับแก้ปัญหาพุทธาณพุทธประวัติ

เปรียญธรรมชั้นโท จะสอบบาลีประโยค 7 ต้องสอบได้นักรธรรมชั้นเอกก่อน เมื่อสอบบาลีประโยค 7,8,9 ได้แล้วนับเป็นเปรียญธรรมชั้นเอก

1.2 คำแนะนำในการตอบปัญหารธรรมวิภาค ดังนี้

1. ฟังรู้จักความแห่งคำที่เรียกทับศัพท์ ตลอดถึงชื่อแห่งข้อและหมวดธรรม เช่น นิรวณ อคติ เบญจขันธ์เป็นต้น และเช่น อตตสัมมาปณิธิ บุพเพตตปัญญตา จักร 4 พละ 5 เป็นต้น เพราะเกื้อกูลแก่การฟังเข้าใจ การจำเป็นหลัก และการเรียกสะดวก

2. ฟังรู้ความประสงค์แห่งการแสดงข้อธรรมเหล่านั้น เช่น ภาษาคติ อตตสัมมาปณิธิ โลกธรรมเป็นต้น

3. ฟังรู้จักอนุโลมข้อธรรมที่แก้ไว้สูง ฟังรู้จักผ่อนให้ต่ำลงมา เช่น สัมมาสมาธิ ที่แก้ว่า เจริญมาน 1 ที่แก้ไว้ต่ำ ฟังรู้จักเขยิบขึ้นให้สูง เช่น อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์

4. ฟังรู้จักถือเอาความแห่งข้อหนึ่ง เพราะมีข้ออื่นบ่งเช่นปฏิรูปเทศ เป็นตัวอย่าง

5. ฟังรู้จักศัพท์อันเดียวแต่หมายความว่าต่าง ๆ เช่น อินทริยและจาคะ เป็นต้น

6. ฟังกำหนดข้อธรรมอันเดียวแต่มาในหมวดต่าง ๆ หลายหมวด เช่น ศรัทธาและปัญญาเป็นตัวอย่าง

7. ฟังเข้าใจเรียงความบางหมวดให้เกี่ยวเนื่องเป็นเหตุและผลของกัน เช่น วุฒิ 4 จักร 4 โพชฌงค์ 7 เป็นตัวอย่าง

8. ฟังเทียบหมวดธรรมอันละม้ายคล้ายคลึงกัน เช่น อริยทรัพย์ และสัพปุริสธรรมเป็นตัวอย่าง

9. พึงเทียบธรรมที่เห็นว่าน่าแย้งกัน เช่น คนสังคณิกาและหมั่นประชุม
10. พึงรู้จักอรรถที่ตรงกันข้าม ที่เรียกว่าฝ่ายขาวฝ่ายดำ เช่น องค์แห่งมรรค 8 เป็นฝ่ายขาว คือ ส่วนดี พึงรู้จักองค์อันเป็นฝ่ายดำ คือส่วนชั่ว ดุจเดียวกัน มละเป็นฝ่ายดำ พึงรู้จักฝ่ายขาวด้วย
11. พึงรู้จักความกว้างความแคบ เช่น สิกขาและสิกขาบท สังขาร และเวทนา เป็นตัวอย่าง
12. พึงรู้จักย่นข้อธรรมอันเป็นอันมากให้น้อย เช่น นามขันธและโลกธรรมเป็นตัวอย่าง
13. พึงรู้จักศัพท์อันมีความเป็นอันเดียวกัน เช่น บุญ กุศล สุจริต และบาป อกุศล ทุจริต และเหตุปัจจัย มูล เป็นตัวอย่าง
14. พึงอ่านหนังสือต่างๆ เช่น พุทธสมัยและวรรณนาเป็นต้น เพื่อได้ความรู้เข้ามาประกอบ
15. พึงใส่ใจลำดับแห่งข้อธรรมและหมวดธรรม นี่เป็นอุปการะแก่การจำแนกไม่ตกหล่น และนึกถึงได้คล่อง ๆ
16. พึงพิจารณาปัญหาและตอบตามหลัก ดังต่อไปนี้
 - ก. พึงเข้าใจแห่งปัญหานั้นก่อน ถ้าเข้าใจผิดตอบย่อมผิดตาม
 - ข. ถ้าเป็นปัญหาถามเพื่อสอบความจำ พึงตอบตามแบบให้บริบูรณ์ เป็นแต่ประกอบคำตอบให้สมบูรณ์
 - ค. ถ้าเป็นปัญหาให้ออกความคิด พึงตอบตามความเห็นของตน
 - ฅ. ถ้าเป็นปัญหาจะให้ตอบตามหลัก เช่น ถามถึงลักษณะสัตบุรุษ พึงตอบอาศัยสัตบุรุษธรรมเป็นตัวอย่าง

2. การเรียนนักรธรรมและการสอบธรรมศึกษากับสภาพสังคมไทยในปัจจุบัน

1) สิ่งทีพระภิกษุได้รับจากการเรียนนักรธรรม

พระภิกษุสามเณร ที่จำพรรษา 3 เดือน จะได้ประโยชน์จากการสอบและเรียนนักรธรรม คือ ได้ความรู้ และความเป็นชาวพุทธ โดยเฉพาะพระที่บวชเข้ามาแล้ว ยิ่งจำเป็นต้องศึกษาวิชาพระวินัย วิชาธรรมะ และวิชาพุทธประวัติ อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็จะเข้าสู่กระบวนการทดสอบความจำของพระแต่ละรูปด้วยการสอบวัดความรู้ในระดับนักรธรรมชั้นตรี และในกรณีที่พระรูปนั้น มีความต้องการที่จะบวชในระยะยาวหลายพรรษาก็สามารถสอบวัดความรู้ไปจนถึงระดับนักรธรรมชั้นโท และนักรธรรมชั้นเอก ซึ่งจึงจะถือว่า “จบกระบวนการในความเป็นพระ”

คำว่า “จบกระบวนการในความเป็นพระ” ในที่นี้หมายถึง เมื่อพระรูปนั้นๆ ได้เรียนรู้และสอบผ่านเป็นที่เสร็จสิ้นแล้ว ก็จะเข้าสู่ขั้นตอนของการนำไปปฏิบัติ เพื่อบรรลุหลักธรรมของพระพุทธศาสนาต่อไป ครั้นผู้เรียนจะลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาส หลักธรรมคำสอนที่ได้จากการเรียนนักรธรรม จะช่วยหนุนนำให้บุคคลนั้นๆ หยิบเอาวิชาธรรมะไปประยุกต์ใช้ในชีวิิตและเป็นคนดีของสังคมต่อไป แต่ถ้ายังครองความเป็นพระอยู่ก็สามารถหยิบเอาวิชาพระวินัยไปใช้ครองตนในยามเป็นพระได้ โดยที่ไม่เผลอละเมิดบัญญัติของพระพุทธเจ้า

2) สิ่งทีฆราวาสจะได้รับจากการเรียนนักรธรรม

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันทางคณะสงฆ์และหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ตลอดถึงสถานศึกษา ได้ส่งเสริมให้นักเรียนได้สอบธรรมศึกษา โดยมีการสมัครและส่งชื่อเพื่อเข้าสอบเพื่อเป็นผลงานของสถานศึกษา โรงเรียน ผลงานของวัด ตลอดถึง ผลงานของบริษัทแต่ความจริงแล้วธรรมศึกษา ก็คือการศึกษาข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของทุกคนในโลกนี้ มิใช่เฉพาะพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่ทุกคน ทุกศาสนาในโลก ต้องศึกษา ต้องรู้หลักปฏิบัติ เพื่อนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นความสุขความเจริญในชีวิต เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อสังคม ส่วนรวม ประเทศชาติ และชาวโลก การเรียนธรรมศึกษาจึงต้องเรียนให้รู้ ให้สามารถพิจารณาให้เห็นจริงตามหลัก คือการมองให้รู้ว่า ปฏิบัติเช่นนี้แล้ว ได้ผลจริงหรือไม่ หรือปฏิบัติแล้ว เกิดประโยชน์เช่นไร ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์หลักของการเรียนธรรมศึกษา

ใบประกาศนียบัตร ไม่สามารถใช้เป็นผลงานในการสมัครเข้าทำงาน และไม่สามารถนำไปใช้เป็นใบผ่านทางใดได้ แต่จะมีเพียงไม่กี่สถานศึกษา ที่นำความสำคัญของการได้รับใบประกาศนียบัตรไปเป็นส่วนประกอบหนึ่งในการให้เกรดรายวิชาสังคมศึกษา หรือพุทธศาสนา ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับดุลพินิจของสถาบันนั้นๆ บางสถานศึกษาก็สั่งให้เด็กเข้าสอบนักธรรม แต่ไม่สามารถนำผลสอบหรือใบประกาศนียบัตรที่ผู้เรียนได้รับไปใช้ประโยชน์

“กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้มีการกำหนดไว้ว่า ผู้ใดศึกษาและสอบผ่านนักธรรมชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก จะเป็นประโยชน์ต่อผลการศึกษา ซึ่งใบประกาศนียบัตร เป็นเพียงเครื่องแสดงเกียรติคุณเท่านั้น แต่คุณธรรมในใจเราต่างหากที่สำคัญกว่าใบประกาศฯ แม้ว่าคุณจะมีใบประกาศฯ ติดผนังมากมาย แต่คุณธรรมในใจคุณเล่า ธรรมะในใจคุณเล่า คุณมีหรือไม่ ทั้งพระทั้งโยม ถ้าเรียนไปแล้ว แต่ไม่นำไปใช้ก็ถือว่าไร้ค่า”

3) ประโยชน์ของการเรียนนักธรรม

ประโยชน์ของการศึกษาธรรม

1. ได้เรียนรู้ภาษาธรรม ภาษาธรรมหรือภาษาธรรมะนั้น เป็นภาษาที่เข้าใจยากสำหรับบุคคลทั่วไปที่มีได้เคยเรียนภาษาบาลี เช่นคำว่า สติ สัมปชัญญะ กตัญญูทเวติ เป็นต้น เมื่อมีโอกาสได้ศึกษาธรรม ก็ทำให้เข้าใจความหมายของศัพท์ภาษาธรรมดังกล่าว และศัพท์อื่นๆ มากยิ่งขึ้น

2. ได้เรียนรู้ภาษาไทย ประชาชนชาวไทยที่ไปตั้งรกรากอยู่ต่างแดนเป็นเวลานานอาจลืมภาษาไทยไปบ้างแล้ว หรือบางคนอาจได้รับการศึกษาเล่าเรียนมีวิทยฐานะไม่สูงนัก หรือบางคนอาจไปเจริญเติมในต่างแดนจึงไม่มีโอกาสเรียนภาษาไทย แต่เมื่อทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมก็ได้มีโอกาสเรียนทั้งภาษาธรรมและภาษาไทยไปด้วย และได้ฝึกหัดทั้งการพูดและการเขียนภาษาไทยได้ถูกต้องและคล่องแคล่วมากยิ่งขึ้น ซึ่งรวมไปถึงการได้เรียนรู้วัฒนธรรมไทยไปพร้อมๆ กันด้วย

3. ได้เรียนรู้ภาษาใจ ภาษาใจหรือจิตใจเป็นเรื่อนามธรรม ผู้ที่ไม่ได้เรียนธรรมย่อมไม่อาจเข้าใจถึงนามธรรมและนามรูปได้ โดยทั่วไปก็มักจะเข้าใจว่า กายกับใจก็สิ่งเดียวกัน เมื่อได้เรียนธรรมแล้วจึงสามารถแยกธาตุ 4 ชั้น 5 ออกจากกันได้ อาจรู้ได้ว่า กายคือรูปธรรม ส่วนจิตหรือจิตใจคือนามธรรม แต่ทั้งส่วนส่วนนี้จะต้องอาศัยกันและกันหรือทำหน้าที่ร่วมกันอยู่ แต่จิตใจนั้นมักจะมีอิทธิพลเหนือร่างกายเสมอ เพราะใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ทุกสิ่งอย่างจะดำเนินไปอย่างไรนั้น จะเป็นทางบวกหรือทางลบก็ตาม ก็ล้วนแต่มีใจหรือจิตใจเป็นแกนนำ พระพุทธองค์จึงทรงเน้นย้ำเรื่องการฝึกฝนอบรมจิตใจอยู่เสมอ

4. ได้รู้ภาษาสัจธรรม คำว่า “สัจธรรม” คือความจริงที่มีอยู่ประจำโลก ได้แก่ไตรลักษณ์ หรือ สามัญลักษณะ 3 ประการ ซึ่งซึมซับอยู่ในสรรพสิ่งทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตก็จะตกอยู่ในอำนาจแห่งสัจธรรม 3 ประการ คือ

1.อนิจจัง คือความไม่เที่ยงแท้แน่นอนเปลี่ยนแปลงแปรผัน

2.ทุกขัง คือสภาวะที่เป็นทุกข์หรือการที่สิ่งนั้นๆ ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้จึงเป็นทุกข์หรือมีความทุกข์หรือมีความทุกข์อยู่ในตัวของมันเอง

3.อนัตตา คือสภาวะที่ไม่มีตน หรือสภาวะที่ใครๆ ไม่อาจจะบังคับได้หรือไม่อยู่ในอำนาจของใคร เช่น ไม่อาจบังคับให้ร่างกายไม่ให้เจ็บปวด เหนียว่นหรือคร่ำคร่าชราภาพได้ เป็นต้น ทุกสิ่งทุกอย่างปรากฏขึ้นมาอย่างนั้น แล้วเขาก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างนั้น และแล้วก็มีดับสลายไปในที่สุด

ทั้งหมดนี้ คือการประมวลประโยชน์จากสิ่งที่ประชาชนเหล่านั้นได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ทำให้เขาเหล่านั้นรู้จักยับยั้งชั่งใจและปล่อยปละละวางพอสมควร นับเป็นบุญมหาศาลที่ประชาชนเหล่านั้น ได้เกิดมาเป็นคนไทยและมีพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางใจ แม้ผู้ที่หันมาสนใจในพระพุทธศาสนาก็มีความภูมิใจ มีใ้หน่อยที่ได้เรียนและเข้าใจในสัจธรรมของชีวิต

สรุป

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในปัจจุบันขึ้นอยู่กับบริบทขององค์กรและบุคคลที่มีความจำเป็นจะต้องศึกษาและผ่านการสอบพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ซึ่งสังคมในปัจจุบันยังขาดการมองเห็นซึ่งประโยชน์ของการเรียนนักธรรม ยกเว้นพระภิกษุ สามเณรที่จำเป็นจะต้องสอบนักธรรมให้ผ่านตามกระบวนการเพื่อเป็นฐานในการศึกษาบาลีในแต่ละประโยคชั้น ดังนั้นทางคณะสงฆ์จะต้องคำนึงถึงบริบทและต้องมีมาตรการส่งเสริมการศึกษานักธรรม ยิ่งไปกว่านั้นจำเป็นจะต้องแนะนำ ชี้แนวทาง รณรงค์การบูรณาการเนื้อให้นักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ซึ่งประโยชน์ของการเรียนนักธรรมได้เรียนรู้ภาษาธรรม ได้เรียนรู้ภาษาไทย ได้เรียนรู้ภาษาใจ ได้รู้ภาษาสัจธรรม โดยจะมีพุทธศาสนิกชนจำนวนกี่คนที่จะเข้าใจอย่างลึกซึ้งและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้นั้นเป็นสิ่งที่ทางคณะสงฆ์จะต้องร่วมมือช่วยกันส่งเสริม กระตุ้น พัฒนาให้เกิดในสังคมไทยให้ได้ผลตามความมุ่งหมายอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- คณาจารย์มหาวิทยาลัยกุฎราชวิทยาลัย.(2552). ประวัติการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. คณาจารย์มหาวิทยาลัยกุฎราชวิทยาลัย.
- แถลงการณ์คณะสงฆ์.(2516).รายงานเรื่องศึกษาของคณะสงฆ์ไทย. (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม). ฝ่ายวิจัย กองแผนงาน กรมศาสนา.
- ประวัติการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. หน้า 159–160, หลักสูตรนักระธรรมชั้นตรี-โท-เอก, <http://watconcord.org/> [ออนไลน์วันที่ 22 กันยายน 2562]
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต).(2556). สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกับการปฏิรูปการศึกษาพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สังคหวัตถุ 4 : พุทธธรรมส่งเสริมขวัญและกำลังใจ Sangahavatthu 4: Dharma encourages morale.

พระอธิการสุวิส ธีรวโส (จันครา), รศ.ดร.สิน งามประโคน

รศ.ดร.อินตา ศิริวรรณ

Phra Suvis Thirawangso (Jankra), Assoc. Prof. Dr. Sin Ngamprakhon

Assoc. Prof. Dr. Intha Siriwan

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: suvis1427@gmail.com

(Received : October 25, 2022 ; Revised : October 38, 2022 ; Accepted : November 8, 2022)

บทคัดย่อ

สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมในชีวิตประจำวันที่คนทำงานทุกองค์กรจะต้องมีและสามารถปฏิบัติได้
อย่างง่ายโดยอาศัยการทำความเข้าใจ ลดทอนลงเพื่อให้องค์กรสามารถปฏิบัติงาน ดำเนินงานได้ประสบ
ความสำเร็จ โดยการส่งเสริมขวัญและกำลังใจของผู้ปฏิบัติงานทุกองค์กรผู้บริหารองค์กรและคนในองค์กรต้อง
ยึดหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคมของการเปลี่ยนแปลง
คำสำคัญ : สังคหวัตถุ 4, พุทธธรรม, ขวัญและกำลังใจ.

Abstract

Sangahavatthu 4 is a principle in daily life that every organization must have and
can operate easily by understanding. Reducing attitudes so that organizations can work
Operating successfully By promoting the morale and strength of every worker, the organization
executives and the people in the organization must adhere to the Sangkhahavatthu 4 as an
anchor to coexist happily in a society of change.

Keywords : Sangahavatthu 4, Dharma, Morale.

บทนำ

ในการปฏิบัติงานในองค์กรการพัฒนาบุคลากรสำคัญที่สุดถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการทำงานในองค์กรให้มีประสิทธิภาพและงานสำเร็จ การเป็นองค์กรที่ทันสมัย เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะในการปฏิบัติงาน และกระบวนการทำงานต้องเน้นผลสัมฤทธิ์ ประสิทธิภาพ คุณภาพและความคุ้มค่า จะต้องทำให้บุคลากรเป็นมืออาชีพ มีศักยภาพในการทำงาน ซึ่งในหลาย ๆ ปีที่ผ่านมาทางด้านบุคลากรได้รับการพัฒนาในเรื่องดังกล่าวอยู่ในระดับน้อย และยังไม่เข้าใจในระบบอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับผู้บริหารในโรงเรียนว่ามีประสิทธิภาพเพียงใดในการบริหาร สิ่งสำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ สภาพของผู้บริหารและบุคลากรว่ามีหลักคุณธรรม จริยธรรมมากน้อยเพียงใด ซึ่งในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ผู้บริหารควรมีในการบริหารงานบุคคลนั้นอันประกอบด้วยหลักสังคหวัตถุ 4 (พระธรรมปิฎก, 2546) ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองและการดูแลคน เป็นธรรมที่ควรมีไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ และกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตอย่างโปร่งใส บริสุทธิ์หมดจดและปฏิบัติตนโดยชอบ ทั้งตนเองและผู้อื่น ที่จะทำให้การบริหารบุคลากรในองค์กรเกิดประโยชน์อันสูงสุด สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมที่ช่วยประสานคนหมู่มากให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก สามารถนำไปใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวจนถึงระดับสังคม เป็นธรรมที่ก่อให้เกิดความผาสุกในบ้านเมือง และประเทศชาตินั่นเอง

1. หลักสังคหวัตถุ 4

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึง สังคหวัตถุ 4 ไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ(ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) 4 ประการนี้ สังคหวัตถุ 4 ประการ อะไรบ้าง คือ 1. ทาน (การให้) 2. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) 3. อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) 4. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ 4 ประการนี้แล ทาน เปยยวัชชะ อตถจริยาในโลกนี้ และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหวัตถุธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิมสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา ก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหวัตถุเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความใหญ่และเป็นผู้น่าสรรเสริญ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่าสังคหวัตถุ 4 หมายถึง ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักสงเคราะห์ มี 4 อย่างคือ(พระธรรมปิฎก, 2546)

1. ทาน การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

2. เปยวาจา วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วย เหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยมยอมตาม

3. อตถจริยา การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงคำช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

4. สมานัตตตา ความเสมอต้นเสมอปลาย คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุข ทุกข์ โดยร่วมรับรู้ร่วมแก้ไขตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคล เหตุการณ์ และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

พัชรินทร์ ศรีสุวพันธ์ ได้กล่าวถึงสังคหวัตถุ 4 ในทางจริยศาสตร์ โดยความหมายของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ที่ให้ความหมายตามหลักจริยศาสตร์สังคมของพุทธศาสนาไว้ว่า เรื่อง สังคหวัตถุ 4 หรือหลักปฏิบัติตนตามหลักจิตวิทยาสังคมเพื่อให้เกิดความนิยมชมชอบและความเคารพนับถือแก่ผู้อื่น หรือสังคมของชุมชนต่าง ๆ คือ(พัชรินทร์ ศรีสุวพันธ์,2551)

1. ทาน หรือการให้เป็นสิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรเป็น เพราะ ทาน หมายถึง

- ธรรมทาน หรือการบริจาคทางจิตใจ

- อามิสทาน หรือการบริจาควัตถุ

2. ปิยวาจา หรือการเจรจาใช้คำพูดของตนเองต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพอ่อนโยนให้เหมาะสมแก่กาลเทศะและเหมาะสมแก่สังคมชุมชนทุกชั้น เพื่อให้ชุมชนหรือบุคคลเหล่านั้นเคารพนับถือปิยวาจา นี้ ใช้กับมิตรภาพสหายของตน ย่อมจะทำให้มิตรสหายเหล่านั้นรักใคร่ รู้จักเจรจาสุภาพอ่อนโยนกับอาจารย์ การใช้หลักจริยศาสตร์สังคมในเรื่อง ปิยวาจา นั้น ผู้ใช้จำต้องมีสติควบคุมตนเอง และสามารถบังคับจิตใจได้ทุกขณะ

3. อตถจริยา หมายถึง การสอนให้บุคคลนั้น มีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ทุกระดับชั้นมีหน้าที่ช่วยเหลืออุปการะหรือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

4. สมานัตตตา หมายถึง การปรับปรุงบุคลิกภาพของตนเองสม่ำเสมอโดยไม่ถือตัวและให้เข้ากับสังคมของชุมชนได้ทุกชั้น

พัชรินทร์ ศรีสุวพันธ์ ยังได้กล่าวถึงความหมายที่ พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) ได้ให้ความหมายว่า หลักสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักพื้นฐานที่แสดงพฤติกรรมออกมาโดยคำนึงถึงการช่วยเหลือผู้อื่นและการทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม ประกอบด้วยการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์ 4 ประการ คือ

1. ทาน คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละเงิน การให้ปันสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ ทั้งที่เกี่ยวกับการเรียนและในด้านอื่น ๆ รวมไปถึงการให้อภัยแก่ผู้อื่น

2. ปิยวาจา คือ การพูดจามารัก ด้วยถ้อยคำที่สุภาพ อ่อนหวาน ไพเราะ พูดด้วยคำที่น่าฟัง ชัดแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ให้กำลังใจ ทำให้เกิดความพึงพอใจแก่ผู้ที่ได้ฟัง ก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

3. อตถจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้อื่น เป็นการปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์ซึ่งกันและกัน มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ด้วยกำลังความคิด กำลังกาย การทำตนให้เป็นประโยชน์ทุกโอกาสที่จะทำได้

4. สมานัตตตา คือ การปฏิบัติตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ไม่เอาเปรียบ ไม่ทอดทิ้งเพื่อนเมื่อมีปัญหา

พระวิวัฒน์ รอดสุข ได้ให้ความหมายว่า สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมในศาสนาพุทธซึ่งใช้ในการสงเคราะห์ผู้อื่นอันจะเป็นเครื่องผูกไมตรีประสานหมู่ชนเข้าด้วยกัน คำว่า สังคหวัตถุ มาจากคำว่า “ สังคห ” ซึ่งแปลว่าสงเคราะห์ กับคำว่า “ วัตถุ ” ซึ่งแปลว่าเรื่อง รวมความแล้วสังคหวัตถุจึงแปลว่า เรื่องการสงเคราะห์

เคราะห์ หรือธรรมอันเป็นหลักในการสงฆ์เคราะห์ ซึ่งมีหลักใหญ่ ๆ อยู่ 4 ข้อด้วยกัน ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสสั่งสอนแก่ภิกษุ ในกาลครั้งหนึ่งซึ่งเรียกว่า สังคหวัตถุ 4 คือ(พระวิริวัฒน์ รอดสุขโข,2550)

1. ทาน หมายถึง การให้ การเฉลี่ยเพื่อแบ่งแก่กันและกัน ซึ่งเป็นข้อสำคัญเพราะว่าทุก ๆ คนนั้น ย่อมต้องการความช่วยเหลือจากกันอยู่ในด้านต่าง ๆ ในด้านวัตถุทรัพย์สินเงินทอง เครื่องอุปโภคต่าง ๆ ในด้าน กำลังกาย ช่วยกระทำกิจการของกันและกันทางกาย ในด้านวาจา พูดจาช่วยเหลือกันในเรื่องที่ควรพูด ในด้าน สติปัญญา ช่วยให้ความรู้ให้คำแนะนำในข้อที่ควรจะแนะนำต่าง ๆ การให้การเฉลี่ย เพื่อแบ่ง ทุกคนทั้งผู้ใหญ่ทั้งผู้น้อยต่างก็ควรจะมีทาน คือ ให้การช่วยเหลือกัน ผู้ใหญ่ให้การช่วยเหลือผู้น้อย ผู้น้อยก็ให้การช่วยเหลือผู้ใหญ่ว่าด้วยจิตใจมุ่งที่จะช่วยให้บรรลุถึงประโยชน์ที่ต้องการ หรือเพื่อที่จะให้พ้นจากอุปสรรคขัดข้องทั้งหลาย

2. ปิยวาจา หมายถึง การเจรจาถ้อยคำซึ่งเป็นที่รักเป็นที่จับใจแก่กันและกันอันเป็นถ้อยคำสุภาพ เพราะวาจาที่พูดออกไปนั้น ถ้าเป็นวาจาที่ไม่สุภาพไม่เป็นที่รักที่พอใจ ก็เป็นวาจาที่อาจเสียดแทงหัวใจของผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเกิดความเสียใจ ควบคุมการพูดของเราให้ไพเราะก็คือสตินั่นเอง ดังนั้นการพูดหรือการแสดงออกทุกครั้งต้องมีสติอยู่เสมอ

3. อัตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์กันและกัน คือ การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสถาบัน เช่น โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย สังคมที่ตนอาศัยอยู่ตลอดถึงประเทศชาติ สิ่งใดที่เป็นโทษก็ควรละเว้นไม่กระทำ การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์สามารถปฏิบัติได้ทั้งกาย วาจา ใจ ในทุกเวลาและทุกโอกาส

4. สมานัตตตา หมายถึง ความเป็นผู้วางตนสม่ำเสมอ หรือเสมอต้นเสมอปลายซึ่งหมายถึงการรักษาระเบียบวินัยอันใดที่ทุกคนพึงปฏิบัติทั้งผู้ใหญ่ทั้งผู้น้อยตามหน้าที่ ที่บัญญัติเอาไว้เป็นระเบียบของสถานที่ของหน่วยงาน เช่น กฎระเบียบของสถาบันการศึกษา กฎระเบียบของสถานที่ราชการต่าง ๆ เป็นต้น ตลอดถึงกฎหมายบ้านเมือง ในทางพระพุทธศาสนาก็คือ พระวินัยบัญญัติสำหรับพระภิกษุทั้งหลายนั่นเอง

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงหลักการบริหารคนว่า การบริหารคนนี้ยังมีสิ่งลึกลับอีกอย่างหนึ่ง คือ เครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจ เราไวใจเขา เรารักเขา เราหวังดีต่อเขา อย่างนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจ คงได้ยินได้ฟังมาแล้วจากหนังสือธรรมะทั่ว ๆ ไป เรื่อง สังคหวัตถุ 4(พุทธทาสภิกขุ,2541)

- การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- การพูดจาไพเราะ
- การบำเพ็ญประโยชน์
- การทำตัวให้เป็นเกลอ หรือ เป็นเพื่อนมากกว่าที่จะเป็นนาย

หรือเรียกว่าความงดงามในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อันเป็นเครื่องเหนี่ยวให้เกิดความร่วมมือกันได้

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้ให้ความหมายตามหลักจริยศาสตร์สังคมของพระพุทธศาสนา เรื่อง สังคหวัตถุ 4 หรือหลักปฏิบัติตนตามหลักจิตวิทยาสังคมเพื่อให้เกิดความนิยมชมชอบและเคารพนับถือแก่ผู้อื่น หรือสังคมของชุมชนต่าง ๆ คือ(สมเด็จพระมหาธีรวงศ์,2541)

1. ทาน หรือ การให้ปันสิ่งของแก่ผู้อื่นที่ควรปัน เพราะทาน หมายถึง

- **ธรรมทาน** หรือการบริจาคทางจิตใจ
- **อามิสทาน** หรือการบริจาคทางวัตถุ

2. ปิยวาจา หรือการเจรจาใช้คำพูดของตนต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพอ่อนโยนให้เหมาะสมแก่กาลเทศะและเหมาะสมแก่สังคมชุมชนทุกชั้น เพื่อให้ชุมชนหรือบุคคลเหล่านั้นเคารพนับถือ ปิยวาจานี้ใช้กับมิตรสหายของตน ย่อมจะทำให้มิตรสหายเหล่านั้นรักใคร่ รู้จักเจรจาสุภาพอ่อนโยน กับครูอาจารย์ การใช้หลักจริยศาสตร์สังคมในเรื่อง ปิยวาจานั้น ผู้ใช้จำต้องมีสติควบคุมตนเอง และสามารถบังคับจิตใจตนเองได้ทุกขณะ (Mind's control or control)

3. อุตถจริยา หมายถึง การสอนให้บุคคลนั้น มีหน้าที่ทางมนุษย์สัมพันธ์ทุกระดับชั้นมีหน้าที่ช่วยเหลืออุปการะหรือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

4. สมานัตตตา หมายถึง การปรับปรุงบุคลิกภาพของตนเองอย่างสม่ำเสมอโดยไม่ถือตัวและให้เข้ากับสังคมของชุมชนได้ทุกชั้น

พระเทพดิลก (ระบอบ ฐิตญาณ) กล่าวว่า สังคหวัตถุ 4 นี้ พระพุทธเจ้าทรงอุปมาเหมือนกับพาหนะที่จะนำคนไปสู่ความสุขความเจริญในโลก เพราะสังคมของมนุษย์เราจำเป็นต้องอิงอาศัยธรรมะทั้งสี่ประการนี้ ทรงชี้ก็มุมที่ตรงกันข้ามว่า ถ้าหากว่าสังคมปราศจากเสียซึ่งธรรมทั้งสี่ประการแล้ว แม้มารดา บิดา ก็จะไม่ได้รับการนับถือบูชาจากบุตรธิดา โลกจะอยู่ไม่ได้เลย จึงเรียกว่าธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์ก็มีอยู่ 2 ฝ่าย คือ(พระเทพดิลก,2544)

อามิสสังคหะ คือ สงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของ

ธัมมสังคหะ คือ สงเคราะห์โดยธรรม ถ้าเรามองในแง่ของคนที่แสวงหาที่พึ่ง สิ่งนี้ก็เป็นการสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานของคน เช่น ต้องการความรักและได้รับความรักคามอบอุ่น ความปลอดภัย ต้องการที่พึ่งพำนักอาศัย ต้องการพักผ่อนหย่อนใจ หรือว่าต้องการร่วมกิจกรรม ต่าง ๆ เป็นต้น ก็ต้องมีธรรมะ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว หลักที่จะให้เกิดการยึดเหนี่ยวทางใจกันขึ้น มาสรุปรวมอยู่ที่ สังคหวัตถุ แม้แต่แนวคิด การแสวงหาเครื่องรางของขลังที่ชาวบ้านเขาแสวงหากัน แนวของพระเครื่องนั้น คือ เมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี แคล้วคลาดจากภัยอันตรายทั้งหลายได้องค์ธรรมทั้งสี่ประการนี้ คือ

1. ทาน การให้ เป็นลักษณะการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ของแก่คนอื่นที่ควรแก่การให้ การให้มิได้อยู่ 2 อย่างใหญ่ ๆ คือ

1.1 การให้ด้วยจิตคิดอนุเคราะห์ หมายถึงว่าการอนุเคราะห์ การสงเคราะห์ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยอัธยาศัยไมตรีโอบอ้อมอารีต่อบุคคลเหล่านั้น เขาประสบความสำเร็จ ความขาดแคลน ก็สงเคราะห์เขาเท่าที่จะสงเคราะห์กันได้ และบางครั้งเป็นเรื่องของอัธยาศัยไมตรี ในทำนองที่แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เพื่อนบ้านใกล้เคียงกันมีของอะไรก็แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ เป็นการสร้างอัธยาศัยไมตรีอย่างที่เราคนไทยเราถือว่า “รู้คนดีกว่ารู้สังกะสี รู้เหล็กกำแพง” อย่างบ้านในชนบทเห็นได้ชัดมาก ถ้าไม่มีหนอนบอนไล่ ไม่มีใครสามารถขโมยได้ เพราะถึงขโมยก็ออกไปนอกหมู่บ้านไม่ได้ ประเดี๋ยวก็จับได้ นี่คือลักษณะโครงสร้างสังคมไทยที่เรานิยมเอาธรรมะไปสั่งสอนกันมา ก่อให้เกิดเป็นความปรารถนาดี ความหวังดีต่อกันว่า “เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบ

อ้อมอารี” การอนุเคราะห์ คือ แสดงความมีน้ำใจ และการสงเคราะห์ให้ในกรณีที่เขาขาดแคลน เราก็สงเคราะห์เขา

1.2 การให้เพื่อบูชาคุณความดี เช่น การทำบุญตักบาตร การให้อาหารให้เสื้อผ้าแก่พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ในวันตรุษสงกรานต์ การเสียภาษีให้แก่รัฐ เหล่านี้เป็นการให้ด้วยสำนึกถึงคุณความดี การให้ก็เป็นการปฏิบัติธรรมเหมือนกัน อย่าลืมนะว่า ขอบข่ายของการให้พอถึงจุดหนึ่งเมื่อเราเป็นพวกเดียวกับเขาแล้ว หนักนิดเบาหน่อยก็ทนกันไปกลายเป็น “อภัยทาน” คือ การให้อภัย เมื่ออภัยกันได้ ก็เข้าอกเข้าใจกัน ต่อมาก็กลายเป็น “ธรรมทาน” คือ จะพัฒนาไปจากจุดที่วัตถุนาน แต่มาถึงจุดหนึ่ง สามารถว่ากล่าวตักเตือนกันได้ อย่างคนเฒ่าคนแก่ในท้องถิ่นชนบท ท่านสามารถจะดูเด็กที่เหมือนกับลูกหลานของท่านได้ เวลามีปัญหากรณีพิพาทอะไร ท่านผู้นี้ไปพูด บางทีก็เลิกแล้วต่อกันได้ นี่เพราะอะไร เพราะท่านผู้นี้ได้สร้างสมบารมีด้วยการสงเคราะห์ในเชิงวัตถุธรรมมาก่อน มีการให้อภัยในความผิดพลาดบกพร่อง อยู่ในฐานะที่ว่าตักเตือนกันได้ คนเรากว่าที่จะปรับตัวขึ้นมาอยู่ในจุดนี้ได้ก็ต้องใช้เวลาสร้างบารมีพอสมควร หลวงพ่อบางองค์ในต่างจังหวัด มีการมีงานภายในวัด ตำรวจไม่ต้องมาตรวจการณ์ ไม่ต้องมาทำอะไร หลวงพ่ออยู่องค์เดียวใครไม่กล้าทำอะไรหรอก จะไปก่อเรื่องก่อราวขึ้นไม่ได้ อย่างนี้หลวงพ่อก็ต้องมีบารมีอยู่มากจนเด็ก ๆ เรียกหลวงปู่หมดแล้ว ฉะนั้นสมภารในต่างจังหวัดจึงจำเป็นจะต้องเป็นพระแก่ ๆ เพราะเป็นเรื่องของบารมี ถ้าไม่มีบารมีเราทำงานไม่ได้ อยู่เป็นหลวงปู่แล้วสามารถที่จะควบคุมอะไรใครก็ได้

2. ปิยวาจา เจริญที่อ่อนหวาน ตรงกันข้ามกับคำหยาบแต่ในเชิงปฏิบัติแล้ว ปิยวาจา คือ เจริญถ้อยคำอันเป็นที่รัก วาจาเป็นที่รักผู้กล่าวด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น ซึ่งบางครั้งอาจเป็นคำดูคำตักเตือนก็ได้ แต่ถ้าหากว่าพูดด้วยความรัก หวังดีปรารถนาดี ถือว่าเป็นธรรมเครื่องสงเคราะห์กัน ถ้าหากอหิยาศัยเริ่มมีความรัก ความปรารถนาดีต่อไปจะกระจายตัวไปเอง คือ จะพูดคำสัตย์ คำจริงเอง จะไม่ยุยงให้คนเหล่านั้นเขาแตกแยกกันเพราะรัก หวังดีต่อเขาจะพูดเฉพาะเรื่องที่มีประโยชน์ มันก็จะกระจายตัวเอง เป็นวจีสจฺริตครบทั้งสี่ แต่เริ่มที่ปิยวาจา คือ วาจาอันเกิดจากใจที่มีความรักและหวังดี ปิยวาจาบางครั้งถ้อยคำอาจไม่ไพเราะ ไม่อ่อนหวาน หากพูดด้วยความปรารถนาดี หวังดี ยังอยู่ในขอบข่ายของปิยวาจา

3. อัตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น จะเห็นว่ามีทั้งกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ก็ช่วยเหลือชนชวายนในกิจการงาน อย่างในบ้านในเมืองเรา เราก็ช่วยเหลือกัน ไถนาก็ช่วยเหลือกันไถนาก็มีกิจการอะไรก็ตาม เช่น ปลุกบ้านต่างจังหวัดบ้านหลังหนึ่งขนาด 2-3 ห้อง ปลุกไม่กี่วันก็เสร็จ เพราะมาช่วยเหลือกัน นี่เรียกว่าประพฤติดีสิ่งที่เป็นประโยชน์ด้วยกันด้วยวาจา คือ พูดในทางที่เสริมสร้างความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แนะนำชี้แจงแสดงเหตุผล การกระทำบางอย่างต้องคิดใจเขาใจเรา เช่น อยู่ใกล้เคียงเพื่อนคนหนึ่งต้องการจะอ่านหนังสือเราเขย่าวินยเสียสละ ไม่เป็นอัตถจริยา เพราะทำลายประโยชน์อีกฝ่ายหนึ่งที่เขาจะพึงได้ ข้อนี้ชั้นของวินัย มีวินัยบางข้อเสริมอัตถจริยา เช่นภิกษุรูปหนึ่งกำลังท่องปาฏิโมกข์อยู่ เราไปชวนคุยเป็นการทำลายประโยชน์ ท่านก็ปรับเป็นอาบัติปาจิตตีย์ นั่นคือ สอนให้ประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน เกื้อกูลกันในบางครั้งบางคราว เราไม่สามารถจะทำได้ แต่อย่าถึงกับไปทำลายประโยชน์เขา เช่น เราช่วยเหลือเขาไม่ได้ แต่อย่าถึงกับไปทำลายประโยชน์ของเขาอย่างนี้พออยู่กันภายในสังคมได้อย่าลืมนะว่า ตัวประโยชน์ที่มักจะพูดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย การกระทำอะไรต้องมุ่งผลประโยชน์ที่จะ

เกิดขึ้นกับการกระทำเหล่านั้น เมื่อเห็นว่าเป็นประโยชน์ก็อุกแก่คนอื่นก็กระทำ เช่น ช่วยสร้างสะพานบ้าง ขนกันขุดถนน ขุดลอกคูคลองบ้าง ล้วนเป็นคุณความดีที่เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางใจให้คนอื่นเขาเกิดความนิยมนับถือ นี่เป็นอรรถจริยา คือประพฤตีสั่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน ไม่ได้หมายความว่า กะเกณฑ์ให้คนใดคนหนึ่งประพฤตีสั่งเพียงฝ่ายเดียว แต่ทุกคนก็ต้องประพฤติให้เป็นประโยชน์ต่อกัน

4. สมานัตตตา ความมีตนสม่าเสมอ ไม่ถือตัว ได้แก่การวางตนเหมาะสมแก่ฐานะที่ควรจะเป็นและที่ตนเป็นไม่แสดงอาการขึ้น ๆ ลง ๆ 3 วันดี 4 วันร้าย กำหนดทิศทางลมไม่ค่อยถูกว่าจะเอาอย่างไรกันแน่ อีกหนึ่งอย่าง คือ ไม่ลืมนั่น เช่น เคยเป็นเพื่อนเป็นฝูงกันมาพอได้ดีหน่อยก็ลืมนั่น ต้องแสดงอหิยาชัยไมตรีให้ปกติ แม้คนไม่ชอบพูดชอบคุยอะไรก็ต้องทักทายปราศรัย เรื่องที่ออกจะปฏิบัติยาก คุณทานเปรียบเทียบออกจะฟังง่าย บางเรื่องเป็นการยอมรับนับถือฐานะกัน อย่างสหาย 3 คน เป็นขอทาน คนหนึ่งราชรถมาเกย ได้เป็นพระราชา อีกคนหนึ่งคิดว่าเพื่อนเราเป็นพระราชา ก็แบ่ง แต่งตัวขอทานเข้าไป อันนี้เป็นการไม่ให้เกียรติ ไม่ยกย่องเพื่อนในฐานะที่ชอบที่ควร เพื่อนก็ให้เงินหน่อยหนึ่งแล้วไล่ออกจากเมืองไปเลย อีกคนหนึ่งนับถือว่าเพื่อนก็คือเพื่อน แต่ในที่ต่อสาธารณชน ก็ต้องวางตัวให้ความเคารพรับถือตามสมควรแก่ฐานะของเพื่อน นี่คือ เป็นหลักของสมานัตตตา วางตนเหมาะสมแก่ฐานะที่ตนเป็นไม่ว่าเรามีสมานัตตตาแล้วสมภารจะลงเล่นกับลูกวัด คือ ต้องวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ

อีกประการหนึ่งก็คือ ไม่ถือตัวเกินไป เวลาได้ดีไม่หลงตัว ลืมนั่น คางคกขึ้นวอ มะพร้าวขึ้นตก ยางกต้นมี ขี้ข้าได้ดี ที่โบราณพูดว่า คางคกขึ้นวอ คือ ถ้าทำอะไร ๆ มันเกิน ๆ ไป ก็เสียหลักของ สมานัตตตา แทนที่คนจะเกิดความนับถือ กลับไม่พอใจชิงชังเอาได้

หลักทั้งสี่ประการนี้เป็นการปฏิบัติของคน แต่ไม่ได้หมายความว่า กะเกณฑ์ให้คนใดคนหนึ่งเป็น ทุกฝ่ายต้องแสดงออกซึ่งอหิยาชัยเหล่านั้น เช่น เพื่อนกันก็ต้องเสมอต้นเสมอปลาย แสดงความเป็นกัลยาณมิตร แม้ในยามวิบัติก็ไม่ทอดทิ้งกัน หลักของสมานัตตตา คือ มีตนเสมอ แต่ต้องไม่วางตัวต่ำเกินไป เพื่อต้องการให้คนอื่นเขาเห็นว่าเราไม่ถือเนื้อถือตัวเล่นหัวจนไม่เป็นเวลา วางตัวสูงเกินไปก็เสีย

คุณธรรมทั้งสี่ประการนี้ มีในบุคคลใดก็ตาม จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้ก่อให้เกิดความเคารพ ความรัก ความนับถือต่อกันและกัน เป็นเหมือนพาหนะที่จะนำพาคนไปสู่ความสุขความเจริญที่ต้องการได้ เป็นจุดยึดเหนี่ยวทางใจ ภายในจากครอบครัวเป็นต้นไปจนถึงสังคมคนกลายเป็นพระเครื่อง 4 องค์ ที่ก่อให้เกิดผลทางเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี และแคล้วคลาดแท้ ๆ ทั้งเป็นพุทธรูปวิเศษใจคน เป็นจุดที่ยึดเหนี่ยวน้ำใจคนไว้ได้

คาถาหมาเล่นท์ ทำตัวดีอยู่ที่ไหนก็น่ารัก หรือเรียกว่า “สังคหวัตถุ 4

1. เจื้อจาน หรือทาน แปลว่าการให้ คือมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อุดหนุนจนเจือผู้อื่นด้วยการให้สิ่งต่าง ๆ ตามสมควรทั้งอามิสทาน คือให้สิ่งของและธรรมทาน คือ ให้ข้อคิดหรือให้ความรู้โอกาสอันสมควร ไม่เป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงสอนว่า “ทพมาโน ปิโย โหติ ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก” อยากมีเสน่ห์ให้คนรัก จึงต้องรู้จักเจื้อจาน

2. ปากหวาน หรือปิยวาจา แปลว่า การพูดจาน่ารัก คือ ต้องพูดจากับผู้อื่นด้วยคำอ่อนหวานหรือภาษาดอกไม้ เช่น พูดจามีทางเสียงน่ะคะ นะครับ พูดจามีน้ำใจ ไม่เป็นไรครับ ผมช่วยไม่ครับ พูดจามี

สัมมาคารวะ สวัสดิ์ค๊ะท่านครับ คุณครูครับ คุณลุงคะ ขออนุญาตนะครับ พุดจามีความปรารถนาดี โชคดีนะ ครับ ยินดีด้วยนะคะ ขอให้ประสบความสำเร็จนะครับ ดังนี้ เป็นต้น เพราะปกติของคนโดยทั่วไป ไม่มีใครชอบ ให้อื่นพูดคำหยาบกับตน แม้เราก็เป็นเช่นนั้นเหมือนบทกลอน สุนทรภู่ ที่ว่า “อันอ้อยตาลหวานลิ้นแล้วสิ้น ชาก แต่ลมปากหวานหูไม่รู้หาย” อยากให้คนรักนับหน้านับถือ ก็ต้องปากหวานเข้าไว้และมีความจริงใจด้วย

3. ช่วยงาน หรืออรรถจริยา แปลว่า การบำเพ็ญประโยชน์ คือ สิ่งใดที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้อื่น โดยเฉพาะสิ่งที่เป็น การ เป็นงาน เป็นหน้าที่ของเขา หากช่วยได้ก็ควรช่วย ยิ่งในคราวที่เขาต้องการความช่วยเหลือด้วยแล้ว หากเราไม่นิ่งดูตายแล้ว จะต้องช่วยชวนช่วยตามสมควร แม้ไม่ได้หวังให้เขารักหรือ อยากให้เกิดเสน่ห์แก่ตน แต่ผลของความไม่เห็นแก่ตัว เอาตัวเข้าช่วยงานเขานั้น ย่อมทำให้เกิดความรัก ความหวังดีขึ้นโดยธรรมชาติ

4. สมนาน หรือสมานัตตตา แปลว่า การวางตนเสมอ คือวางตนให้เสมอภาค เข้ากับเขาได้ หากมี บางอย่างที่เราเข้ากันไม่ได้ ก็ต้องสมาน ปรับเปลี่ยน ปรับปรุงให้ลงรอยกัน ทั้งด้านพฤติกรรมและความคิดเห็น ไม่ แสดงอาการโอ้อวด ถือดี ยกตนข่มท่าน อีกนัยหนึ่ง หากอยู่ในฐานะผู้น้อย ก็คือวางตนให้เหมาะสมสมกับฐานะ มีสัมมาคารวะ นอบน้อมถ่อมตน เสมอต้นเสมอปลาย ผู้ประพฤติดังนี้ ย่อมเป็นที่รักของคนทั้งหลายแน่นอน

อรศิริ เกตุศรีพงษ์ ได้ให้ความหมายว่า สังคหวัตถุ 4 คือ สิ่งที่เป็นเครื่องสงเคราะห์และยึดเหนี่ยว น้ำใจซึ่งกันและกัน 4 ประการ(อรศิริ เกตุศรีพงษ์,2550)

ทาน คือ การแบ่งปันวัตถุสิ่งของ รวมถึงอุปกรณ์ในการทำงานหรือเอกสารที่ใช้ในการทำงาน เช่น หากเพื่อนร่วมงานขาด-เหลืออุปกรณ์สิ่งของ ก็นำมาแบ่งปันกันใช้ การเริ่มต้นด้วยการแบ่งปันวัตถุสิ่งของ ภายนอก จะช่วยสร้างนิสัยให้บุคลากรในหน่วยงานมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน มีการให้การรับ (Give and Take) เพราะนอกเหนือจากการแบ่งปันเรื่องของความรู้ ประสบการณ์ อันเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) แล้ว การแบ่งปันเอกสารต่าง ๆ ที่ใช้ในการทำงานก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้วงจรของความรู้มีการขับเคลื่อนโดยเป็นการแบ่งปันความรู้ที่เป็นความรู้ที่เป็นความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ด้วย

ปิยวาจา คือ การแบ่งปันคำพูดดี ๆ คำพูดที่ไพเราะ พุดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะกับกาลเทศะ พุดให้กำลังใจกัน ซึ่งในมุมมองของผู้เขียนเห็นว่า “ปิยวาจา” มีความสำคัญมากต่อการจัดการความรู้ในองค์กร เพราะการจะนำเครื่องมือต่าง ๆ มาใช้ในกระบวนการจัดการความรู้ เพื่อที่จะดึงความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) ออกมาแลกเปลี่ยนกันนั้นต้องใช้ลักษณะของการ “พุดแลกเปลี่ยนกัน” เป็นหลัก

อรรถจริยา คือ การแบ่งปันความรู้ การให้ความช่วยเหลือในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น การแบ่งปัน ความรู้และประสบการณ์ที่เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน (Tacit Knowledge) เป็นสิ่งที่ต้องทำได้ยากกว่าการ แบ่งปันความรู้ที่ชัดเจน (Explicit Knowledge) ดังนั้น หากองค์กรใดสามารถปลูกฝังให้บุคลากรในองค์กรมี “อรรถจริยา” แล้ว ก็ไม่ใช่เรื่องยากอีกต่อไปที่จะทำให้คนในองค์กรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน รวมทั้ง ทำให้การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน เพราะเมื่อเพื่อนร่วมงานขาดความรู้ในเรื่องใด หรือ ต้องการแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องใด ผู้ที่มีความรู้ก็จะแบ่งปันให้โดยไม่หวงความรู้ หรือถ้าไม่ได้ขาดความรู้ แต่ ขาดกำลังใจคนเพื่อนคนอื่น ๆ ก็ยินดีที่จะเข้าไปช่วยให้งานสำเร็จ หรืออาจเรียกได้ว่า ทำให้พนักงานในองค์กร เป็นกัลยาณมิตรซึ่งกันและกัน

สมานัตตา คือ การมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอจริงใจต่อกัน ความเสมอดันเสมอปลายจะช่วยให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย ไม่ระแวงกัน และเป็นการสร้างความไว้วางใจกัน เชื่อใจกัน (Trust) เพราะถ้าคนในองค์กรไม่มีความไว้วางใจกัน หรือไม่เชื่อใจกัน พนักงานก็จะไม่ยอมนำความรู้ประสบการณ์ เทคนิคในการทำงานต่าง ๆ มาแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ดังนั้น จึงถือได้ว่า “สมานัตตา” เป็นแรงกระตุ้นในระยะยาวที่จะผลักดันให้คนในองค์กรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอในการร่วมแบ่งปันความรู้ต่าง ๆ จะช่วยให้การจัดการความรู้ “มีชีวิต” อยู่เสมอ การที่พนักงานในองค์กรเป็นผู้ที่มีความสม่ำเสมอจริงใจต่อกัน ถือเป็นนิสัยความรับผิดชอบอย่างหนึ่ง กล่าวคือ ในการทำงานหากงานที่ทำประสบผลสำเร็จ ก็จะไม่แย่งกันเอาความดีความชอบใส่ตัวว่าฉันเป็นคนทำงานนั้นเอง หรือหากมีข้อผิดพลาดเกิดขึ้น พนักงานก็จะไม่มีการกล่าวโทษกัน แต่จะช่วยกันแก้ไข ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นบรรยากาศของความร่วมแรงร่วมใจก็จะเกิดขึ้น พนักงานรู้สึกว่าการแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การทำงานของตนเองและองค์กรดีขึ้น

นางพญา พุทธรักษ์ ยังได้กล่าวถึง พระภิกษุวิสุทฺธิคุณ (เสริมชัย ชยมงคล) ที่ได้กล่าวไว้ว่า หลักธรรมปฏิบัติที่จะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผู้อื่นไว้ได้คือ สังคหวัตถุ 4 อย่างได้แก่(พญา พุทธรักษ์,2550)

1. **ทาน** การให้ปันสิ่งของตนแก่ผู้อื่นที่ควรให้ปันนั้น ย่อมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจแก่ผู้รับให้ระลึกนึกถึงความเป็นผู้มีน้ำใจโอบอ้อมอารีของผู้ให้ ผู้มีจิตใจโอบอ้อมอารีมีน้ำใจ มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นอยู่เสมอ ย่อมเป็นที่รักแก่ชนทั้งหลาย คนหมู่มาทย่อมคบค้าสมาคมด้วย สมดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสว่า ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก คนหมู่มาทย่อมคบเขา

2. **ปิยวาจา** การเจรจาที่อ่อนหวาน คือวาจาที่ไพเราะสุภาพอ่อนโยนตามฐานะ ย่อมเป็นที่ชื่นใจเป็นที่ประทับใจแก่ผู้ฟังหรือคู่สนทนา ไม่มีใครชอบวาจาที่หยาบคายแข็งกระด้าง หรือวาจาที่ก้าวร้าว ที่ไร้มารยาท ไม่รู้กาลเทศะ และวาจาที่ไม่ไพเราะ ไม่สมฐานะระหว่างผู้พูดกับผู้ฟังและคู่สนทนาด้วย คนเราจะได้ดีหรือถึงความเสื่อมก็ด้วย วาจา นั้นแหละ เป็นข้อสำคัญประการหนึ่ง โบราณท่านจึงกล่าวไว้ว่า ปากเป็นเอก เลขเป็นโท หมายความว่า วาจาที่ดี ที่สุภาพ ที่ไพเราะอ่อนหวานนั้นแหละเป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของการครองใจคน และจะได้ดีก็เพราะวาจานั้นแหละส่วนคำว่า เลข ณ ที่นี้ หมายถึง วิชาความรู้ยังเป็นรอง คือจะเป็นคนมีความรู้สูง แต่ถ้าปากไม่ดีเสียแล้ว ย่อมหวังความเจริญในชีวิตได้ยาก เพราะคนปากเสียไม่อาจผูกใจใครไว้ได้ จะหาคนคบหาสมาคมเป็นมิตรสหายที่ดีที่จริงใจต่อกันได้ยาก ปิยวาจา คือวาจาที่ไพเราะสุภาพอ่อนโยนต่อกันตามฐานะเท่านั้นแหละที่จะเป็นเครื่องผูกใจผู้อื่นได้ยืนยาว

3. **อรรถจริยา** การประพฤติสิ่งที่ดีเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น หมายความว่า ความเป็นผู้มีน้ำใจ ไม่เห็นด้วยตาย รู้จักสงเคราะห์และช่วยเหลือกิจการของผู้อื่นให้สำเร็จ รู้จักช่วยกระทำกิจอันเป็นประโยชน์บุคคลอื่นหรือแก่สังคมส่วนรวม ตามความหมายสมแก่ฐานะและโอกาส ไม่เป็นคนแล้งน้ำใจช่วยใครไม่เป็น คือไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวจัด ยามที่ผู้อื่นหรือสังคมประสบความทุกข์เดือดร้อนก็มีจิตคิดช่วยเหลือ

4. **สมานัตตา** คือความเป็นผู้มีตนเสมอ ไม่ถือตัว ก็คือ ความประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเสมอดันเสมอปลาย เมื่อมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้า หรือได้ดิบได้ดีขึ้นไป ก็ไม่ถือตัวหรือทำตัวเย่อหยิ่งกับญาติพี่น้องหรือมิตรสหายเดิม ที่เคยคบค้าหรือปฏิบัติต่อกัน เคยเคารพนับถือกันมาอย่างอย่างไรก็คงประพฤติปฏิบัติต่อกัน

เคารพนับถือกันอยู่อย่างนั้น ความเป็นผู้มีตนเสมอนี้เป็นคุณเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นไว้เป็นมิตรไมตรีที่ดีต่อกันได้เป็นอย่างดี

นางพญา พุทธรักษ์ ยังได้กล่าวจาก โสภณ จาเลิศ ที่ได้พูดไว้ว่า ธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่น หรือธรรมเพื่อให้คนเป็นที่รักของคนทั่วไป คือสังคหวัตถุ 4 นั้นเอง ได้แก่

1. **ทาน** คือการให้ เสียสละ แบ่งปันแก่ผู้อื่น
2. **ปิยวาจา** คือพูดจาด้วยถ้อยคำที่สุภาพ นุ่มนวล เหมาะแก่บุคคล เวลา สถานที่ พูดในสิ่งที่ เป็นประโยชน์ พูดในทางสร้างสรรค์ และเกิดกำลังใจ
3. **อรรถจริยา** คือทำตนให้เป็นประโยชน์ ตามกำลังสติปัญญา ความรู้ความสามารถ กำลังทรัพย์ และเวลา
4. **สมานัตตตา** คือทำตนให้เสมอดันเสมอปลาย วางตนเหมาะสมกับฐานะ ตำแหน่งหน้าที่การงาน ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ร่วมทุกข์ร่วมสุขสม่ำเสมอ

หลักธรรมที่กล่าวมานี้ หากผู้ใดยึดถือปฏิบัติ เชื่อแน่ว่าจะเป็นที่รักใคร่เคารพนับถือของเพื่อนร่วมงานและบุคคลทั่วไป คนไทยเรานั้นมักชอบจดจำถ้อยคำที่คล้องจองกันจึงใคร่เสนอคำที่จะทำให้จำได้ง่าย และเป็นคาถาสำหรับทำให้ตนเองเป็นที่รักใคร่ของบุคคลทั่วไป คือเราควรจะเป็นคนที่

โอบอ้อมอารี	(ทาน)
วชิไพบรา	(ปิยวาจา)
สงเคราะห์ปวงชน	(อรรถจริยา)
วางตนเหมาะสม	(สมานัตตตา)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ยังได้ให้ความหมายของหลักสังคหวัตถุธรรมนี้เรียกว่า เป็น หลักการสงเคราะห์ หรือหลักยึดกุมสังคม คือทาน ปิยวาจา อรรถจริยา สมานัตตตา นี้แหละ เป็นชุดออกสังคม ที่คู่กับชุดในใจคือ พรหมวิหาร 4 ธรรมประจำใจของพรหมหรือธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ลองจับคู่ซิ เป็นชุดมี 4 เท่ากัน แต่ไม่ใช่แค่นั้น ก็เอาฝ่ายปฏิบัติการตั้ง(พระพรหมคุณาภรณ์,2554)

1. **ทาน** ช่วยเหลือกันในยามเดือดร้อนไม่ว่าจะมีมากหรือน้อยก็แบ่งปันให้ เพื่อแสดงความรัก ความปรารถนาดี เอื้อเฟื้อ โอบอ้อมอารี นี่คือนาน ด้วยเมตตา มีความทุกข์ เดือดร้อน เจ็บไข้ได้ป่วย ก็ไปให้เพื่อช่วยเหลือ นี่คือนานด้วยกรุณา เขาทำความดี สร้างสรรค์ความเจริญของสังคม เช่น เป็นนักประดิษฐ์ที่ดี ก็ไปให้ เพื่อให้กำลังใจส่งเสริม นี่คือนานด้วยมุทิตา

2. **ปิยวาจา** อยู่กันตามปกติ ก็พูดด้วยความรักความปรารถนาดี พูดจาสุภาพอ่อนโยน นี่คือนาน วาจาด้วยเมตตา เขามีทุกข์ มีปัญหาชีวิต ก็ไปพูดปลอบโยน แนะนำวิธีแก้ไขปัญหาก็กำลังใจ นี่คือนาน วาจาด้วยกรุณา เขาทำความดี บำเพ็ญประโยชน์ ไปทำบุญทำกุศล ก็พูดอนุโมทนา ชวนกันส่งเสริม นี่คือนาน วาจาด้วยมุทิตา

3. **อรรถจริยา** อยู่กันตามปกติ ก็ทำประโยชน์ แก่เขา ช่วยออกแรงทำนั่นทำนี่ ด้วยความรักความปรารถนาดี นี่คือนาน อรรถจริยาด้วยเมตตา เขามีความทุกข์เดือดร้อน ตกน้ำ ไฟไหม้ มีงานใหญ่เหลือกำลัง ต้องการ

เรี่ยวแรงกำลังช่วยเหลือ ก็ไปช่วยให้เขาพ้นทุกข์พ้นปัญหา ด้วยเรี่ยวแรงกำลังกาย หรือกำลังปัญญาความสามารถ นี่คือ อตถจริยาด้วยกรุณา เขาทำความดีหรือบำเพ็ญประโยชน์กัน เช่นมีงานวัด ก็มาช่วยจัดเตรียมการต่าง ๆ ส่งเสริมการทำความดี นี่คือ อตถจริยาด้วยมุทิตาและข้อสุตท้าย

4. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ ก็หมายความว่า เสมอภาคกัน มีความเป็นธรรม เทียงธรรม ก็เข้าข้ออุเบกขา อุเบกขาก็มาออกที่สมานัตตตา ซึ่งแสดงออกในแง่ต่าง ๆ มีตนเสมอกัน ไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง ไม่ดูถูกดูหมิ่นกัน ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน มีความเป็นธรรม แล้วก็ทำตนให้เสมอสมานเข้ากันได้ จะเห็นว่า ถ้าปฏิบัติตามหลักธรรมชุดสังคหวัตถุนี้ ก็จะสร้างความสุขขึ้นได้ในสังคม และเวลาเราปฏิบัติธรรมเพื่อสังคมเหล่านี้ก็คือการปฏิบัติธรรมของตัวเราเองนั่นแหละ

สรุปได้ว่าสังคหวัตถุ 4 เป็นหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของทุกคนในองค์กรให้เกิดความรักสามัคคี พร้อมใจกันปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อให้งานในองค์กรเกิดประสิทธิภาพตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์กรที่ตั้งไว้

2. ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับขวัญกำลังใจ

ขวัญและกำลังใจมีผลต่อประสิทธิภาพของงานเป็นพลังผลักดันให้บุคคลทำงานด้วยความตั้งใจ มีความกระตือรือร้นและด้วยความสนใจ ซึ่งผู้บริหารควรจะต้องตระหนักถึงขวัญและกำลังใจของผู้ร่วมงาน และเพื่อให้ทราบถึงระดับขวัญและกำลังใจในขณะนั้นได้ถูกต้องและสามารถเลือกใช้วิธีบำรุงและเสริมสร้างขวัญและกำลังใจด้วยการจงใจให้เหมาะสม การจงใจหรือวิธีที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีขวัญและกำลังใจสูงขึ้นนั้น ผู้บริหารต้องทราบความต้องการของบุคคลและหาทางตอบสนองความต้องการบุคคลเหล่านั้นให้เกิดความพึงพอใจ ถือได้ว่าเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจอย่างดี ทฤษฎีการจงใจที่เกี่ยวข้องและกำลังใจมีมากมายหลายทฤษฎี ผู้วิจัยขอยกทฤษฎีที่สำคัญต่อขวัญและกำลังใจดังต่อไปนี้

ปรียาพร วงศ์นุตรโรจน์ กล่าวว่า ได้กล่าวถึงความสำคัญของขวัญในการปฏิบัติงานว่าผู้ที่มีขวัญดีมักเป็นที่มีความสามารถในการทำงาน ให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของการจัดการ จะสร้างผลงานที่มีคุณภาพให้กับหน่วยงาน บุคคลที่มีขวัญดีจะมีพฤติกรรม ต่อไปนี้

1. มีความกระตือรือร้นที่จะทำงานร่วม เพื่อให้จุดมุ่งหมายขององค์การบรรลุผล
2. มีความผูกพันต่อองค์กร
3. อยู่ในระเบียบวินัยและเป็นใจที่จะทำตามกฎข้อบังคับต่างๆ
4. แม้องค์กรจะมีปัญหาอย่างไร ก็จะใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ ที่จะแก้ไขปัญหานั้นๆให้ลุล่วงไป

5. มีแรงจูงใจและความสนใจในงานอย่างมากมาย
6. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
7. มีความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล

ขวัญกำลังใจในการทำงาน เกิดขึ้นจากปัจจัยต่างๆประกอบด้วย

1. ลักษณะท่าทางและบทบาทของผู้นำหรือหัวหน้าที่มีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน

2. ความพอใจในหน้าที่การงานที่ปฏิบัติอยู่อันเกิดจากการมอบหมายงานให้บุคคลปฏิบัติหรือรับผิดชอบ

3. ความพอใจต่อวัตถุประสงค์หลักและนโยบายดำเนินงานขององค์ ของพนักงานเจ้าหน้าที่และผู้ร่วมงานตลอดจนการจัดองค์การและระบบงาน

4. การให้บำเหน็จรางวัลและการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งแก่ผู้ปฏิบัติงานที่ดี

5. สภาพของการปฏิบัติงาน (Working Condition)

6. ระบบการวัดผลความสำเร็จในการทำงาน

สรุปได้ว่า การที่จะทำให้องค์การประสบความสำเร็จได้หรือการทำงานร่วมกันของบุคคลหลายคนจะต้องมีขวัญในการทำงานที่ดีมีความเต็มใจในการทำงานและมีความสุขในการทำงานรวมถึงให้มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งขององค์การและมีความรู้สึกอยากทำงานผู้บริหารจึงจำเป็นต้องรู้ให้แน่ชัดว่าอะไรคือสิ่งที่ทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่พอใจการที่ผู้ใต้บังคับบัญชาจะเกิดความรู้สึกพึงพอใจในการปฏิบัติงานได้ต้องอาศัยสิ่งจูงใจและการที่องค์การใดที่มีสิ่งจูงใจมากผู้ปฏิบัติงานในองค์การนั้นย่อมจะมีขวัญกำลังใจมากขึ้นเช่นกัน

ลีลา สินนุเคราะห์ ได้กล่าวว่า ภารกิจที่สำคัญประการหนึ่งของผู้บริหารคือหาวิธีเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้เกิดขึ้นในหน่วยงาน เพื่อประสิทธิภาพขององค์การ(ลีลา สินนุเคราะห์,2530)

ไพลิน ผ่องใส ยังกล่าวว่า หน่วยงานหรือผู้บริหารที่จะมุ่งหวังให้พัฒนางาน และบุคลากรในหน่วยงานให้มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานในระดับสูง มีทัศนคติที่ดีต่อหน่วยงานผู้บังคับบัญชาและเพื่อนร่วมงาน จำเป็นต้องทำให้บุคลากรที่ปฏิบัติงานอยู่ในหน่วยงาน ได้มีความรู้สึกและทัศนคติที่ดีต่อหน่วยงานให้ได้ จากการศึกษาเกี่ยวกับขวัญ ในการปฏิบัติงาน ของคนในองค์กรนั้นได้มีทฤษฎีและแนวความคิดของนักบริหาร และจิตวิทยาหลายท่าน ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานว่า เกิดจากการสร้างแรงจูงใจ ซึ่งแรงจูงใจ เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน เพราะการสร้างแรงจูงใจ และการสร้างพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ เราเกิดมาจากแรงจูงใจหรือแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดความต้องการ และการเกิดการแสดงพฤติกรรมออกมา ด้วยเหตุนี้ แรงจูงใจหรือแรงกระตุ้น จึงมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลโดยตรง (ไพลิน ผ่องใส,2523)

ดังนั้นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน เป็นทฤษฎีที่ใช้ในการสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานเช่นกัน สำหรับทฤษฎีจูงใจที่เกี่ยวข้องกับขวัญกำลังใจและเป็นที่ยอมรับกันมากได้แก่ ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ มาสโลว์ (Maslos) ทฤษฎีความต้องการ E.R.G. ของ alderfer และ ทฤษฎีความจูงใจของเฮิร์ซเบิร์ก (Herzberg) ซึ่งแต่ละทฤษฎีมีรายละเอียด ดังนี้(Maslow,Abraham,1964)

ทฤษฎีการจูงใจของ **มาสโลว์ (Maslos)** หรือทฤษฎีลำดับความต้องการ

ในเรื่องความต้องการของมนุษย์ คนที่มีความต้องการและความต้องการดังกล่าวนั้นจะมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของเขา แต่สิ่งที่เราต้องการนั้น ขึ้นอยู่กับเขาว่ามีสิ่งนั้นอยู่แล้ว หรือถ้ามีความต้องการเดิม ได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการใหม่เข้ามาแทนที่ กระบวนการนี้จะไม่มีที่สิ้นสุด โดยจะเริ่มตั้งแต่การเกิดจนกระทั่งตาย ความต้องการที่จะได้รับการตอบสนอง แล้วมีใช้แรงจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป ความต้องการที่ยังมิได้รับการตอบสนองแล้วมีใช้แรงจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป ความต้องการที่ยังมิได้รับการตอบสนองนั้นที่

เป็นแรงจูงใจของพฤติกรรม และคนมีความต้องการในระดับสูงขึ้น เมื่อความต้องการระดับต่ำ ได้รับการตอบสนองตามความสมควรแล้วทฤษฎีการจูงใจที่เป็นที่รู้จักกันกว้างขวางมากที่สุดทฤษฎีหนึ่ง คือ “ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ยึดถือข้อสมมติฐาน” 4 ประการ ดังนี้

- 1.1 มนุษย์ทุกคนมีรูปแบบรับแรงจูงใจคล้ายคลึงกัน โดยผ่านมาจากแหล่งกำเนิดภายในร่างกาย และจากการปฏิกริยาสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction)
- 1.2 แรงจูงใจบางอย่างมีความจำเป็นขั้นพื้นฐานและสำคัญมากกว่าแรงจูงใจอย่างอื่น
- 1.3 แรงจูงใจที่มีความจำเป็นขั้นพื้นฐานมากกว่า จำเป็นต้องได้รับการตอบสนองให้ได้รับความพอใจก่อนจนถึงระดับเป็นแรงจูงใจน้อยที่สุด ก่อนที่แรงจูงใจทางด้านอื่นจะได้รับแรงกระตุ้น
- 1.4 เมื่อแรงจูงใจขั้นพื้นฐานได้รับการตอบสนองจนได้รับความพอใจแล้ว แรงจูงใจขั้นที่สูงกว่าก็จะเกิดขึ้นเข้ามาแทนที่

มาสโลว์ (Maslos) ได้จัดชั้นความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 5 ประเภท 5 ระดับ ดังนี้คือ

ระดับที่ 1 ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological needs) ได้แก่ ความต้องการขั้นพื้นฐานเบื้องต้น อันเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อการดำรงชีพของมนุษย์ ได้แก่ อาหาร น้ำ อากาศ การพักผ่อนหลับนอน และความต้องการทางเพศ เป็นต้น ความต้องการเหล่านี้จะต้องได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจก่อนความต้องการในระดับสูงขึ้นจึงจะเกิดขึ้น

ระดับที่ 2 ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) เป็นความต้องการที่เกิดขึ้นภายหลังจากความต้องการในระดับที่ 1 ได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจแล้วและมีความรู้สึกอิสระไม่ต้องเป็นห่วงกังวลกับความต้องการทางด้านร่างกายอีกต่อไป ความต้องการความปลอดภัยจึงเกิดขึ้น ความต้องการนี้จะเห็นได้ชัดในเด็กเล็ก ซึ่งความต้องการอบอุ่นปลอดภัยจากพ่อแม่ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะ “ความต้องการหลีกเลี่ยงอันตราย” (harmavoidance needs) ของเมอร์เรย์ซึ่งจะได้กล่าวในตอนหลัง

ระดับที่ 3 ความต้องการทางสังคม (Social needs) บางครั้งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ความต้องการความรักและการเป็นเจ้าของ” (love and belongingness) เป็นความต้องการที่จะมีความรักความผูกพันกับผู้อื่น เช่น ความรักจากเพื่อน ครอบครัว หรือคนรัก เป็นต้น ซึ่งความรักดังกล่าวนี้มีความหมายรวมถึงทั้งการให้และการรับด้วยความรัก ซึ่งความต้องการดังกล่าวนี้เมอร์เรย์ เรียกว่า “ความต้องการความรักความผูกพัน” (affiliation need)

ระดับที่ 4 ความต้องการมีเกียรติยศมีศักดิ์ศรีในสังคม (esteem needs หรือ egoistic needs) เป็นความต้องการที่เกี่ยวกับความรู้สึกของตนเองว่าตนเองมีประโยชน์มีคุณค่า และต้องการให้ผู้อื่นเห็นคุณค่าของตน ยอมรับนับถือยกย่องตนว่าเป็นผู้มีชื่อเสียง มีเกียรติยศ และมีศักดิ์ศรีด้วย ซึ่งความต้องการดังกล่าวนี้ มีลักษณะเหมือนกับ “ความต้องการประสบความสำเร็จ” (achievement need) ของเมอร์เรย์ นั่นเอง

ระดับที่ 5 ความต้องการสมหวังในชีวิต (self-actualization หรือ self-fulfillment needs) เป็นความต้องการขั้นสูงสุดที่บุคคลปรารถนาที่จะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนคิด และตั้งความหวังไว้ และแต่ละคนต่างตั้งความมุ่งหวังของตนเองได้แตกต่างกัน จึงยากที่จะให้คำนิยามได้ แต่หากจะกล่าวง่ายๆ ก็อาจจะกล่าวได้ว่า ความต้องการนี้เป็นความต้องการที่ตนอยากให้ตนเองเป็นในชีวิต เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งความหวังไว้

ความต้องการทั้ง 5 ระดับอาจจำแนกออกได้เป็น 2 ชั้น เพื่อให้มองเห็นความแตกต่างของความต้องการที่ง่ายขึ้น คือ

1. ความต้องการขั้นต่ำ (Lower-order needs) เป็นความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองก่อน เพื่อให้เกิดความพอใจภายนอก ได้แก่ ความต้องการทางด้านร่างกาย และความต้องการปลอดภัย
2. ความต้องการขั้นสูง (Higher-order needs) เป็นความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองที่หลัง เพื่อก่อให้เกิดความใจภายใน ได้แก่ ความต้องการด้านสังคม ความต้องการมีเกียรติยศ มีศักดิ์ศรีในสังคม และความต้องการความสมหวังในชีวิต

สรุป

ความต้องการขั้นต่างๆ ของมนุษย์ เป็นแนวทางที่ให้บริหารจัดการสิ่งจูงใจต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล เช่น การเพิ่มเงินเดือน การเลื่อนตำแหน่ง การให้ความรับผิดชอบงานมากขึ้น เป็นแรงจูงใจให้บุคคลจงรักภักดีต่อองค์กร ทำงานเพื่อองค์กร แต่สภาพความต้องการของบุคคลย่อมไม่เหมือนกัน ความต้องการของบุคคลแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกัน ทั้งนี้ย่อมไม่เหมือนกัน ความต้องการแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกัน ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่สภาพฐานะของบุคคล สิ่งแวดล้อมฐานะทางเศรษฐกิจ ทัศนคติ ค่านิยมของบุคคลย่อมจะทำให้ความต้องการแตกต่างกันไป บุคคลจะเริ่มจากความต้องการขั้นต่ำได้รับการตอบสนอง แต่ยังไม่เต็ม 100 เปอร์เซ็นต์ ความต้องการขั้นต่อไปก็อาจเริ่มขึ้นได้ โดยเมื่อมนุษย์มีความต้องการ การอยู่ร่วมกันจึงต้องอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เชื่อมสัมพันธ์ในองค์กรให้เกิดความรัก ความสามัคคีในองค์กร เพื่อให้งานประสบผลสำเร็จอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้

บรรณานุกรม

- คาถามหาเสน่ห์ (Happiness).(2561). http://swhappiness.blogspot.com/2011/01/blog-post_03.html.
- นางพญา พุทธรักษ์.(2550). การบริหารจัดการสหกรณ์การเกษตรตามหลักสังคหวัตถุ 4 : กรณีศึกษา สหกรณ์การเกษตรในเขตจังหวัดนครนายก. **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขารัฐประศาสนศาสตร์) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ).(2544). **ธรรมปริทัศน์**, พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต).(2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต).(2554). **ความสุขทุกแห่งทุกมุม**. พิมพ์ครั้งที่ 7 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม์ ในเครือ บริษัทเพ็ทแอนด์โฮม จำกัด.
- พระวีรวัฒน์ รอดสุโข.(2550). เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความคงทนในการเรียนรู้วิชา พระพุทธศาสนา เรื่อง สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 ไตรลักษณ์ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ระหว่างการสอนด้วยหนังสือการ์ตูนและการสอนตามปกติ, **วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต**.สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พัชรินทร์ ศรีสุวพันธ์.(2551). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการกับการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต 1, **ปริญญาานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พุทธทาสภิกขุ.(2544). **บริหารธุรกิจแบบพุทธ**.กรุงเทพมหานคร : อตัมมโย, มปป..
- ไพลินผ่องใส.(2523). **หลักเบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนและการนิเทศการศึกษา**,พิมพ์ครั้งที่2. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ลีลา สิ้นนุเคราะห์.(2530).**หลักการบริหารธุรกิจ**.กรุงเทพมหานคร:ไทยวัฒนาพานิช.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร).(2541). **ธรรมะสร้างเยาวชน**. โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย.
- อรศิริ เกตุศรีพงษ์.(2550). “สังคหวัตถุ 4 : วัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการจัดการความรู้”. **วารสาร Productivity World เพื่อการเพิ่มผลผลิต** ปีที่ 12 ฉบับที่ 68.
- Maslow, Abraham.(1964). *Administraption Relation*. New York: Harper and Row.

ศักยภาพด้านทักษะของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ในศตวรรษที่ 21

Skill potential of 9 sermons in the 21st century

พระมหาลาวทอง อุตตมจิตโต (หล้าชาญ)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Maha Lao Thong Uttamacitto (Lah Chan)

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: gold174771@gmail.com

(Received : December 15, 2022 ; Revised : December 16, 2022 ; Accepted : December 20, 2022)

บทคัดย่อ

บทความนี้ ศึกษาศักยภาพด้านทักษะของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ในศตวรรษที่ 21 ศักยภาพหรือคุณสมบัติของพระที่ปฏิบัติหน้าที่ทางพระพุทธศาสนาไปเป็นต้นแบบในการหาศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคจึงมีนักวิชาการได้กล่าวคุณลักษณะของพระที่ปฏิบัติศาสนกิจไว้ มีคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 3 องค์ประกอบ 1) ทักษะการเรียนรู้ในอนาคต 2) ทักษะการทำงาน 3) ทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด ก็คือทักษะการเรียนรู้ (learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 แต่ในปัจจุบันจะพบปรากฏการณ์ใหม่ที่แตกต่างไป จะเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)

คำสำคัญ : ศักยภาพด้านทักษะ, พระเปรียญธรรม 9 ประโยค, ในศตวรรษที่ 21

Abstract

This article studies the potential of the skills of the 9 sentences of the dharma in the 21st century. The potential or the qualities of the monks who perform the duties of Buddhism to be the role model in finding the potential or the true qualities of the 9 sentences of the dharma. Characteristics of religious monks There are basic characteristics necessary in the 21st century. 3 components 1) Future learning skills 2) Working skills 3) Skills to live together in society by the skills of the 21st century, the most important Is the learning skill resulting in changes in learning management for children in the 21st century, but today there are new, different phenomena Will focus on lifelong learning

Keyword: skill potential, 9 sentences of dharma, in the 21st century

คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในอดีตได้ถูกปล่อยปละละเลย ต่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงเห็นพระพุทธรูปศาสนาอุลัทธิภายนอกย่ำยี ประชาชน มัวเมาหลงใหลเห็นผิดเป็นชอบ จึงทรงรับบำรุงพระพุทธรูปศาสนา ทรงโปรดจัดการศึกษาเล่าเรียน พระปริยัติธรรมขึ้นเหมือนในครั้งกรุงสุโขทัย ให้มีการสอบไล่พระปริยัติธรรม นับว่าเป็นการ สอบไล่ที่เกิดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย ต่อมาจนถึงสมัยธนบุรี พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงใส่ พระทัยพัฒนาการพระพุทธรูปศาสนา ทรงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์ให้มาอยู่ร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง ทรง แต่งตั้งสมณศักดิ์และสถาปนาพระอารามหลายแห่งให้พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์และ วิปัสสนาธุระ พระพุทธรูปศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกวาระหนึ่ง(สมศักดิ์ บุญปุ:2563) การศึกษาสำหรับพระภิกษุสงฆ์และสามเณร ตามหลักสูตรของคณะสงฆ์ มี 8 ชั้น คือ ประโยค 1-2, เปรียญธรรม 3, เปรียญธรรม 4, เปรียญธรรม 5, เปรียญธรรม 6, เปรียญธรรม 7, เปรียญธรรม 8 และเปรียญธรรม 9, ซึ่งปัจจุบันเพื่อให้พระสงฆ์ได้ศึกษาอย่างเข้าใจและลึกซึ้ง จึงต้องมีการพัฒนาด้านทักษะในการเรียนรู้ควบคู่ไปกับการศึกษาสืบทอดไป

บทความนี้จึงได้ศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพด้านทักษะของพระเปรียญธรรม 9 ประโยค ในยุคไทยแลนด์ 4.0 เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพด้านทักษะที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ

ศักยภาพ หมายถึง การรู้จักตัวเองว่ากำลังทำอะไรอยู่ และสิ่งที่ทำอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่จะคิดทำอะไรอย่างมีสติ และนำสิ่งที่มีอยู่เหล่านี้มาสร้างด้วยตนเองให้นำไปสู่ความสำเร็จ(เศียร เศวต:2532) ศักยภาพของคน คือ มวลรวมของความสามารถ ทักษะ ความรู้ประสบการณ์เจตคติความมุ่งมั่น ทั้งในปัจจุบันและอนาคตที่เขามีและจะมีวิสัยความสามารถในการที่จะมีส่วนให้ส่งมอบผลงานได้ตามหรือเกินความคาดหวัง ศักยภาพจึงจัดเป็นทรัพย์สินที่จับต้องไม่ได้ (intangible assets) และเป็นสิ่งที่สำคัญในโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่เน้นภูมิความรู้ ภูมิปัญญา และภูมิธรรม เพื่อพัฒนาสังคมโลกในทุกด้าน(วิระวัฒน์ ปันนิตามัย:2544) ศักยภาพเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติและคุณลักษณะที่ตกตะกอนติดตัว นอกจากความรู้ในเนื้อหาวิชาหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ซึ่งทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ 3 องค์ประกอบ หลักรวมกัน 9 ด้าน(กองวิจัยทางการศึกษา:2543) ดังนี้

- 1) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ในอนาคตประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ทักษะการเรียนรู้ ทักษะการคิด ทักษะการสื่อสาร
- 2) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการทำงาน ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ทักษะการจัดการการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ความขยัน อดทน ประหยัด และอดออม
- 3) ทักษะพื้นฐานที่จำเป็นในการอยู่ร่วมกันในสังคม ประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ทักษะการควบคุมตนเองได้ความรับผิดชอบและความมีวินัย การช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่นและพัฒนา

ได้มีนักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของศักยภาพไว้หลายคำและมีคำที่เรียกแตกต่างกันออกไปบางท่านเรียกว่า “ขีดความสามารถ” บางท่านเรียกว่า “สมรรถนะ” บ้าง ถึงแม้ว่าจะเรียกแตกต่างกันออกไป แต่ล้วนแล้วมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Competency” ทั้งสิ้น(สุกัญญา รัตมีธรรมโชติ:2548)

สรุปได้ว่า ความหมายศักยภาพ คือ ศักยภาพเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติและสิ่งที่ทำอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่จะคิดทำอะไรอย่างมีประสิทธิภาพด้วยตนเองซึ่งทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ 3 องค์ประกอบ ดังนี้

- 1) ทักษะการเรียนรู้ในอนาคต คือ ทักษะการเรียนรู้ ทักษะการคิด ทักษะการสื่อสาร
- 2) ทักษะการทำงาน คือ ทักษะการจัดการการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ความขยัน อดทน ประหยัด และอดออม
- 3) ทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคม คือ ทักษะการควบคุมตนเองได้รับความรับผิดชอบและความมีวินัย การช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่นและพัฒนา

องค์ประกอบศักยภาพด้านทักษะ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552 อธิบายว่า ทักษะ หมายถึง ความชำนาญมาจากคำภาษาอังกฤษว่า skill นอกจากนี้ คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัยยังได้ขยายความของคำว่า ทักษะ (skill) มากขึ้นว่าหมายถึง ความชำนาญหรือความสามารถในการกระทำหรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอาจเป็นทักษะด้านร่างกาย สติปัญญา หรือสังคม ที่เกิดขึ้นจากการฝึกฝนหรือการกระทำบ่อย ๆ เช่น ครูมีทักษะการใช้คำถาม การนำเข้าสู่บทเรียนการใช้สื่อการสอน นักเรียนมีทักษะ การฟัง พูด อ่าน เขียน การคิดคำนวณหรือทักษะทางสังคม ทักษะที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและการทำงาน โดยรวมแล้วประกอบด้วย สมรรถนะทักษะ (hardskill) และ จรณทักษะ (จะระนะ) (soft skill) บุคคลที่มีจรณทักษะจะเป็นผู้ปฏิบัติงานได้ดี ส่วนบุคคลที่มีสมรรถนะทักษะจะเป็นผู้ปฏิบัติงานได้เก่ง (ราชบัณฑิตยสถาน:2551)

ทักษะ หมายถึง ความชัดเจนและความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ ได้แก่ ทักษะการอาชีพ การกีฬา การทำงานร่วมกับผู้อื่น การอ่านการสอน การจัดการ ทักษะทางคณิตศาสตร์ ทักษะทางภาษา ทักษะทางการใช้เทคโนโลยี ฯลฯ (ทักษะ:2562)

ทักษะ หมายถึง ความสามารถ ความชำนาญ และความคล่องแคล่วว่องไว ซึ่งเป็นสิ่งที่บุคคลได้เรียนรู้ที่จะทำด้วยความรวดเร็ว แม่นยำถูกต้อง ซึ่งอาจจะเป็นทางร่างกายหรือสมองในระยะที่รวดเร็ว เช่น ความสามารถในการคิดเลขได้รวดเร็ว การวาดภาพเร็ว (ทักษะและเทคนิคการสอน:2562)

ทักษะ เป็นคำที่นำมาจากรากศัพท์ ภาษาสันสกฤต และในวิชาการศึกษาได้แปลมาจากคำว่า Skill ซึ่งมีความหมายถึง ความสามารถ ขยันหมั่นเพียร ความคล่องแคล่ว แข็งแรง นอกจากนี้พจนานุกรมไทยได้ให้ความหมายของทักษะไว้ว่าเป็นความชำนาญและความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ในเวลารวดเร็วและเกิดประสิทธิภาพ (ทักษะและเทคนิคการสอน:2562)

สรุปได้ว่า ความหมายองค์ประกอบศักยภาพด้านทักษะ คือ ความชำนาญหรือความสามารถในการกระทำหรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นทักษะด้านร่างกาย สติปัญญา เกิดขึ้นจากการฝึกฝนหรือการกระทำบ่อย ๆ เช่น นักเรียนมีทักษะ การฟัง พูด อ่าน เขียน การคิดคำนวณหรือทักษะทางสังคม ทักษะที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพด้านทักษะในศตวรรษที่ 21

ศตวรรษที่ 21 สถานการณ์โลกมีความแตกต่างจากศตวรรษที่ 20 และ 19 ระบบการศึกษา ต้องมีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะความเป็นจริง ความท้าทายด้านการศึกษาในศตวรรษที่ 21 ในการเตรียมนักเรียนให้พร้อมทั้งชีวิตในศตวรรษที่ 21 เป็นเรื่องสำคัญของกระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึง ครูจึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการจัดการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกในศตวรรษที่ 21 ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ 20 และ 19 โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (Learning Skill) ในประเทศสหรัฐอเมริกาแนวคิดเรื่อง “ทักษะแห่งอนาคตใหม่ : การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21” ได้ถูกพัฒนาขึ้นโดยภาคส่วนที่เกิดจากวงการนอกการศึกษา ประกอบด้วยบริษัทเอกชนชั้นนำขนาดใหญ่ เช่น บริษัทแอปเปิล บริษัทไมโครซอฟท์ บริษัทวอลต์ดิสนีย์ องค์กรวิชาชีพระดับประเทศ และสำนักงานด้านการศึกษารัฐ รวมตัวและก่อตั้งเป็นเครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 (Partnership for 21st Century Skills) หรือเรียกย่อ ๆ ว่า เครือข่าย P21 หน่วยงานเหล่านี้มีความกังวลและเห็นความจำเป็นที่เยาวชนจะต้องมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกแห่งศตวรรษที่ 21 ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ 20 และ 19 จึงได้พัฒนาวิสัยทัศน์และกรอบความคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ขึ้น ทักษะสำคัญที่เด็กและเยาวชนควรมีได้ว่า ทักษะการเรียนรู้และนวัตกรรม หรือ 3R และ 4C ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้ 3 R ได้แก่ Reading (การอ่าน) การเขียน (Writing) และ คณิตศาสตร์ (Arithmetic) และ 4C Critical Thinking – การคิดวิเคราะห์ Communication – การสื่อสาร Collaboration - การร่วมมือ และ Creativity - ความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงทักษะชีวิตและอาชีพ และทักษะด้านสารสนเทศสื่อและเทคโนโลยี และการบริหารจัดการด้านการศึกษาแบบใหม่(กระทรวงศึกษาธิการ:2562)

สุทัศน์ สักกะพันธ์ กล่าวว่า ปัจจุบันยุคที่โลกมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วอันสืบเนื่องมาจากการใช้เทคโนโลยีเพื่อเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ ของทุกภูมิภาคของโลกเข้าด้วยกันกระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 21 ที่ส่งผลต่อการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึง ครูจึงต้องมีความตื่นตัวและมีการเตรียมความพร้อมในการจัดการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนที่มีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกศตวรรษที่ 21 ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ 20 และ 19 โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 นี้มีความรู้ความสามารถ และทักษะจำเป็นซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอนตลอดจนการเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยสนับสนุนที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้รวมทั้งเป็นยุคแห่งการแข่งขันทางสังคมค่อนข้างสูงในปัจจุบัน ส่งผลต่อการปรับตัวให้ทันเทียมและเท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน

บริบททางสังคมในทุกมิติรอบด้าน(สุทัศน์ สักกะพันธ์:2561) ทฤษฎีการเรียนรู้ของบลูม (Bloom's Taxonomy of Learning) จะเปลี่ยนไปเน้นทักษะการเรียนรู้ขั้นที่สูงขึ้น (higher order learning skills) โดยเฉพาะทักษะการประเมินค่า (evaluating skills) จะถูกแทนที่โดยทักษะการเอาความรู้ใหม่ไปใช้อย่างสร้างสรรค์ (ability to new knowledge in a creative way) ในอดีตที่ผ่านมานักเรียนไปโรงเรียนเพื่อใช้เวลาในการเรียนรายวิชาต่าง ๆ เพื่อรับเกรดและเพื่อให้จบการศึกษา แต่ในปัจจุบันจะพบปรากฏการณ์ใหม่ที่แตกต่างไป เช่น การเรียนการสอนที่ช่วยให้นักเรียนได้เตรียมตัวเพื่อใช้ชีวิตในโลกที่เป็นจริง (life in the real world) เน้นการศึกษาตลอดชีวิต (lifelong learning) ด้วยวิธีการสอนที่มีความยืดหยุ่น (flexible in how we teach) มีการกระตุ้นและจูงใจให้ผู้เรียนมีความเป็นคนเจ้าความคิดเจ้าปัญญา (resourceful) ที่ยังคงแสวงหาการเรียนรู้แม้จบการศึกษาออกไปลักษณะของหลักสูตรในศตวรรษที่ 21 จะเป็นหลักสูตรที่เน้นลักษณะเชิงวิพากษ์ (critical attributes) เชิงสหวิทยาการ (interdisciplinary) ยึดโครงงานเป็นฐาน (project-based) และขับเคลื่อนด้วยการวิจัย (Research Driven) เชื่อมโยงท้องถิ่นชุมชนเข้ากับภาคประเทศและโลกในบางโอกาสนักเรียนสามารถร่วมมือ (collaboration) กับโครงงานต่าง ๆ ได้ทั่วโลกเป็นหลักสูตรที่เน้นทักษะขั้นสูง พหุปัญญาเทคโนโลยีมีล้นเต็มเดียว ความรู้พื้นฐานเชิงพหุสำหรับศตวรรษที่ 21 และการประเมินผลตามสภาพจริง รวมทั้งการเรียนรู้จากการใช้บริการ (service) ก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญภาพของห้องเรียนจะกลายเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น (greater community) นักเรียนมีคุณลักษณะชี้นำตนเองได้ (Self Directed) มีการทำงานทั้งอย่างเป็นอิสระและอย่างร่วมมือกับคนอื่นหลักสูตรและการสอนจะมีลักษณะท้าทายสำหรับนักเรียนทุกคน และคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลหลักสูตรจะไม่เน้นการยึดตำราเป็นตัวขับเคลื่อน (textbook-driven) หรือแบบแยกส่วน (fragmented) เช่นในอดีต แต่จะเป็นหลักสูตรแบบยึดโครงงานและการบูรณาการการสอน ทักษะและเนื้อหาจะไม่เป็นจุดหมายปลายทาง เช่น ที่เคยเป็นมาแต่เด็กนักเรียนจะต้องมีการเรียนรู้ผ่านการวิจัย และการปฏิบัติในโครงงาน การเรียนรู้จากตำราจะเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้นความรู้ (knowledge) จะไม่หมายถึงการจดจำข้อเท็จจริงหรือตัวเลข แต่จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการวิจัยและปฏิบัติโดยเชื่อมโยงกับความรู้ และประสบการณ์เก่าที่มีอยู่ทักษะและเนื้อหาที่ได้รับจะเกี่ยวข้อง และมีความจำเป็นต่อการปฏิบัติในโครงงาน จะไม่จบลงตรงที่การได้รับทักษะและเนื้อหาแล้วเท่านั้น การประเมินผลจะเปลี่ยนจากการประเมินความจำและความไม่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจต่อการนำไปปฏิบัติได้จริงไปเป็นการประเมินที่ผู้ถูกประเมินมีส่วนร่วมในการประเมินตนเองด้วย ทักษะที่คาดหวังสำหรับศตวรรษที่ 21 ที่เป็นหลักสูตรที่เป็นสหวิทยาการ(Bloom:1956)

สรุปได้ว่า ความหมายศักยภาพด้านทักษะในศตวรรษที่ 21 คือ โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 แต่ในปัจจุบันจะพบปรากฏการณ์ใหม่ที่แตกต่างไป จะเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพพระเปรียญธรรม 9 ประโยค

ศักยภาพพระเปรียญธรรม 9 ประโยคในคุณลักษณะตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อจะกล่าวอ้างศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคนั้นเป็นคุณลักษณะที่ซับซ้อนยากมาก ดังนั้นจึงเป็นต้องนำเอาศักยภาพหรือคุณสมบัติของพระที่ปฏิบัติหน้าที่ทางพระพุทธศาสนาไปเป็นต้นแบบในการหาศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคจึงมีนักวิชาการได้กล่าวคุณลักษณะของพระที่ปฏิบัติศาสนกิจไว้ ดังนี้

พสุ เดชะรินทร์ ได้กล่าวไว้ว่า หลักผู้นำจากพระพุทธศาสนาประการแรกคือบทบาทของผู้นำกับการสื่อสารโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านการเมืองเศรษฐกิจทำให้ผู้นำขององค์กรต่าง ๆ ต้องให้ความสำคัญกับการสื่อสารทั้งภายในและภายนอกองค์กรโดยภายใต้หลักกัลยาณมิตรธรรมหรือธรรมของกัลยาณมิตร 7 ประการนั้นมีอยู่ข้อหนึ่ง คือ วัตถุประสงค์หรือเป็นผู้รักจักพูดโดยการที่จะเป็นนักพูดที่ดีนั้นต้องพูดให้ผู้อื่นสามารถเข้าใจได้ พูดให้ผู้อื่นได้ประโยชน์หรือพูดให้ผู้อื่นช่วยกันสร้างสรรค์ประโยชน์ไม่ใช่ว่าพูดเพื่อหาประโยชน์ให้แก่ตนเองโดยพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงลักษณะของนักสื่อสาร หรือนักพูดที่ดีไว้ 4 ประการด้วยกัน ได้แก่ พูดแจ่มแจ้ง (อธิบายให้เข้าใจได้ชัดเจน) พูดจริงใจ (พูดจนคนยอมรับและอยากจะลงมือทำ) พูดเร้าใจ (พูดให้เกิดความศรัทธากระตือรือร้น) และพูดให้เร้าใจ (พูดให้เกิดความร่าเริงมีความสุขในผลดีและทางที่จะสำเร็จ) การเป็นผู้รักจักพูดตามหลักการข้างต้นนั้น สามารถนำมาปรับใช้กับการพูดเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ไม่จำเป็นแต่ต้องเป็นการพูดของผู้นำเท่านั้น แม้กระทั่งอาจารย์ที่สอนหนังสือเอง ก็ต้องรู้จักพูดให้แจ่มแจ้ง จริงใจ เร้าใจ และเร้าใจ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความเข้าใจ กระตือรือร้น และสนใจที่จะเรียนหนังสือ สำหรับตัวผู้นำนั้นนอกเหนือจากการรู้จักที่จะพูดแล้วยังต้องรู้จักที่จะฟังด้วย โดยท่านใช้คำว่า วจนกขโม แปลว่า ควรทนหรือฟังต่อถ้อยคำของคนอื่นด้วย ไม่ใช่ว่าเอาแต่พูดแก่เขาอย่างเดียวโดยไม่ยอมรับฟังใคร ซึ่งการเป็นผู้ฟังที่ดีนั้น ถือเป็นสิ่งที่ยากและท้าทายสำหรับผู้นำหลาย ๆ ท่านเนื่องจากผู้นำจำนวนมากมักจะชอบพูดมากกว่าฟัง โดยเฉพาะการรับฟังจากผู้ใต้ค่าหรือเป็นลูกน้อง นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมว่าไว้ว่า คัมภีร์จะ กะถึง กัตตา แปลว่ารู้จักแถลงเรื่องราวต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งโดยประเด็นหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่สำคัญ ก็ต้องสามารถอธิบาย ทำให้ผู้ร่วมงานมีความเข้าใจ

หลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่มักจะถูกนำมาโยงกับเรื่องของการทำงานร่วมกับผู้อื่นหรือภาวะผู้นำนั้นคือหลักพรหมวิหาร 4 ประการ ซึ่งถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่จะต้องมียึดประจำในจิตใจ เพื่อนำไปสู่การแสดงออกที่ดีและเหมาะสม และสำหรับตัวผู้นำแล้ว ถ้าสามารถแสดงออกได้อย่างดีและเหมาะสมแล้ว ก็จะนำไปสู่ศรัทธาจากบุคคลต่าง ๆ ในองค์กรและทำให้สามารถนำพาทุกคนไปในทิศทางเดียวกันได้ พรหมวิหาร 4 นั้นประกอบด้วย เมตตา โดยมีความเป็นมิตรไมตรีต่อผู้อื่น มีน้ำใจปรารถนาดีต่อผู้อื่น กรุณา คือความต้องการช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ ความเดือดร้อน โดยเมื่อผู้อื่นมีทุกข์นั้นผู้นำจะต้องมีกรุณาช่วยบำบัดทุกข์ให้ มุทิตา ก็คือเมื่อพนักงาน เพื่อนร่วมงานมีความสุข ความสำเร็จมากขึ้น ผู้นำก็ต้องพลอยยินดี ช่วยส่งเสริมสนับสนุน และสุดท้าย คือ อุเบกขา ก็คือ การรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง ไม่เข้าข้างใดข้างหนึ่งหลักพรหมวิหารสี่นี้เป็นสิ่งที่ผู้นำควรจะยึดเป็นหลักธรรมในการบริหารงานเป็นประจำวันทั่วไป โดยเฉพาะกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนร่วมงาน ลูกน้อง หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ กับองค์กร โดยเมื่อบุคคล

อื่นมีปัญหา มีทุกข์ เดือดร้อน ผู้นำก็ต้องมีความกรุณาที่จะแก้ไขปัญหา ในขณะเดียวกัน เมื่อบุคคลอื่นประสบความสำเร็จ มีความสุข ก็ต้องมีมุทิตา ที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน และยินดีในความสำเร็จของผู้อื่น ในช่วงสถานการณ์ปกตินั้นก็ต้องคอยดูแล เอาใจใส่ให้บุคคลต่าง ๆ ในองค์กรมีความสุขในการทำงาน และสุดท้าย ในการบริหารงานทุกอย่างผู้นำจะต้องมีและสามารถรักษาความเป็นกลาง ไม่ลำเอียง เข้าข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งหลักของอุเบกขานั้นจะคุมเมตตา กรุณา มุทิตา ไว้อีกด้วย โดยการปฏิบัติหรือช่วยเหลือผู้อื่นนั้น ก็จะต้องมีความเป็นกลางไม่ลำเอียง(พสุ เดชะรินทร์:2562) การที่ผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาจะได้รับความช่วยเหลือและความสนับสนุนจากผู้ตามหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ตามหลักของพระพุทธศาสนานั้น ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมของความเป็นผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาหรือหลักการในการ “ครองตน” ของผู้นำ กล่าวคือ ราชธรรม 10 หรือ ทศพิธราชธรรมหรือ ธรรมของพระราชา 10 ประการ(คุณธรรม2562) ได้แก่ 1) ทาน (การให้) 2) ศีล (ความประพฤติดีงาม) 3) บริจาคะ (ความเสียสละ) 4) อาชวะ (ความซื่อตรง) 5) มัทวะ (ความอ่อนโยน) 6) ตปะ (ความแผดเผากิเลสตัณหา) 7) อักโกธะ (ความไม่โกรธ) 8) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) 9) ขันติ (ความอดทน) และ 10) อวิโรธนะ (ความไม่คลาดธรรมดา)

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อธิบายว่า พระพุทธศาสนาผูกพันอยู่กับชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน จนคนส่วนใหญ่ลืมไปว่าพระพุทธเจ้าเป็นคนอินเดียประสูติและปรินิพพานในประเทศอินเดีย คำสอนของพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นภายใต้ข้อกำหนดของศาสนาพราหมณ์ และสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมอินเดีย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น “บรมครู” ปรากฏในบทสวดพระพุทธคุณ ดังต่อไปนี้ อตถาวโส สมโณ โคตโม สกยปุตโต สกยกุล ปพพิโต, ตัม โข ปณภควนตัม โคตมัม เอวํ กลยาณํ กิตติสัทโธ อพุกุคโต อิติปิ โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทโธ วิชชาจระณสมปนโน สุกโตโลกวิทู อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ สตถา เทวมนุสสานํ พุทโธ ภควาติ, ตมัม ภควนตัม อุตทิสส ปพพิโต โส เม ภควา สตถา ตสสหา ภควโต ธมมํ โรเจมีติ ท่านปุกุสชาติ ตอบว่า ดูกรท่านผู้มีอายุ มีพระสมณโคตม ผู้ศากยบุตร เสด็จออกจากศากยราชสกุลทางผนวชแล้ว ก็พระโคตมผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแลมีกิตติศัพท์ฟุ้งไปงามอย่างนี้ว่าแม้เพราะเหตุดังนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นผู้ไกลจากกิเลส รู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ดำเนินไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างหาคนอื่นยิ่งกว่ามิได้ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้แจกธรรม ดังนี้ข้าพเจ้าบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น และพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดาของข้าพเจ้า ๆ ขอขอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคนั้น(คณาจารย์ มจร :2555)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายว่า คุณสมบัติของผู้สอนตามหลักพุทธธรรมมีสาระสำคัญ 2 ประการ คือ บุคลิกภาพและคุณธรรม(พระธรรมปิฎก:2546) ดังนี้

1) บุคลิกภาพ เป็นคุณสมบัติภายนอก ได้แก่ ความสง่างาม วาจาสุภาพ มารยาทน่าเลื่อมใส ความเป็นผู้มีสมบัติผู้ดี มีธรรม 4 ประการคือ รูป ปมาณิก ธัมม ปมาณิก และสุวิชาจรณะ สัมปันนะอธิบายได้ ดังนี้

ความสง่างามของรูป เรียกว่า รูป ปมาณิก คือ ถึงพร้อมด้วยความงดงามด้วยรูปร่างหน้าตา กิริยามารยาท ผิวพรรณสะอาดผ่องใส มีระเบียบวินัยทางร่างกายที่ดีอารมณ์เบิกบานแจ่มใสใครได้พบเห็นก็จะชื่นชมคล้อยตามทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ความงามของเสียงหรืองามเสียง เรียกว่า “โชนสัปมาณิก” มีความงดงามในการพูดในคำพูด การบอกกล่าวด้วยน้ำเสียงที่ดีประเสริฐดุจ “เสียงพรม” 8 ลักษณะ คือ

(1) วิธสัทโธ (ไพเราะ)	(2) วิญญะโย (ชัดเจน)
(3) มัญญุ (นุ่มนวล)	(4) สวณียะ (ชวนฟัง)
(5) พินทุ (กลมกล่อม)	(6) อวิสารี (ไม่แตกพร่า)
(7) คัมภีโร (ลึกซึ้ง)	(8) นินนาที (ก้องกังวาน)

ผู้สอนต้องบริหารวาจาให้มีความงามทั้ง 8 อย่าง ต้องรู้จักแต่งเสียง ให้สวยงามเหมาะสมกับความ เป็นครูไม่ประกอบ “วจีทุจริต” นั้นเอง

ความสง่างามในความรู้และสติปัญญา เรียกว่า “ธัมมัสัปมาณิก” บุคลิกภาพทางสติปัญญาเป็น เรื่องของเขารับปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยกระบวนการทางพันธุกรรม ครูจึงต้องพัฒนา ตัวเองให้มีความสามารถ เฉลียวฉลาดเป็นนักปราชญ์ เปี่ยมด้วยสติปัญญามีบุคลิกภาพทางสติปัญญาที่ดี ประกอบด้วย “สัปบุริสธรรม 7” คือ ธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของ คนดี คือ ธัมมัญญตา (รู้เหตุ), อตถัญญตา (รู้ผล), อัตตัญญตา (รู้ตน), มัตตัญญตา (รู้ประมาณ), กาลัญญตา (รู้ กาล), ปุคคลัญญตา (รู้คน) และ ปริสสัญญตา (รู้ชุมชน)

ความประพฤติดี หรือ ตามหลักธรรมของการเป็นครูดีของวัฒนธรรมไทยที่ถือว่าครูที่ดีจะต้องมี หลักธรรม 3 ส คือ สุวิชาโน คือ เป็นผู้มีความรู้ดี สุสาสนโน คือ เป็นผู้สอนดี รู้จักชี้แจง ชักจูงปลุกใจ ให้เกิดความ เพลิดเพลินในการเรียนและ สุปฏิปันโน คือ เป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติตนดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และ บุคคลอื่น อันได้แก่ การเป็นผู้มีความประพฤติปฏิบัติดีเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และบุคคลทั่วไป เพราะการ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ก็เป็นการสอนอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งจะเกิดสัมฤทธิ์ผลแก่ผู้เรียนและดีกว่าการ สอนด้วยการแนะนำ ซึ่งตรงกับหลักกัลยาณมิตรธรรม 7 ประการ เป็นการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีที่สามารถที่ จะนำไปปฏิบัติได้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

2) คุณธรรมเป็นคุณลักษณะภายใน 3 ประการ คือ ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณและกรุณาคุณ

ก. พระปัญญาคุณ ขอยกมาแสดง 2 อย่าง คือ ทศพลญาณและปฐิสัมภีทา

1. ทศพลญาณ

1.1 ฐานฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและฐานะ คือ หยั่งรู้กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับขอบเขต และขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่า อะไรเป็นไปได้และอะไรเป็นไปได้แค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ ระหว่างเหตุกับผลและกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมที่เกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคลซึ่งจะได้รับผลกระทบที่ดีและชั่ว ต่าง ๆ กัน

1.2 กรรมวิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม สามารถกำหนดแยกการให้ผลอย่าง สลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ มองเห็นรายละเอียดและ ความสัมพันธ์ภายในกระบวนการการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

1.3 สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่คติทั้งปวง คือ สู่สุคติทุกคติ หรือพ้นจากคติ หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่อรรถประโยชน์ทั้งปวง จะเป็นทิฐฐ

ธัมมิกัตถะหรือสัมปรายิกัตถะหรือปรมัตถะก็ตาม รู้ว่าเมื่อต้องการเข้าสู่จุดหมายใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

1.4 นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สถานะของโลกอันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ เป็นอเนก รู้สถานะของธรรมชาติทั้งฝ่ายอุปาทินนสังขารและอนุปาทินนสังขาร เช่น เรื่องชีวิตก็ทราบองค์ประกอบต่าง ๆ สถานะขององค์ประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งหน้าที่ของมัน เช่น การปฏิบัติหน้าที่ของชั้นธำณายณะและธาตุต่าง ๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น

1.5 นานาธมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธมฺม คือ รู้ธำณายณะความโน้มเอียง แนวความสนใจ ฯลฯ ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่าง ๆ กัน

1.6 อินทริยโปรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อนแห่งอินทริยของสัตว์ทั้งหลาย รู้ว่าสัตว์นั้น ๆ มีแนวความคิด ความรู้ ความเข้าใจ แคไหนเพียงใด มีกิเลสมาก กิเลสน้อย มีอินทริยอ่อนหรือแก่กล้า สอนง่ายหรือสอนยาก มีความพร้อมที่จะเข้าสู่การตรัสรู้หรือไม่

1.7 ฌานาธิสังกิลเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้เหตุที่จะทำให้ฌานวิโมกข์และสมาบัติเสื่อมหรือเจริญคล่องแคล่วจัดเจนหรือก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

1.8 ปุพเพนิวาสานุสสติ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติภพในหนหลังได้

1.9 จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุดและอุบัติทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม

1.10 อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

2. ปฏิสัมภิตา คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่าง ๆ

2.1 อรรถปฏิสัมภิตา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถอธิบายแยกแยะออกไปโดยพิสดาร แม้ได้เห็นเหตุใด ๆ ก็สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไปล่วงรู้ถึงผลต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในอรรถ

2.2 ธรรมปฏิสัมภิตา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในถ้อยคำหรือข้อธรรมต่าง ๆ สามารถจับใจความคำอธิบายโดยพิสดาร มาตั้งเป็นกระทำหรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็นผลต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นก็สามารถสืบสาวกลับไปหาสาเหตุได้แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในธรรม

2.3 นิรุตติปฏิสัมภิตา ความรู้แตกฉานในภาษา รู้ภาษาต่าง ๆ และรู้จักใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดงอรรถและธรรมให้คนอื่นเข้าใจและเห็นตามได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ

2.4 ปฏิภาณปฏิสัมภิตา ความมีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุผลได้เหมาะสมทันการและมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่าง ๆ ว่ามีแหล่งที่มาอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกันสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ข. วิสุทธิคุณ คือ ความบริสุทธิ์ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเลื่อมใสและนับถือความบริสุทธิ์นี้มองได้จากลักษณะ ดังนี้

1. เป็นผู้หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไม่กระทำความชั่วทั้งกาย วาจาและใจ

2. ทำได้อย่างที่สอน สอนเขาอย่างไรก็ต้องปฏิบัติอย่างนั้น ทำให้เขาเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอนของพระพุทธองค์จริง ๆ

3. มีความบริสุทธิ์ใจในการสอน สอนโดยมุ่งหวังประโยชน์ของผู้เรียนอย่างเดียว ไม่มีการเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตนหรืออามิสตอบแทนใด ๆ

ค. กรุณาคุณ สั่งสอนช่วยเหลือโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยทั้งที่เป็นกลุ่มและเป็นรายบุคคล ไม่คิดเบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย คิดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตน สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายและสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งปวง

บทสรุป

ศักยภาพพระเปรียญธรรม 9 ประโยคในคุณลักษณะตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อจะกล่าวอ้างศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคนั้นเป็นคุณลักษณะที่ซับซ้อนยากมาก ดังนั้นจึงต้องนำเอาศักยภาพหรือคุณสมบัติของพระที่ปฏิบัติหน้าที่ทางพระพุทธศาสนาไปเป็นต้นแบบในการหาศักยภาพหรือคุณสมบัติที่แท้จริงของพระเปรียญธรรม 9 ประโยคจึงมีนักวิชาการได้กล่าวคุณลักษณะของพระที่ปฏิบัติศาสนกิจไว้

ศักยภาพเป็นผลการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนในโรงเรียนผสมผสานกับคุณสมบัติและสิ่งที่ทำอยู่นั้นถูกต้องหรือไม่จะคิดทำอะไรอย่างมีสติมาสร้างด้วยตนเองซึ่งทักษะและคุณลักษณะพื้นฐานที่จำเป็นในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ 3 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) ทักษะการเรียนรู้ในอนาคต คือ ทักษะการเรียนรู้ ทักษะการคิด ทักษะการสื่อสาร 2) ทักษะการทำงาน คือ ทักษะการจัดการการทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ความขยัน อดทน ประหยัด และอดออม 3) ทักษะการอยู่ร่วมกันในสังคม คือ ทักษะการควบคุมตนเองได้ ความรับผิดชอบและความมีวินัย การช่วยเหลือผู้อื่น เสียสละ มุ่งมั่นและพัฒนา ความชำนาญหรือความสามารถในการกระทำหรือการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นทักษะด้านร่างกาย สติปัญญา เกิดขึ้นจากการฝึกฝนหรือการกระทำบ่อย ๆ เช่น นักเรียนมีทักษะ การฟัง พูด อ่าน เขียน การคิดคำนวณหรือทักษะทางสังคม ทักษะที่จะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต เป็นต้น โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (learning skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ 21 แต่ในปัจจุบันจะพบปรากฏการณ์ใหม่ที่แตกต่างไป จะเน้นการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning)

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ.(2562). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21.[ออนไลน์],<http://www.moe.go.th/moe/th/news>.
- กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ.(2543). ความหมายของคำว่าศักยภาพ.กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการ
การพิมพ์.
- คุณธรรมของผู้ นำตามคำสอนในพระพุทธศาสนา.(2562).** [ออนไลน์. แหล่งที่มา :
<https://sites.google.com/site/thebuddhaonreconciliation/>.
- คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.(2555). **พุทธวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทักษะ หมายถึง.(2562). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.im2market.com/2017/11/28/4668>.
- ทักษะและเทคนิคการสอน.(2562). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://nokyung22ny.wordpress.com>.
- ทักษะและเทคนิคการสอน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://nokyung22ny.wordpress.com>.
- พลุ เดชะรินทร์.(2562). **ผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา :
ww1.onab.go.th/index.php?option=com_content&view.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต).(2546). **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 6.กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- ราชบัณฑิตยสถาน.(2551). พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552.
กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- เศียร เศวต.(2532). ศักยภาพที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ชีวิต.
- วีระวัฒน์ ปันนิตมัย.(2544). การพัฒนาองค์การแห่งการเรียนรู้, พิมพ์ครั้งที่ 3 .กรุงเทพมหานคร: เอ็กสเปอร์
เน็ต จำกัด.
- สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ.(2548). แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency Based learning,
พิมพ์ครั้งที่ 2.กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนา อินเทอร์เน็ต จำกัด (มหาชน).
- สุทัศน์ สังคะพันธ์.(2556). ทำไมต้องทักษะในศตวรรษที่ 21. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: [http://www.srn2.
go.th/attachments/article/145/รวบรวมบทความ.pdf](http://www.srn2.go.th/attachments/article/145/รวบรวมบทความ.pdf).
- สมศักดิ์ บุญปู.(2563). การพัฒนาการศึกษาคณะสงฆ์ไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :
<https://www.mcu.ac.th/article/detail/14295>.
- Bloom B S.(1956). Taxonomy of Educational Objectives, the classification of educational goals
– Handbook I : Cognitive Domain. New York: McKay.

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

วัตถุประสงค์

เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่บทความวิจัย และบทความวิชาการแก่คณาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ นักศึกษา และบุคคลทั่วไป ในด้านศาสนา ปรัชญา รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศีลภาสาศาสตร์ การศึกษาเชิงประยุกต์ รวมถึงสหวิทยาการอื่น ๆ

ขอบเขตการตีพิมพ์

"วารสารนิตยสารเสียงธรรมจาคมหายาน" รับผิดชอบในแขนงวิชาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ด้านศาสนา ปรัชญา รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศีลภาสาศาสตร์ การศึกษาเชิงประยุกต์ รวมถึงสหวิทยาการอื่น ๆ

การส่งต้นฉบับส่งต้นฉบับ

เอกสารพร้อมไฟล์ข้อมูลในรูปแบบ Word และ Pdf มาที่ email : suriya5179@hotmail.com และสามารถสอบถามรายละเอียดได้ที่ วัดธรรมปัญญารามบางม่วง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ติดต่อสอบถามได้ที่ ดร.สุริยา แสงอินตา

เกณฑ์การตีพิมพ์/รูปแบบการตีพิมพ์

1.บทความ ที่ส่งมาเพื่อเผยแพร่ต้องเป็นบทความที่อยู่ในขอบเขตที่กำหนดเท่านั้น โดยไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร รายงานหรือสิ่งพิมพ์อื่นใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น บทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนี้จะต้องผ่านการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับบทความที่ได้รับการตีพิมพ์

2.การพิมพ์ต้นฉบับ จะเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษก็ได้มีเนื้อหาที่สมบูรณ์ จัดพิมพ์แบบหน้าเดียว กระดาษพิมพ์ขนาด A4 (8.5×11 นิ้ว) จำนวนไม่เกิน 13 หน้า ใช้รูปแบบ Word ตัวอักษร TH SarabunPSK 14 Point

3.การตั้งระยะขอบ ให้ตั้งเป็นประเภทยกขอบ เพื่อการเย็บเล่มหนังสือ บน 2.54 ซม., ล่าง 2.54 ซม., ซ้าย 3.00 ซม. ขวา 3.00 ซม., หัวกระดาษและท้ายกระดาษ, จากขอบ หัวกระดาษ 1.5 ซม., ท้ายกระดาษ 1.5 ซม., การใส่เลขหน้า ให้ใส่ด้านบนขวา โดยใช้ตัวอักษรขนาด 16 ตัวปกติ

4.ข้อปฏิบัติการพิมพ์แต่ละหัวข้อ บทความวิจัย ให้เรียงลำดับหัวข้อ ดังนี้

4.1 ชื่อเรื่อง/บทความ ชื่อเรื่องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 18 พอยต์ ตัวหนา ไว้กึ่งกลางหน้ากระดาษ

4.2 ชื่อผู้เขียนบทความ ระบุชื่อผู้เขียน ผู้ร่วมวิจัย (ถ้ามี) และอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาดตัวอักษร 12 พอยต์ ตัวหนา ไว้ด้านขวาหน้ากระดาษ

4.3 สังกัดผู้เขียน ระบุตำแหน่งทางวิชาการ สาขา คณะ สังกัด/หน่วยงานของผู้ร่วม (ถ้ามี) ขนาดตัวอักษร 12 พอยต์ ไว้ที่ตำแหน่งใต้ชื่อเรื่อง ไว้ด้านขวาหน้ากระดาษ พร้อมระบุอีเมลผู้เขียน ที่ติดต่อในการส่งบทความ

4.4 บทคัดย่อ (Abstract) บทคัดย่อบทความวิจัย ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 18 พอยต์ ตัวหนา ว่างกึ่งกลางหน้ากระดาษ ความยาวไม่เกิน 300 คำ เนื้อหาในบทคัดย่อใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 14 พอยต์

4.5 คำสำคัญ (Keywords) ระบุคำสำคัญ 2-4 คำ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ว่างท้ายบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 14 พอยต์ ตัวหนา

4.6 เนื้อหา (Content) หัวข้อจิตด้านซ้ายกระดาษและใช้อักษร TH SarabunPSK ขนาด 16 พอยต์ ตัวหนา ส่วนเนื้อหาในแต่ละหัวข้อใช้อักษร TH SarabunPSK ตัวปกติ ขนาด 14 พอยต์ มีรายละเอียดดังนี้

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัย (ถ้ามี)

สมมติฐานการวิจัย (ถ้ามี)

วิธีดำเนินการวิจัยระบุ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ตัวแปร เครื่องที่ใช้ในการวิจัย การสร้างและหาคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล แต่ละขั้นตอนควรเขียนให้กระชับและเป็นขั้นตอนที่เหมาะสม

ผลการวิจัยระบุผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์อย่างกระชับ ซึ่งอาจมีตารางหรือภาพประกอบ

อภิปรายผลการวิจัยระบุประเด็นที่สำคัญของผลการวิจัยในแต่ละวัตถุประสงค์ และอภิปรายโดยมีการอ้างอิงหรือเชื่อมโยงทฤษฎีและงานวิจัยสนับสนุน

ข้อเสนอแนะ ระบุรายละเอียดข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ และข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

4.7 ตาราง (ถ้ามี) ใช้ตารางแบบเส้นคู่ ให้ระบุคำว่า “ตารางที่” ตามด้วยหมายเลขกำกับภาษาอังกฤษใช้คำว่า Table

4.8 ภาพ (ถ้ามี) รูปภาพประกอบบทความ ควรบันทึกไฟล์รูปภาพ เป็นนามสกุล JPEG. ให้ระบุคำว่า “ภาพที่” ตามด้วยหมายเลขกำกับ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Figure

4.9 การอ้างอิงในเนื้อหา ใช้ระบบ APA โดยระบุชื่อผู้เขียน ปีที่พิมพ์และเลขหน้า ดังตัวอย่างรูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหา ดังปรากฏรายละเอียดด้านล่างนี้

4.10 เอกสารอ้างอิง ใช้ระบบ APA (American Psychological Association style) ดังตัวอย่างรูปแบบการอ้างอิงในเอกสารอ้างอิง ดังปรากฏรายละเอียดด้านล่างนี้

บทความวิชาการ ให้เรียงลำดับหัวข้อ ดังนี้

- 1) บทคัดย่อ (Abstract)
- 2) บทนำ (Introduction)
- 3) เนื้อเรื่อง (Content) แสดงสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอตามลำดับ
- 4) บทสรุป (Conclusion)
- 5) เอกสารอ้างอิง (References)

สำหรับการอ้างอิงเอกสารในบทความนั้นใช้ระบบ APA ให้ใช้ระบบตัวอักษรโดยใช้ วงเล็บ เปิด-ปิด และระบุชื่อ-นามสกุล ของผู้เขียน ปี พ.ศ. และเลขหน้า ของเอกสารที่นำมาอ้างอิงกำกับท้ายเนื้อความที่ได้ อ้างอิง เอกสารที่อ้างอิงในบทความจะต้องปรากฏในเอกสารอ้างอิงท้ายบทความทุกรายการ และผู้เขียนบทความต้องรับผิดชอบถึงความถูกต้องของเอกสารที่นำมาอ้างอิงทั้งหมด การอ้างอิงเป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ โดยรูปแบบของการอ้างอิงเอกสารมีรายละเอียด ดังนี้

5.ตัวอย่างรูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหา

5.1 หนังสือ

ผู้เขียน 1 คน

(สำราญ ศรีคำมูล, 2549: 1)

(Bill, 2549: 6)

ผู้เขียน 2 คน

(สำราญ ศรีคำมูล และสนิท วงศ์ปล่อมหิรัญ, 2560 : 31)

(John and David, 1984 : 12)

ผู้เขียน 3 คน

(สนิท วงศ์ปล่อมหิรัญ และคณะ, 2559 : 22)

(John Dewey, et al., 2000 : 9)

ผู้เขียนเป็นหน่วยงาน

(มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2559 : 10-15)

(Ministry of Education, 2019 : 4)

การอ้างอิงในเนื้อหา (การอ้างอิงเอกสารสองทอด)

*โดยวิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของคอนบาช (Cronbach, 1974 อ้างใน ยุทธ ไกยวรรณ, 2543 : 9) ได้ความเชื่อมั่น...

**ตามแนวคิดของเบสท์ (Best, 1978 อ้างใน ประคอง กรรณสูตร, 2538)...

5.2 งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์

(สายนันท์ วงศ์สุรินทร์, 2549 : บทคัดย่อ)

(อาทิตย์ ชูชัย, 2557)

(Watson, 1990)

5.3 รายงานการประชุม

(นฤมล ชุ่มเจริญสุข, 2557 : 20)

(Anan Srita, 1990 : 45)

5.4 วารสาร

(สายนันท์ วงศ์สุรินทร์, 2557 : 76-85)

5.5 หนังสือพิมพ์

(สมศรี หาญอนันตสุข, 2550 : 7)

(Krishman, 2007 : 1)

5.6 จุลสาร แผ่นพับ และแผ่นปลิว

(การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541)

(Research and Training Center on Independent Living, 1993)

5.7 โสตทัศนวัสดุ

(กฤตสุชิน พลเสน, 2555)

5.8 ซีดีรอม

(อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร, 2543)ฯ

(Social Science Index, 1999)

5.9 การสัมภาษณ์

(ไชยยา เรื่องดี, 2560, มกราคม 14)

(Born, 1990, June 15)

5.10 เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ และวารสารอิเล็กทรอนิกส์

(สำนักงานหอสมุดมหาวิทยาลัยกรุงเทพ, 2554)

(Kenneth, 1998)

หนังสือพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์

(ชุม, (นามแฝง), 25 ตุลาคม 2542)

(ศธ. ยุติการถ่ายโอนสถานศึกษาบัญชี 2, 2550)

เอกสารจากเว็บไซต์เว็บ (www)

(ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ, ม.ป.ป.)

(Ministry of Education, 2005)

รูปแบบการเขียนเอกสารอ้างอิง

6.1 ตัวอย่างการเขียนเอกสารอ้างอิง

การเขียนเอกสารอ้างอิง เรียงลำดับตามตัวอักษรภาษาไทยก่อน ตามด้วยการอ้างอิงภาษาอังกฤษ การเคาะเว้นวรรค 1 ครั้ง ในรายการที่สองไม่ต้องพิมพ์ชื่อผู้เขียนให้ขีดเส้นเข้าไป 0.5 นิ้ว หรือ 1.27 ซม. หรือประมาณ 7 ตัวอักษร แล้วตามด้วยเครื่องหมายมหัพภาค (.) เช่น

บุญชม ศรีสะอาด. (2546). การวิจัยสำหรับครู. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.

_____. (2553). การวิจัยเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.

บรรทัดแรกของเอกสารอ้างอิงแต่ละเรื่อง อักษรตัวแรกห่างจากกริมกระดาษด้านซ้าย 3.00 ซม. บรรทัดที่สองและบรรทัดต่อไป ให้ย่อหน้าโดยเว้นอีก 0.5 นิ้ว หรือ 1.27 ซม. เช่น

สายัณห์ วงศ์สุรินทร์, บุญเรือง ศรีเหรียญ และอุษา คงทอง. (2557, มกราคม-มิถุนายน). การศึกษาองค์ประกอบความมีวินัยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา. ราชภัฏเพชรบูรณ์สาร, 16 (1), 76-85.

6.2 ตัวอย่างรูปแบบการอ้างอิงในเอกสารอ้างอิงหนังสือ

ผู้เขียน 1 คน

สมพงษ์ ชูมาก. (2548). กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ยุทธ ไถยวรรณ. (2548). วิธีวิจัยทางธุรกิจ. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ.

Wilson, K. (2007). Smart choice. 2nd ed. London : Oxford University Press.

ผู้เขียน 2 คน

ยุทธ ไถยวรรณ และกุสุมา ผลาพรหม. (2555). พื้นฐานการวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพ.

ล้วน สายยศ และอังคณา สายศ. (2542). การวัดด้านจิตพิสัย. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.

Best, J. W. and Kahn, J. V. (1986). Research in Education. 5th ed. New Jersey : Prentice-Hall.

ผู้เขียน 3 คน

ศิริชัย กาญจนวาสี และคณะ. (2547). การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับงานวิจัย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : บุญศิริการพิมพ์.

อวยพร พานิช และคณะ. (2548). ภาษาและหลักการเขียนเพื่อการสื่อสาร. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Sadlack, R. G., et al. (1992). Social Reserch : Theory and Methods. Chestnut : Hill Enterprises.

ผู้เขียนเป็นหน่วยงาน

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2541). การปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนวคิด 5 ทฤษฎี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไอดีเอสแควร์.

ราชกิจจานุเบกษา

พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547. (2547, 1 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 121 ตอนพิเศษ 23 ก, 1-24.

งานวิจัยหรือวิทยานิพนธ์

สุชาติ อ่อนสร้อย. (2559). การศึกษาวิเคราะห์วัดตบ 7 ในคัมภีร์ขุททกนิกายธรรมบท. วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พวงเพชร พลทอง และคณะ. (2553). การศึกษาพฤติกรรมการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองของบุคลากรสายสนับสนุน มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. การค้นคว้าอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.

Kasemsri, K. (2005). Participatory Communication in City Radio FM 96.0. Master of Science Thesis in Development Communication, Graduate Kasetsart University.

วารสาร

สายัณห์ วงศ์สุรินทร์, บุญเรือง ศรีเหรียญ และอุษา คงทอง. (2557, มกราคม-มิถุนายน). การศึกษาองค์ประกอบความมีวินัยของนักเรียนมัธยมศึกษาในโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา. ราชภัฏเพชรบูรณ์สาร, 16 (1), 76-85.

หนังสือพิมพ์

สมศรี หาญอนันตสุข. (2550, มิถุนายน 26). รัฐธรรมนูญใหม่จะสร้างมิติใหม่ให้สังคมพุทธ. มติชน, 7.

Krishman, E. (2007, June 26). Rebuilding soft-esteem. Bangkok Post, 1.

จุลสาร แผ่นพับ และแผ่นปลิว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2541). ท่องเที่ยวสงขลา. [แผ่นพับ]. สงขลา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

Research and Training Center on Independent Living. (1993). Guidelines for reporting and writing about people with disabilities. Lawrence: Research and Training Center on Independent Living.

โสตทัศนวัสดุ

กฤตสุชิน พลเสน (ผู้บรรยาย). ปรัชญา. [แถบบันทึกเสียง]. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

ซีดีรอม

อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร. (2543). [CD-ROM]. Available : ฐานข้อมูลไปดูให้เต็มตาแล้วค่าความเป็นไทย. [2544, มิถุนายน 23].

Social Science Index. (1999). [CD-ROM]. Available: UMI/Social Science Index. [2005, June 26].

หนังสืออิเล็กทรอนิกส์

สำนักงานหอสมุดมหาวิทยาลัยกรุงเทพ. (2554). รูปแบบการเขียนบรรณานุกรม. [Online]. Available: http://library.bu.ac.th/help/libmanuals/other/write_APA_Thai.pdf. [2555, กุมภาพันธ์ 19].

Abell, S.K. (2002). Science teacher education: An international perspective. [Online]. Available : <http://ebook.Sprinkerlink.com/Search/Search Result.aspx>. [2005, August 20].

วารสารอิเล็กทรอนิกส์

Kenneth, I. (1998). A Buddhist response to the nature of human rights. Journal of Buddhist Ethics. [Online]. 2, (9). Available: <http://www.cas.psu.edu/Jbe/twocont.html>. [2006, August 12].

หนังสือพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์

ชุม. (นามแฝง). (2542, ตุลาคม 25). บุญของคนไทย ใน ไทยรัฐ. [Online]. Available: <http://www.thairath.co.th>. [2542, ตุลาคม 25].

ศธ. ยุติการถ่ายโอนสถานศึกษาบัญชี 2, (2550, มิถุนายน 23). ใน ไทยรัฐ. [Online]. Available: <http://www.thairath.co.th>. [2550, ตุลาคม 30].

เอกสารจากเว็บไซต์เว็บ (www)

ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ. (ม.ป.ป.). การจัดการศึกษาทางไกล. [Online]. Available: <http://www.nectec.or.th/eourseware/cai/0015.htm>. [2550, สิงหาคม 1].

Ministry of Education. (2005). The Regional Seminar on Higher Education in Southeast Asian Countries. [Online]. Available: <http://www.nectec.or.th/eourseware/cai/0015.htm>. [2006, June 1].

การสัมภาษณ์

ไชยยา เรืองดี. (2560, มกราคม 14), ผู้ช่วยอธิการบดี, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. สัมภาษณ์.

Born, Q. (1990, June 15). President, Standard University. Interview.